Мәдәни җомга

www.madanizhomga.ru

1995 елның июленнән башлап чыга

№ 32 (1448) 18 август 2023 ел

Татарстанда
язылу индексы –
П2355.

БЕЗ СОЦИАЛЬ ЧЕЛТӘРЛӘРДӘ:
madani_zhomga madanizhomga
madani_zhomga

4

«Курчак» булу бәяләре – байлар өчен, ә хәерче катлам базардагы азык-төлек бәяләрен дә күтәрә алмый.

12-13

Петербург каласында яшәүче Елена Әнвәр кызы Сайтбагинаның «Яшь Сөембикә» образы да, Казан мәркәзенә багышланган хезмәтләре дә соклانып туймаслык.

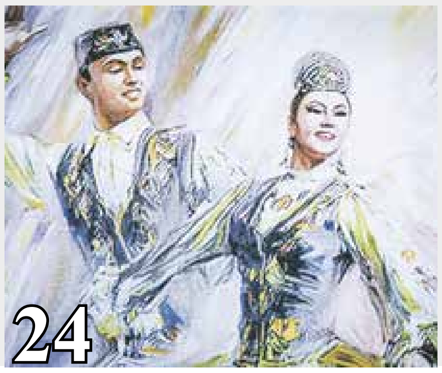

24

Рәссам Илдус Мортазинның «Татар биюе» картинасының хатын-кызлар кулы белән яңартылган варианты җепләр белән чигелгән булуына хәтта ышанмаслык.

Халык күңеленә кунып сайрар Былбыл коштыр ла син, аһәңсаз!

БЕР ҖӨМЛӘ БЕЛӘН...

- Татарстан Республикасы Рәисе Рөстәм Миңнеханов төзүчеләрне профессионал бәйрәмнәре белән котлады.
- Апас районында әдәби марафонга багышланган әдәби Сабантуй булып узды.
- Әтнә районының Ары авылында дистәләгән иҗат коллективлары бергәләшеп «Бәрәңге бәйрәме» үткәрде.
- Татарстанның Лениногорск районындагы Иске Шөгер авылы янындагы грунт юлда үсмерләр утырган «Жигули» машинасы әйләнеп каплана һәм 13 яшьлек малай шунда ук вафат була.
- Арча районының Пөшәңгәр авылында кич саен капка төбенә җыелып милли уеннар үткәрү, күмәкләшәеп җырлау-бию традициягә әйләнгән.
- Россиянең Эчке эшләр министрлыгы Донецк һәм Луганск халык республикаларындагы шәһәр һәм авылларны бомбага тоткан өчен Украина хәрби көчләренең өч генералына җинаять эшләре өчен эзләү игълан иткән.
- Төркиянең Анталия курортына ял итәргә киткән Екатеринбург сәяхәтчеләре самолетлар булмау сәбәпле кайта алмый.
- Приморье краеның губернаторы булырга дәгъва иткән, аңа кадәр халыктан акча җыеп йорт төзеп бирергә ант тоткан Андрей Ищенконы 6 елга төрмәгә утыртканнар.

БЕЛЕП ТОРЫГЫЗ

23 август – балалар язучысы, тәрҗемәче, ТАССРның, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Язучылар берлегенең А.Алиш исемендәге бүләге лауреаты Ләбибә Фәез кызы Ихсанованың тууына 100 ел (1923–2010). «Көмеш елга», «Җир астында җиде көн», «Якты уйлар», «Нияз», «Робинзоннар лагеренда», «Саралан малайлары», «Гөлләр кояшка карый», «Очкын», «Ана көндәлеге», «Милиционер малае», «Наил, Фаил һәм башкалар», «Тузганак», «Кемгә сөйлим серләремне?» повестьлары, өч дистәдән артык китап авторы.

СЫНАМЫШЛАР

- 18 августта көн нинди булса, шундый ук декабрь көтелә.
- 19 августтан (Алма Спасы) соң уҗым чәчә башлыйлар.
- Икенче Спас – бияләй ал кулыңа запас.
- 21 август һавасы гыйнварның нинди булачагын күрсәтә.
- Сөнбеләдә (августта) арыш чәч – тамагың булмас ач.
- 23 августта эссе булса, көз җылы килә; көчле яңгыр яуса – яңгырлы була.

КОЯШ СӘГАТЕ

Бүген кояш **4 сәгать 21 минутта** чыкты, һәм ул **19 сәгать 16 минутта** офык артына күмеләчәк. Көн озынлыгы – **14 сәгать 55 минут.** Алдагы җиде көн дәвамында тәүлекнең якты вакыты **30 минутка** кыскарачак һәм киләсе җомгада, ягъни **25 августта 14 сәгать 25 минут** тәшкил итәчәк.

СӘЛАМӘТЛЕК КӨН ДӘ КИРӘК

Августның магнитлы авыр көннәрендә хезмәттәшләрегез, якыннарыгыз сәламәтлегенә һәм, әлбәттә, үз-үзегезгә аеруча игътибарлы булыгыз. **Андый көнне исегезгә төшерәбез: 21 август.**

* * *

Гадәттә, яңа айдан айның беренче чирегенә кадәр **(16-24 август)** организм кысылуга бара. Мондый көннәрдә үз-үзеңә физик йөкләмә бирү файдалы.

ҺИҖРИ БУЕНЧА 1445 ЕЛ

**Бүген сәфәр аеның
2 нче көне**

КӨН КАДАГЫНА

«ПЕЧӘН КЫЙММӘТ, СЫЕРНЫ САТАБЫЗ»

Корылык булгач, печән дә былтыргы сусыл үлән түгел. Кыяклап җыярлык кына. Шуңа бәясе дә тиенләп җыярлык. Быел бер төргәк печәннең бәясе 2000 сумнан да артып киткән. Сөтне әле дә 20 сумнан алалар. Былтыр да бер төргәк печәннең бәясе 1500 тирәсе иде инде. Быел Интернетта сату мәйданнарында быелгы уңышны 2000-3500 сумнан тәкъдим итәләр. Сыер тотулар, ай-һай, кыйммәтләнә.

Актаныш районында яшәүче **Рамилә апа Ханова** кадерле сыерын 2 көн элек сатып җибәргән.

«Печән бик кыйммәт. Үткән елгы печәнне 2 меңгә табып була, быел 3 меңнән башлана, диделәр. Бер сыерны кыш буе ашатып чыгар өчен 4 центнерлы 12-13 төргәк кирәк. Былтыр үзебезнең җирдә дә печән булган иде, бераз гына сатып та алдым. Быел анда печән юк, гел сатып алуга кала. Шуңа сыерны сатып җибәрдем инде. Бер сыерга ала торган печән бәясенә ит алсам, миңа бер елга җитә. Гомер буе сыер асрадык. Абзарда иптәш иде. Хәзер урыны буш тора, анда кергән саен күзләр яшьләнә.

Сөтнең бәясе дә төште бит инде, бездә 21 сумга калды. Сөт, сөт ризыклары булып торуга ияләнгән инде без, әле генә сатып җибәргәч, алар булмауны күз алдына китерә алмыйм. Кыен әле. Кибет сөтенә ияләнәсе булыр инде. Мин үзем генә яшим, тормыш иптәшем вафат булды. Балалар читтә үз тормышлары белән яши, ярдәм итеп торалар... Сарыклар, үгезем бар әле. Үгезне суясы инде, сарыкларга печән, салам бераз аласы булыр, аларын да бетерәсе килми», – дип сөйләде Рамилә апа.

Бер еллык печән бәясен иткә әйләндереп карыйк. 3000 сумнан 12 төргәк алганда, 36 000 сумлык печән кирәк, дигән сүз. 1 кг ит 450 сум дип алсак, ул бәягә 80 кг ит алып була. Ит нормасына килгәндә, 1 кеше елына 75 кг тирәсе ит куллана, дип санала. Бер сыер бер елга бер кеше ашаган ит кадәр печән ашый булып чыга…

Тәтеш районы Үтәмеш авылында яшәүче **Айдар Хөсниев** 3 сыерга печән сатып алган. Алар да сыер башын киметергә уйлап тора: «Яңгыр безне онытты, явым-төшемнәр булмады, шуңа печән дә юк. Төргәген 2 мең сумнан сатып алдым. Былтыр берсен 1000 сумнан алган идем. Өч сыерга ким дигәндә 14 тюк кирәк, 15 тюклап салам кирәк, 5-6 тонна иген, көрпә алгалыйбыз. Сөтне 17 сумнан җыялар. Үзебез дә әзерлибез, бакчадан чабабыз, әле аннан кала да сатып аласы. 5 бозау бар әле. Сөт бәяләре шулай торса, күп кеше малларны киметәчәк инде. Үзебез дә август айларында берсен сатарга уйлыйбыз. Шул кадәр бәягә азык сатып алып, 17 сумнан сөт биреп, әллә кая китеп булмый. Кыш көне сөт бәясе 30 сум иде. Бәясен 20 сумга күтәрәләр, дигән имеш-мимешләр бар», – ди ул.

Сарман районы Иске Кәшер авылында яшәүче **Илдар абый Йосыпов** печәнне сатып алмаган әле, икенче кат чабудан алырга ниятләп тора. Аларда сөтне 15 сумнан җыялар икән. «Мин печән алмадым әле, әзерләгән печән бар иде, тик аласы булачак инде. Икенче укостан соң алырга дип торам. Хәзер яңгырлар ява башлады, печән булыр, дип уйлыйм. Яңгырлар яугач тау битләре дә яшәреп китте, инде саргаеп беткән иде. Быел күршеләр бер уртача төргәкне 1800 сумнан алдылар. Башта 1500гә саткан булганнар. Беләсезме, мин 29 апрельдә үк люцерна чәчкән идем, яңгыр булмагач, тишелмәде дә. Халык бәяләргә зарлана. Күрше-тирәдә мал башын киметергә ниятләп торучылар да бар», – дип сөйләде ул…

Мамадыш районы Шәмәк авылы фермеры **Илнар Газизҗанов** малларына печәнне үзе әзерләгән. Былтырдан калган печән запаслары да булгач, малларга җитә, ди. Сатарлык печәне әлегә юк, ә сорап килүчеләр күп икән. «Быел былтыргы печәннең 30 проценты гына булды. Минем запаслар бар иде, шуңа үземә җитә, Аллага шөкер. Былтыр 400 төргәк запаска калдырган идем. Быел артыгы булмастыр. Әле чабып бетермәгән җир бар, анысын пресслагач, күз күрер. Сораучылар күп быел, печән булмагач, халык малны да киметер әле. Уртача рулон 2 мең сум тора бит. Менә миңа кыш чыгарга 600 төргәк печән кирәк. 1,2 млн сумлык печән генә кирәк, дигән сүз бит ул. Шулай итеп мал асрап буламы инде? Әле сөтнең дә бәясе төште. 450 мең сумлык сөт биреп бара идем, кичә 250 мең сум сөт акчасы алып кайттым. Сөтнең бәясе күтәрелә башлый, дигән сүзләр бар. Хәзер яңгырлар китте, болынга печәнгә чыгып булмый. Печән булган елларда үземнең печәнне сата идем дә, үземнең малларга болын печәнен бирә идем», – дип сөйләде ул.

Татарстанда быел ел башында ук мал башы кимегән иде. Мал башы кимү 90 еллардан дәвам итә, ул вакытта 1,5млн баш булса, 2019 елда 1 млн. Ә 2023 ел башына 913,5 мең. Шул ук вакытта Татарстан сөт савып алу буенча беренче урында – елына 2 млн тонна. Бу – Россиядәге бөтен сөтнең 6 проценты.

Интернетта печән сату турында игълан бар иде, шуңа шалтыраттык. Азнакай районы дип күрсәтелгән. **Радик исемле** ир-ат җавап бирде.

«Быел печән 60-70 процентка кимрәк булды. Авылдашлар, күрше авыллар сатып алды инде. Быел үзем печәнне 2 мең сумнан саттым. Кемдер кыйммәтсенә, кемдер «кирәк» дип ала, хезмәтен белгән кеше бәясен аңлый. Былтыр 1000 сумнан саткан идем. Былтыргы печән бөтенләй калмады, үзебезнең дә маллар бар бит».

Әгерҗе районыннан игълан биргән **Илнур әфәнде** сатулык печәнен инде сатып бетергән булып чыкты. «Елына карата печән нормаль булды, – ди ул. – Бик яхшы булмаса да, җитәрлек булды. 2 мең сумнан саттым, былтыр 700 сум иде. Мин бөтен печәнне дә сатмыйм бит, чөнки үзебезнең дә маллар бар. Элегрәк печән сатудан файда керә иде, хәзер сатылган печән чыгымнарны да капламый. 20 төргәк сатылды инде. Мал башы быел кимер инде, азык юк бит».

Печәннең генә бәясе 2 мең тора, ә сөтне 100 тапкырга кимрәк бәядән кабул итәләр. Авыл халкының кибет сөтенә күчми чарасы калмый кебек. Авыл сөтен алтын бәясеннән сатып алырга риза булган бер көн килерме икән инде?

Гөлүзә ИБРАҺИМОВА.
Интертат.

МӘК җидегән
вакыйгалар
хәбәрләр
яңалыклар

Бәрәкәтсез дәүләт

Туган ил, Ватан төшенчәләре һәр кеше өчен изгеләрдән санала һәм бу табигый да. Үз иле, үз Ватаны белән горурлану теләге Россиядә яшәүче халыкларга да хас. Совет чорында халыкның гомуми тормыш дәрәҗәсе Көнбатыш белән чагыштырганда күпкә калышса да, горурлык объектын рәсми идеология әле ничектер табып һәм күпертеп тора иде. Илнең халыкара аренадагы абруена да гади халык ышанып яшәде, һәрхәлдә, дөньяның «беренче социалистик державасы» белән санлашалар һәм күпмедер дәрәҗәдә шүрлиләр дә иде. Икенче бөтендөнья сугышыннан соң бу бигрәк тә нык сизелде. Тик «кайнар сугыш» отыры «салкын сугыш»ка алышынды һәм илдә ашкынып кораллану башланды. Дөрес, бу чорда, сәяси һәм хәрби конъюнктурага бәйле рәвештә, бер төр сугыш коралларын (әйтик, артиллерияне) нык киметеп, өстенлекне икенчесенә (ракета гаскәрләренә) бирү кебек волюнтаристик карарлар да кабул ителгәләде. Ә инде социализмны Азия һәм Африка кебек кыйтгаларга да җәелдерү тышкы сәясәтнең хәтта төп юнәлешләреннән берсенә әверелде. Нәтиҗәдә, ил бюджетына биниһая зур өстәмә чыгымнар күтәрергә туры килде, ә халыкның яшәү шартлары җан асрарлык итеп кенә калдырылды. Шулай итеп, ил тарихында урын алган төрле сугышларда Россия җиңү яулаган һәм аның өчен бу инде горурлык объекты да булып саналган Швеция, Франция һәм Алмания кебек илләрнең халыклары аларны җиңгән дәүләт халкына караганда күпкә яхшырак яши башлады һәм бу үзе үк – бик тә гыйбрәтле күрсәткеч. Ә совет чорында җитештерелгән сугыш коралларының гаять зур запаслары бүген дә саклана (Приднестровьеда һ.б. төбәкләрдә) һәм тотрыксызлык вә үлем чыганагы булып хезмәт итә.

Хуш, совет чорының зәхмәт-чатаклыклары әкренләп тарихка да күчеп бара кебек. Әмма Россиядә сәяси система һәм яшәү рәвеше, яхшы якка үзгәрмәде генә түгел, киресенчә, тагын да хәтәр вә фаҗигалерәк формалар ала бара. Җирдәге табигый байлыкның өчтән беренә ия илдә халыкның тормыш күрсәткече әле дә Пакыстан һәм Кения кебек илләр тирәсендә кала. БМО мәгълүматларына караганда, 2023 елгы рейтинг күрсәткечләре буенча, ул хәтта 7 элеккеге совет республикаларыннан да калыша. Мондый илдә яшәүче халыкларга бүген нәрсә белән горурланырга соң? Ул гына түгел, гомумән, Россиядәге яшәү рәвешендә хәзер адәм баласы үз иле өчен чын мәгънәсендә горурлана алырлык нинди өлкә, әхлак яки рухи кыйбла бар? Әйе, яшәешнең төрле өлкәләрендә әле үз һөнәренең чын остасы булган, әдәп һәм югары әхлак нормаларын белә торган, Хак Тәгаләнең барлыгына һәм берлегенә, йөрәге белән генә түгел, Ул бүләк иткән акылы вә вөҗүде дәрәҗәсендә дә инанган, абсолют кыйммәтләр системасында да фикер йөртергә сәләтле шәхесләр дә, шөкер, очраштыргалый. Тик бу язмада бит сүз – дәүләт дәрәҗәсендә үткәрелә торган эчке вә тышкы сәясәт хакында.

Дөрес, идеологик яктан сүздә бөтен нәрсә дә әдәп вә әхлак кысаларына туры китереп сөйләнә, әмма реаль сәясәттә һәммәсе дә нәкъ киресенчә эшләнә. Моның механизмы шактый ук гади дә: «ак»ны – «кара», «кара»ны «ак» дип атыйсың да, шуның белән вәссәлам. Әйе, моның өчен башта күндәм парламентта төшенчәләрне нәкъ шулай тануны таләп иткән, ә аны үтәмәгән очракта «җинаятьче»не җавапка да тарта торган законнар кабул итү кирәк. Калганы инде – бары тик сәясәткә хезмәт итә торган пропаганда һәм хөкем системалары эше. Җаһил сәясәттә Бөек Ватан сугышы, патриотизм темаларын спекулятив максатларда куллану да зур роль уйный. Гавамның изге хисләрендә сәяси максатларда уйнау нәтиҗәсендә, бүген инде авыру җәмгыятьтә хәтта «турбо-патриотлар» дип йөртелә торган клиник тайпылышлы затлар да пәйда була башлады. Кыскасы, эчке вә тышкы сәясәт хәзер күбрәк имитация һәм ялганга корылган. Бу бүгенге сайлау системасына да хас: ул бар һәм сайлаулар да демократик кысаларда, әмәленә китереп үткәрелә кебек, әмма сайлаучы сайлау мөмкинлегеннән мәхрүм ителгән. Ул сайлауда катнаша һәм тавыш та бирә ала, тик хакимиятне үзгәртә алмый. Чөнки сайлаулар турындагы законнар хакимияттәге режимны саклап калуга корылган. Илдә күндәм парламент һәм «хакимият вертикале» нәкъ менә шул рәвешле саклана да инде.

Бу уңайдан, Россиядәге төп халыкларның хокукый халәтенә дә кыскача тукталыйк. Кызганычка, алар бүген хәтта үз телләрендә белем алу мөмкинлегеннән дә мәхрүм ителгән. Төп Законда хокук бар, әмма мәгариф турындагы законнар кешене аннан баш тартырга мәҗбүр итә. Чөнки БДИне тапшыру милли мәктәпләрдә дә бары тик урыс телендә каралган. Хактыр ки, шагыйрьләр еш кына туган илен, поэтик символ итеп, «Ватан-ана» дип зурлый. Димәк, Россия анда яшәүче халыклар өчен явыз үги ана булып чыга. Чөнки мондый мәкер вә явызлыкны бары үги ана гына кыла ала. Ә инде бәрәкәтсез дәүләт тотуның фәлсәфи ягын алсак, халыклар – беренчел, ә алар тормыш-яшәешне җайлау максатында корган дәүләтләр – икенчел. Әгәр дә дәүләт үзендә яшәгән халыкларны ирексезләү белән генә шөгыльләнә икән, ул чакта андый дәүләтнең инде алар өчен ни хаҗәте бар?

Фоат УРАЗАЙ.

Ставкалар күтәрелә

РФ Үзәк банкы 15 августта төп (идарә мөмкинлеген ача торган) ставкасын кинәт кенә 12 процентка кадәр (ягъни, берьюлы 3,5 процентка) күтәрде. Моны ул бәя тотрыклылыгын какшату куркынычын чикләү нияте белән аңлатты. Ә узган атнада РИА «Новости» рубльнең дөньядагы иң очсыз валюталар өчлегенә эләгүе турында язган иде. Моның сәбәпләре анда экспортның кимүе һәм импортның артуы бер үк вакытка туры килүе белән аңлатыла. Узган айда нефть һәм газ сатудан керем бик нык кимегәнгә күрә, илдә валюта кытлыгы барлыкка килгән һәм 14 августта доллар – 100 рубльдән, ә евро инде 110 рубльдән дә артып киткән. Экспертлар исә ставканы күтәрү кредитларның кыйммәтләнүенә һәм куллану вә инвестиция ихтыяҗының кимүенә китерәчәген фаразлый һәм ел ахырына кадәр долларга карата рубль курсы 80-100 рубль тирәсендә калыр, дип гөман кыла. Әлбәттә, икътисади сәбәпләрне аңлап була. Әмма, зурдан алганда, аларны да бит сәяси сәбәпләр билгели.

Сәяси вәзгыять Нигерда да катлаулы булып кала. «Ставка»лар монда да күтәрелә. Гаммәви мәгълүмат чаралары Африка илләренең Нигерга 25 меңлек гаскәр кертү планын әзерләве турында да хәбәр итә. Нигерда урын алган фетнә лидерлары исә үзләренең тыныч сөйләшүләргә әзер булуларын белдергән. АКШ Дәүләт департаменты да вакыйгадан читтә калмаган. Анда Нигерга хәрби интервенция иң соңгы чара булырга тиешлеген искәрткәннәр.

Игътибарны исә АКШ һәм Иранның, тоткыннар белән алыш-биреш итү кысаларында, берсе икенчесенең 6 миллиард доллар күләмендәге активын ирекка чыгаруы да җәлеп итә. Шул ук вакытта АКШ Конгрессында мондый адым Иранның атом-төш амбицияләренә дә этәргеч бирмәгәе, дип шикләнәләр. Сәяси атнаның башка вакыйгаларын да санап үтик. Мәскәүдә үткән Иминлек буенча халыкара конференциядә РФ лидеры В.Путин, төрле илләрне бәйлелеккә кертү өчен дөньяда низаглар җәелдерелә, дип белдерде. АКШның элеккеге президенты Д.Трампка 2020 елда сайлау нәтиҗәләренә йогынты ясарга омтылуда да гаепләү белдерелгәч, ул үзенә җәмгысе 561 ел төрмә янавын санап чыгарган. Вашингтон Украинага хәрби ярдәмнең 200 миллион долларлык яңа пакетын бүлеп биргән. Пекин Кушма Штатларда Украинадагы кризисны туктатуга ихтыяҗ булмавы турында белдергән. The Wall Street Journal Көнбатышта Украина саклану көчләренең 2024 елда булачак һөҗүменә әзерлек башлануы турында язып чыккан. РФ ҮСК рәисе Э.Памфилова, Россиягә кушкан төбәкләрдә иминлеккә куркыныч янавы сәбәпле, кайбер районнарда сайлауларны уздырмау мөмкинлеге турында белдергән.

1 нче биттә – Композитор Луиза Батыр–Болгари.

Думага 101 000 гозер

2023 елның апрель, май, июнь айларында Думага 101 000 мөрәҗәгать килгән, бу аннан алдагы кварталдагы мөрәҗәгатьләргә караганда 47 процентка күбрәк, дип яза «Ведомости» сайты.

Май аенда 16 000 мөрәҗәгать «Килешү буенча хезмәт итүче хәрбиләрнең материаль-көнкүрешен тәэмин итү» темасына булган. Исәп-хисапта бу графа май аенда барлыкка килде. Чагыштыру өчен, өч ай эчендә килгән мөрәҗәгатьләр арасында икенче урынында – Конституция темасы (14 500), өченче урында – хайваннарга гуманлы мөнәсәбәт темасы (14 000нән күбрәк, бу Думада төбәкләрнең сукбай хайваннар белән көрәшү ысулларын сайлау хокукы турындагы инициативаны карау белән бәйле).

«Гадел Россия» лидеры Сергей Миронов әйткәнчә, гражданнардан килгән сорауларның күбесе хәрби операциягә, анда катнашучыларның һәм аларның гаилә әгъзаларының хокукларын яклау белән бәйле. Аның сүзләренчә, бу сораулар арасында хәрби хезмәткәргә хәрби хәрәкәтләр ветераны статусын, тиешле акча түләүләрен алуда, хәрби-табиб комиссияләренә җибәрүдә, дәвалау һәм медицина хезмәте күрсәтүдә, социаль торак алуда ярдәм итүгә бәйле сораулар бар.

«Бездән яу кырында югалган туганнарын, шул исәптән эсирлеккә эләккән туганнарын эзләүдә ярдәм сорыйлар, кемгәдер тиешле түләүләрне алу өчен туганының үлеме турында документ кирәк. Хәрбиләргә тиешле ял бирү, өч яки аннан да күбрәк баласы булганнарны өлешчә мобилизациядән кичектерү яки демобилизацияләү белән бәйле гозерләр бар», – дип сөйләде С.Миронов.

КПРФ депутаты Анжелика Глазковага хәрби операциядә катнашучыларга тиешле акчаны түләмәү белән бәйле шикаятьләр килгән. Аның сүзләренчә, Оборона министрлыгы бу шикаятьләрне тиз арада карый.

Думага мөрәҗәгатьләр килешү буенча хәрби хезмәткә җәлеп итү реклама кампаниясенә һәм фронттан килгән хәбәрләргә бәйле рәвештә дә килгән булырга мөмкин, дип саный политолог Павел Склянчук. Моннан тыш, май аенда депутатлар айның яртысын төбәкләргә йөреп уздырган, шуңа күрә хәрби операциядә катнашучыларның гаиләләре белән очрашу гражданнардан шикаятьләр саны артуга китергән, ди ул. Моннан тыш, контрактникларны җинаять җаваплылыгыннан азат итү турындагы закон да шау-шу тудырды, шул сәбәпле аларның туганнары депутатларга аңлатма сорап мөрәҗәгать иткән булырга мөмкин.

Үзгәрешләрнең күбесе мобилизацияләнгәннәрнең статусына бәйле проблемаларга кагылган. Моңа карата массакүләм кызыксыну бар, шуңа күрә бу темага мөрәҗәгатьләр дә күп, диде политолог Владимир Слатинов. Бу тренд көзге сессия башында да сакланачак, әмма соңрак хәл үзгәрергә мөмкин.

Бюджет кабул ителүен һәм социаль-икътисади өлкәдә мөмкин булган инициативаларны, көзен президент кампаниясенең әкренләп үсеш алачагын исәпкә алып, мөрәҗәгатьләрнең бу өлеше бераз кимергә мөмкин», – диде ул.

intertat.tatar.

Камал театры сезон ача

18 августта Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры «Зәңгәр шәл» спектакле белән 118 нче иҗат фасылын ачып җибәрә.

«Татар информ» мәгълүмат агентлыгында булып узган матбугать очрашуында театрның баш режиссеры Фәрит Бикчәнтәев, директоры Илфир Якупов һәм режиссер Айдар Җаббаров яңа сезонда булачак премьералар турында сөйләде.

Илгиз Зәйниевнең әсәре буенча Айдар Җаббаров куйган «Ситса туй» спектакле 25, 26, 27 августта ук тамашачылар игътибарына тәкъдим ителә.

7 ноябрьдә режиссер Марсель Сәлимҗановның туган көнендә Ркаил Зәйдулланың «Хан һәм шагыйрь» пьесасы нигезендә Рамил Гәрәев сәхнәләштерәчәк «Игезәк» дип исемләнгән спектакльне беренче тапкыр күрсәтү ниятләнелә. Әйтүләренә караганда, ул тарихи вакыйгаларга нигезләнгән һәм иҗат итүчеләрдән күп көч, җитди әзерлек таләп итә торган сәхнә әсәре.

Фәрит Бикчәнтәев байтактан инде Туфан Миңнуллинның «Дуслар җыелган җирдә», «Миләүшәнең туган көне», «Хушыгыз» әсәрләреннән торган трилогиягә әйләнеп кайту теләге барлыгын белгертә килде. Ниһаять, бу иҗат фасылында ул Туфан аганың әлеге әсәрләрен сәхнәләштермәкче.

Быел шулай ук Башкортстанның Мәҗит Гафури театрыннан режиссер Айрат Абушахмановны чакырмакчылар. Бездә бер спектакль куеп киткән режиссер Алехандро Гонсалес Пуче белән дә уртак иҗат хезмәттәшлеге турында сөйләшүләр алып барыла.

Айдар Җаббаров исә татар авылының бетүе турында «Хуш, авылым» сериясеннән өченче спектакль турында уйлана.

Быел баланы мәктәпкә җыю бәяләре

Балаларны мәктәпкә әзерләү вакыты. 2023 елда башлангыч сыйныф укучыларын мәктәпкә әзерләү эти-әниләргә саллы гына суммага төшәчәк.

Малайлар өчен форма

Укучы малайлар өчен классик костюмнар (чалбар, пиджак) быел якынча 3200 сумнан 6500 сумга кадәр тора. Бәяләр товарның кайда җитештерелгән булуына да карый. Жилет һәм чалбардан торган костюмнар 2600 сум тора. Кибетләрдә шул ук җитештерүчедән алмашка тагын чалбар алырга киңәш итәләр, чөнки чалбарлар тиз туза. Малайлар өчен чалбарларның бәясе якынча 1500 сум. Кнопкалы күлмәкләр – 1100, ә сәдәфлеләре – 950 сум тора. Салкын вакытта кияргә трикотаж жилетлар һәм кардиганнар да бар, аны да күпләр 1 сентябрьгә үк алып куя. Жилет, кардиган – 950-1100 сум, галстук – 300, мәктәп эмблемасы чиктерү 200 сум бәяләнә.

Кызлар өчен форма

Фото: © «Татар-информ» архивыннан

Кече сыйныфларда укучы кызлар гадәттә сарафан кия. Ул кече яшьтәге укучылар өчен иң уңайлы кием булып санала. Сарафаннарны 1900 сумнан 2400 сумга кадәр саталар. Блузкалар 1100 сум тора. Кайбер мәктәпләрдә кызлар күлмәк һәм алъяпкыч кия. Төрле модельдәге, зәңгәр һәм соры төстәге күлмәкләр 1600 сумнан, алъяпкычлар 850 сумнан башлана. Чалбарлы аерым костюмнар – 1100-1600 сум. Сарафанны индивидуаль тектерү 2800 сумга төшәчәк.

Кызлар өчен галстуклар 200-240, мәктәп эмблемасы төшерелгән шевроннар 150-200 сумга сатыла.

Спорт киеме

Спорт киеме (ветровка, чалбар) – 2000, футболка – 300-500, мәктәп эмблемасы төшерелгән спорт футболкасы – 750, шортиклар 500 сум бәяләнә. Кроссовкалар – 1000 сум тора.

Алмаш аяк киеме

Кызлар өчен «лодочка» туфлиләр, малайлар өчен ботинкалар якынча 1500 сумга төшә. Алмашка йомшак аяк киеме 1000 сумга кадәр. Аяк киеме салып йөри торган сумка – 300 сум.

Мәктәп сумкасы

Мәктәп букчаларының бәяләре 1500 сумнан башлана, уртача бәя – 3500 сум.

Нәтиҗә

Малайлар өчен 4000 меңгә (костюм) форма, 2200 сумга ике күлмәк, 600 сумга ике галстук, 1500 сумга алмаш чалбар, 200 сумга мәктәп эмблемасы чиктерү – тулаем алганда 8500 сумга төшә.

Кызлар өчен 2300 сумга сарафан, 2200 сумга ике блузка, 1000 сумга итәк, 1200 сумга чалбар, 500 сумга ике пар колготки, 200 сумга галстук, 200 сумга эмблема чиктерү – 7600 сумга төшә.

Спорт формасы: ветровка һәм чалбар – 2000 сум, 300 сумга футболка, 500 сумга шортик, 1000 сумга кроссовки – 3800 сум була.

Аяк киеме: туфли 1500 сум, алмашка йомшак аяк киеме – 1000, аяк киеме салып йөри торган биштәр – 300. Барысы бергә 2800 сумга төшә.

Беренче чиратта кирәкле булган канцелярия товарлары якынча 3000 сум, мәктәп сумкасы – 2500 сум. Барысы бергә – 5500 сумга чыга.

Быел 1нче сыйныфка баручы укучыны мәктәпкә әзерләү эти-әниләргә якынча 20 меңгә төшәчәк, дип санап чыгарган «Челнинские известия» газетасы.

«Колхоз базары»нда бәяләр

Җиләк-җимеш (бер килосы)
Чия – 180-250 сум
Бакча җиләге (виктория) – 300 сум
Күк җиләк – 450 сум
Кура җиләге – 300-500 сум
Алма – 30-80 сум
Крыжовник – 250 сум
Кызыл карлыган – 200 сум
Кара карлыган – 400 сум
Кавын – 70 сум
Карбыз – 50 сум
Груша – 50-200 сум
Сырганак – 200 сум
Урман чикләвеге (фундук) – 500 сум

Яшелчәләр (бер килосы)
Бәрәңге – 45-60 сум
Помидор – 80-140 сум
Кыяр – 50 сум
Ташкабак – 60 сум
Кишер – 70 сум
Татлы борыч – 130 сум
Ачы борыч (бер данәсе) – 50 сум
Чөгендер – 50 сум
Борчак – 300 сум
Кукуруз (бер данәсе) – 50 сум
Кәбестә – 50 сум
Суган – 60 сум
Редис – 150 сум
Баклажан – 100 сум

Сөт ризыклары
Сөт (бер литры) – 80 сум
Эремчек – 300 сум
Каймак – 600 сум
Йомырканың бер дистәсе – 100-120 сум

Гөмбәләр (бер килосы)
Әтәч гөмбәсе – 350 сум
Ак гөреҗдә – 300 сум
Каен гөмбәсе – 500 сум
Майлы гөмбә – 250 сум

«Курчак»ларның матурлык бәяләре

Замана хатын-кызлары, күпме керем алуларына карамастан, ай саен тырнак, каш ясату, керфек үстерү кебек һ.б. төр матурланулар өчен акча кызганмый. Болай матурлануны хәтта шаяртып, «хатын-кыз тәнендә яшәү өчен коммуналь хезмәт» дип атап йөртәләр. Бу феномен турында психолог, стилист һәм косметологның фикер алышуы «Челнинские известия» корреспонденты Юлия Зәйнуллина яза.

Чаллыда хәзер «матурлык прайсы» – «хатын-кыз тәнендә яшәү өчен коммуналка» түбәндәгечә:

Эконом вариант:

маникюр – 1000 сумнан 3000 сумга кадәр;

педикюр – уртача 2000-3500 сум;

чәч кисү/буяу – 5000 сумнан 10 000 сумга кадәр;

керфек үстерү – уртача 2500 сум;

кашлар: ламинация ясату – 1000 сум, кашларны озак вакытка матурлау – 1500 сум,

перманент макияж – 3000-6000 сум, перманент макияж коррекциясе – 3500 сум;

иреннәр: перманент макияж – 3500-6500 сум;

лазерлы эпиляция – уртача 3000 сумнан (бикини + балтырлар);

косметолог: битне чистарту – 2500 сум.

Элиталы вариант:

Бу очракта эконом-вариантта санап үтелгәннәргә тагын түбәндәгеләр дә өстәлә:

косметологка мөрәҗәгать итү: биоревитализация – 3000 сумнан (1 тапкыр ясала торган процедура), ботулин терапиясе каш арасына – 5000 сумнан башлана, маңгай һәм каш арасына – 9000 сум;

пилинглар – 1500 сумнан;

иреннәрне зурайту – 10 000 сумнан,

биткә массаж – 1500 сумнан (1 тапкыр),

чәч өчен процедуралар – 2000-10 000 сум,

тән өчен процедуралар: тәнне төрү – 2000 сумнан, лимфодренаж – 1500 сумнан (1 процедура).

Косметолог Ирина Кудряшова клиентларын еш кына чираттагы препаратны кертүдән туктатырга туры килүен таный. Ләкин шул ук вакытта аның күп хезмәттәшләре клиент ни теләсә, шуны берсүзсез үти. Мөгаен, тегесе аларга акча түләгәнгә күрәдер.

«Барысы да тиз генә шәп нәтиҗәгә ирешергә – укол ясатырга да, шундук матур булырга тели. Ләкин матурлык, беренче чиратта, сәламәтлек, яхшы кәеф һәм башында акыл булу ул. Моңа ирешү күпкә авыррак. Тән тиресенең сыйфатын яхшырту өчен бик күпләргә организмга тимер җитмәвен, витамин һәм минераллар дефицитын, калкансыман биз эшчәнлегендәге һәм ашказаны-эчәктәге проблемаларны бетерү ярдәм итәчәк. Җитәрлек йокы, көн дәвамында хәрәкәт, стрессны киметү, сыеклык эчү режимы кебек гади, ләкин файдалы әйберләр – бушлай һәм эффектив», – дип уртаклаша белгеч.

җиһан шаһит
МҖ

● Коръәндә «ир-ат» сүзе дә, «хатын-кыз» сүзе дә 24 ешәр тапкыр телгә алына.

● «Бәкара» сүрәсе – Коръәндә иң озын, «Кәүсәр» – иң кыска сүрә.

● Коръәндә телгә алынган иң файдалы эчемлек – сөт, иң файдалы ризык – бал.

● Дөньяда иң кыйбатлы Коръән китабы 2007 елда 2,3 миллион долларга сатылган.

● Имам Мөхәммәд әл-Бохари үзенең 7275 сәхих хәдистән торган җыентыгын барлыгы 600 мең хәдис арасыннан 16 ел дәвамында сайлап туплаган.

● Татарстан заказы буенча Италиядә нәшер ителгән җиһанда иң зур басма Коръән китабы Болгарда саклана: аның бит үлчәме 2 метрга 1,5 метрга, авырлыгы 800 килограммга тәңгәл; тышлыгы малахиттан ясалган һәм мәрҗән, фирүзә, сусаль алтын-көмеш белән бизәлгән.

РУХИ ӘЙДӘМАН

● Мохтар Ауэзев.

● Фатыйма Габитова.

● Морат Ауэзев.

Казакъ халкының күренекле галиме, әдәбиятчысы, дәүләт һәм җәмәгать эшлеклесе Морат Әүэзовның эшчәнлеге без күзаллаган тар кысаларга сыймый. Киң колачлы, киң кырлы, киң карашлы шәхес. Шуңамы аның турындагы язмаларда алман теленнән кергән культуртрегер дигән атаманы да очратканым бар. Ягъни мәдәният иясе, мәдәниятне халыкка таратучы. Әлеге төшенчәне туры һәм җитди мәгънәдә кабул иткәндә, бу атама Морат әкәгә туры килә дә кебек, ләкин, минем фикеремчә, һич тә аның масштабын, төрки халыклар өчен нинди олы фигура икәнен ачып бетерә алмый. Шуңа күрә мин аны үз телебездә «рухи әйдәман» дип атар идем. Урыслар андый сирәк кешеләрне «подвижник духа» дип олылый.

Быел аңа 80 яшь тулды. Шул уңайдан сентябрьдә Алматы шәһәрендә аның иҗатына арналган халыкара фәнни-гамәли конференция узачак. Морат әкә мине шул тантанада катнашырга чакырды. Бу язма шул җәһәттән кәгазьгә төште.

Без аның белән 1998 елда ПЕН-клубның Һелсинкида узган чираттагы конференциясендә очрашкан идек. Анда әдәбиятның дөньякүләм миссиясе, глобализм шартларында барлыкка килгән проблемалары турында сөйләгәне истә. Бу чыгыш күпләрнең исендә калырлык, эрудиция җәһәтеннән, уен уйдырып салу ягыннан ул хәтта күп кенә күренекле язучылардан да аерылып тора иде. Ниһаять, озак еллардан соң, без кадерле остаз белән быел Казанда очраштык. Ул бирегә Мохтар Әүэзовның татар телендә дөнья күргән китабын тәкъдир итәргә килгән иде. Мәҗлестә утырганда ул «Тукайның берәр шигырен сөйләгез әле», – дип үтенде. Тукайны шулай эреп, рәхәтләнеп, дөньясын онытып тыңлаган кешене күптән күргәнем юк иде. «Балачагымда әни миңа Тукай шигырьләрен яттан еш сөйли иде», – дип күз яшен сөртте ул. Әлбәттә, бөек шагыйрьнең «Өзелгән өмет» шигыре үзе дә күз яше белән сугарылган, поэзияне аңлаган кешенең иң нечкә күңел кылларын тибрәтми калмый. Биредә, мөгаен, сабый чагын, әнисе, әтисе белән узган кадерле мизгелләрне дә искә төшереп, Морат әкәнең күңеле тулгандыр. Мин инде аның әнисе Фатыйма Габитованың татар кызы икәнен Һелсинкида ук үз авызыннан ишеткән идем. Мондый мәгълүматка гаҗәпләнмәдем дә, XX гасыр урталарына кадәр шактый казакъ зыялысының (гомумән Үзәк Азия төркләренең) татар кызларына өйләнүе гадәти хәл булды. Ләкин Фатыйма ханым казакъ мәдәниятендә аерым урын тота – язмышның төрле әверелешләре сәбәпле, ул өч бөек казакъның җәмәгате булган ханым. Анысы бер хәл, аның балалары да казакъ мәдәниятендә, казакъ дөньясында күренекле урын алган шәхесләр. Ә бит аның Мохтар Әүэзовка кадәр яшәгән ирләре – Билял Сулеев, Ильяс Жансугуров репрессияләнә, шул замандагыча әйтсәк, Фатыйма «халык дошманнары» хатынына әверелә. Менә шундый авыр көннәрдә Билялның да, Ильясның да дусты булган Мохтар Әүэзов бичара Фатыймага ничек тә ярдәм итәргә тырыша. Бераздан аларның мөнәсәбәте якынайганнан-якынаеп, арада мәхәббәт хисләре бөреләнә башлый. Икесенең дә соңгы мәхәббәте... Тәкъдир! Морат Әүэзовның дөньяга аваз салуы, бер уйласаң, могҗизага тиң. Ләкин тәкъдирдә берни дә очраклылык була алмый; һәм һәр сабый үз ризыгы белән туа, диләр.

Фатыйма ханым үзе үк мавыктыргыч роман каһарманы була ала, киләчәктә ул, бәлки, язылыр да, һәм укучы татар белән казакъ халыкларының бәйләнешләренә, нәсел җепләренең чуалып бетүенә тагын бер кат инаныр. Рухи яктан гына түгел, без кан тамырлары да тоташкан якын кардәшләр. Хәер, бу турыда бездә шактый язылды. Тәүфикъ Әйди, Хатыйп Миңнегулов, Лирон Хәмидуллин (мин бу басмада аның мәгълүматларыннан да файдаландым) агайларның хезмәтләрендә татар-казакъ мөнәсәбәтләре җентекләп тикшерелгән. Әлбәттә, Тукай әйтмешли, мәсьәлә зур, тарих тирән, бу юнәлештә эшләгәндә яңа буын галимнәрен дә көтелмәгән ачышлар көтә...

Безнең халыкта «Алма агачыннан ерак төшми» дигән әйтем бар. Морат әкәнең дөньяга карашы формалашуда атасы Мохтар Әүэзовның йогынтысы, әлбәттә, биниһая. Казакъ халкының бөек язучысы буларак, ул гомумтөрки тарихны да бик яхшы белгән. Татар әдәбияты белән таныш булуы да истәлекләрдән яхшы билгеле, бу аның әсәрләрендә дә күренә. Аның татар әдипләренә хәерхаһлыгы турында күп мисаллар китерергә була. Биредә Башкортстанның халык шагыйре, үзе дә тумышы белән татар булган Мостай Кәримнең бер истәлеге белән уртаклашасы килә. 1957 елда Муса Җәлилнең «Моабит дәфтәрләре» китабы СССР язучылар берлеге тарафыннан Ленин премиясенә тәкъдим ителә. Шул заманнарда премия бирү комиссиясе әгъзасы булган Мостай Кәрим «Муса Җәлил һәм аның иҗаты турында иң җылы, иң кирәкле сүзләр әйтүче Мохтар Әүэзов булды», дип язган иде. Мөгаен, бу очракта Мохтар ага Оренбургта яшәгән чорларында Муса Җәлил белән аралашкан чакларын да истә тоткандыр.

Мохтар Әүэзовның музей-йорты китапханәсенә күз салганда да, казакъ-татар мәдәни бәйләнешләрнең ныклыгына инанасың. Казан, Оренбург, Уфа басмаханәләрендә 1917 елга кадәр татар наширләре тарафыннан нәшер ителгән казакъ телендәге китаплар, алар янәшәсендә Габдулла Тукай, Галимҗан Ибраһимов, Муса Җәлил томнары, Кави Нәҗми, Ибраһим Гази, Хатип Госманнарның бөек остазга имзалап биргән китаплары... Ә музейның түреннән Мохтар Әүэзовның сөйкемле зур рәсеме елмаеп карап тора. Аны 1941 елда олуг рәссамыбыз Бакый Урманче ясаган.

Биредә мин Мохтар аганың безнең милләттәшебез, күренекле композитор, Казакъстан республикасының беренче гимны авторларыннан берсе Латыйф Хәмиди язмышында да зур роль уйнаганын искә төшереп үтәсем килә. Нәкъ менә ул Мәскәүдә татар музыка студиясен тәмамлаган Хәмидине Алматыга эшкә чакыра һәм аны иҗатка рухландырып тора.

Чыңгыз Айтматов истәлекләреннән, Мохтар Әүэзовның яңа кыргыз әдәбияты белән дә гел кызыксынуы, яшь кыргыз әдипләренә Советлар Союзы күләменә чыкканда таяныч-терәк булуы билгеле. Ул бигрәк тә Айтматовның үз әсәрләрен югары бәяли һәм аның башлангыч иҗат юлында да әһәмиятле роль уйный.

Совет дәвере елларында гомумтөрки бердәмлекне авыз тутырып әйтергә ярамаса да, Мохтар Әүэзов хәлдән килгәнчә һәрвакыт үзара кардәшлек, үзара хезмәттәшлек тарафдары була. Төркилек хисе аңа ана сөте белән сеңгән. «Алаш Урда» чорындагы эшчәнлеге дә моңа дәлил. Зәки Вәлиди истәлекләрендә, мәсәлән, 1918 елда үзара хезмәттәшлек итү турында сөйләшү өчен, көрәштәшләре белән аның Стәрлетамак шәһәренә килгәне дә билгеле. Без беләбез инде, ул чорда төркләрнең мөстәкыйльлек өчен көрәше фаҗигале тәмамлана. Дошманның мәкерле, күп санлы булуын истә тотсак та, бу фаҗигада иң төп сәбәпләрнең берсе таркаулык булуын, бердәм төрки үзаңның гаять зәгыйфьлеген дә икърар итәргә кирәк.

Хәзер дә безнең бердәмлеккә каршы булган кара йөзләр бик күп һәм алар гаять мәкерле. Чөнки төрки бердәмлек мәйданга килсә, таркалган империянең хәрабәләрендә искиткеч зур көч хасил булыр иде. Шуңа күрә үз исемебезне югары күтәрик дисәк, без Гаяз Исхакый, Мәхмәт Әмин Рәсүлзадә, Мохтар Әүэзов кебек элгәреге юлбашчыларыбыздан үрнәк алырга, нинди генә киртәләр булса да, үзара бердәмлеккә омтылырга тиеш.

Менә шундый мохитта үскән Морат Әүэзовның бөтен төрки дөньясында күренекле шәхес булып җитешүе табигый.

Аның бар иҗатына күз салсаң, төп бер фикергә тап буласың – бүгенге глобализация шартларында төрк халыклары бары тик үзара берләшкән очракта гына мөстәкыйль булып калырга мөмкин. Бу берләшүне ул мәдәни бәйләнешләр рәвешендә генә күз алдына китерми. Аның фикеренчә, иң әүвәл Үзәк Азиянең төрки илләре бер дәүләткә (конфедерация буларак фаразлыйк) берләшергә тиеш. Шул очракта гына глобаль шартлардагы геосәясәттә төркләрнең үз урыннары булачак, үз сүзләре үтәчәк. Хәзерге дөньякүләм вәзгыятькә күз салсак, аның хаклыгына ышанмый мөмкин түгел. XXI гасырда төрки халыкларны зур сынаулар көтә. Ул сынауларны җиңеп чыгу өчен Морат Әүэзов кебек милләтнең рухи әйдәманнары кирәк. «Милләт» дигәндә мин, билгеле, бөтен төрк халкын күздә тотам.

Гасырлар дәвамында төрле территорияләргә таралып, дистәләрчә дәүләтләр корган, чит халыклар белән аралашып төрле кыяфәтләргә кергән төрк халкына бүген Билгә ханнар, Күлтәгиннәр, Төнөкегләр васыятен искә төшерергә вакыт. Алар үзләренең мәңге җуелмасташ язмаларында һаман да безне бердәмлеккә чакыра.

Ни генә булмасын, кайсыбыз йөзләрчә еллар урманнар янәшәсендә, кайсыбыз тау-таш арасында яшәсәк тә, безнең Ана ватаныбыз – Бөек Дала. Шуңа да язмамны Галимҗан Ибраһимов «Казакъ кызы» романына эпиграф итеп куйган дүрт юллык шигырь белән тәмамлыйсым килә (аны совет заманында, хәтта большевистик репрессияләр хөкем ителгәч тә, сызып калдыралар иде). Бөек Мәгъҗанның бөек шигыре ул!

Киң дала, күрсәң гуй,
ана жаткан,
Жебектәй җәсел чүптә
битен җапкан,
Аскар тау, балдай
татлы сулары бар,
Әнә шул анам иде
мине тапкан...

Ркаил ЗӘЙДУЛЛА.

Мәдәни җомга
18 август
№32, 2023

Милли нигезле рәссам

(Нәҗип Нәккашка 75 яшь)

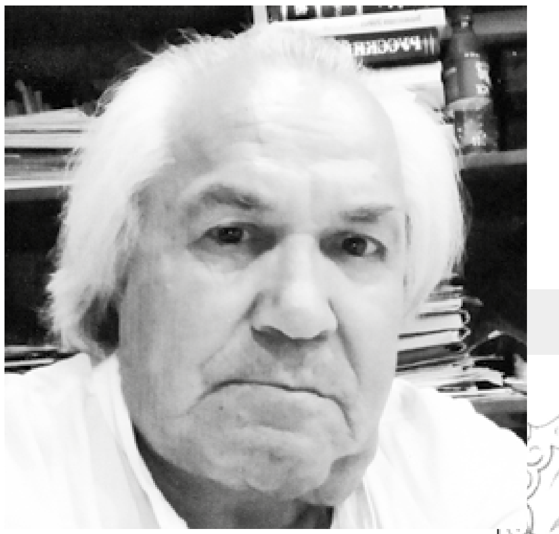

Минем Казандагы фатирымда да, туган авылымдагы йортымда да төрле шәмаилләр, гарәп хәрефләре белән язылган хәдисләр, тугралар күп. Кунак булып килүчеләр, шунда ук аларның кем эше икәнен танып, «Син әллә Нәҗип Нәккаш белән дусмы?» дип сорыйлар. Мин: «Без – авылдашлар», – дим. «Син бит Битаман егете, ә Нәҗип Мамадыш якларында туып үскән!» – диләр. Алар хаклы. Авылдаш, диюем, Нәҗипнең Битаман кияве булуына төбәп әйтелә. Ул – заманында мине авыл мәктәбендә тарих һәм җәмгыять белеме фәннәреннән укыткан, мәктәп директоры һәм соңыннан Битаманда туксанынчы еллар башында мәчет төзелгәч, аның мулласы булып торган Изил абый белән җәмәгате, шулай ук укытучы Әминә апа Исәнбаевларның кияве. Нәҗип белән безнең дуслык университет елларыннан ук килә. Без аның белән бер курста, университетның тарих-филология факультетында белем алдык: Нәҗип – татар теле һәм әдәбияты, мин журналистика бүлегендә. Тулай торакта күршеләр булып яшәдек. Уртак лекцияләргә йөри идек, Таҗиева Лена ападан гарәп теле өйрәндек. Икебез дә рәсемнәр ясый идек. Дөрес, ул күпкә тәҗрибәлерәк, университетка инде туган авылында укытучы булып эшләп, 26 яше тулганда килгән иде. Укый башлаганда ук без аның татар алфавитындагы хәрефләрне гарәп язуына охшатып язуына игътибар иттек. Ул гарәп телен дә барыбыздан да бирелебрәк, җитди өйрәнде. Соңыннан, өлкән курсларда укый башлаганда гарәп графикасында язылган борынгы кульъязмалар белән кызыксына башлады, шул юнәлештә курс эшләрен башкарды. Борынгы әдәбиятыбызны өйрәнүче галимгә әверелде. Аны бу юнәлешкә фәнни җитәкчесе, галим Хатыйп ага Госман кертеп җибәрде. Бишенче курста укыганда ул Алтын Урда чоры, урта гасырлар әдәбиятларына караган китапларны өйрәнеп, аларны кириллицага күчерү белән шөгыльләнә башлый. Шул хикәяләр буенча диплом эшен яза. Университетны тәмамлагач, ИЯЛИда турыдан-туры шул эш белән шөгыльләнеп, дүрт җыентык бастырып чыгара. Аның ул китапларын дөньяга чыгаруда нәшриятта эшләгәндә миңа да өлеш кертергә туры килде.

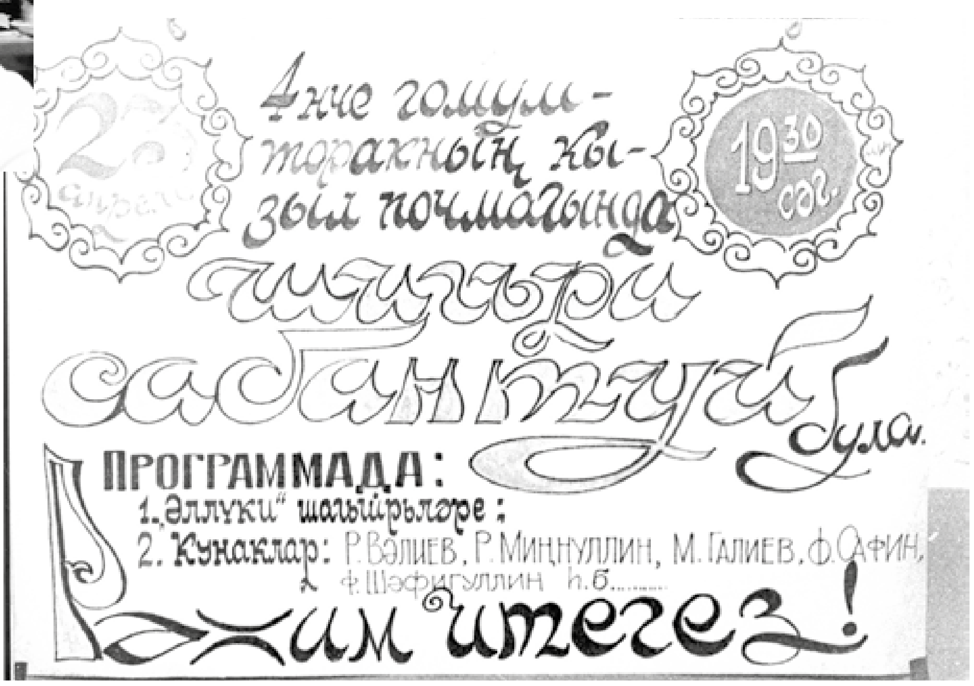

2? апрель

4нче гомумтораклың кызыл почмагында

шигъри сабантуй була.

ПРОГРАММАДА:
1. „Әллүки" шагыйрьләре;
2. Кунаклар: Р.Вәлиев, Р.Миңнуллин, М.Галиев, Ф.Сафин, Ф.Шәфигуллин һ.б.......

Рәхим итегез!

19^{30} сәг.

● Студент шагыйрьләр үткәргән шигъри Сабантуйга Нәҗип Нәккаш ясаган чакыру афишасы.

● Фотосурәттә киләчәктә Нәҗип Нәккаш, Рафис Корбан, Фәез Зөлкарнәй булып танылачак студентлар.

Студент елларында Нәҗипне һәм тагын берничә егетне Х.Госман рәссам Бакый Урманчега алып барып, аннан аларга каллиграфия буенча дәресләр бирдертә. Бу үзлегеннән өйрәнеп каллиграфия белән шөгыльләнә башлаган Нәҗип Исмәгыйлев өчен киләчәктә гомерен шул сәнгатькә багышлау өчен зур этәргеч була. Каллиграфия белән мавыгу аны шәмаилләр, тугра, шәҗәрәләр төзү, кабер ташларын бизәү белән шөгыльләнүгә китерә.

Бүген инде аның тарафыннан биш йөздән артык тугра эшләнгән. Тугралы ул хәрефләр ярдәмендә ясалган портретлар дип атый. Нәҗип минем үземә дә шәхси туграмны да, гаилә туграсын да ясады. Ишек өсләремдә ул язган шәмаилләр, хәдисләр йортымны золымнардан, начар күзләрдән саклый.

Шушы араларда гына Нәҗип Нәккаш халкыбызның бөек җырчысы Рафаэль Ильясов һәм аның җәмәгате Света Гариф кызының кабер ташларының эскизларын ясады. Нәҗип бу очракта да җитди һәм зәвыклы, ул иң әүвәл борынгы ташларга таяна.

«Бу һәйкәл (кабер ташлары һәм уртадагы таш панно) Казан ханлыгы чорындагы, 16 нчы гасыр башларындагы татар каберташлары стилендә һәм шул традициягә ияреп ясала. Чөнки ул чордагы каберташлары сәнгати яктан, форма һәм эчтәлек ягыннан иң камил, милли стильдәге ташлар.

Ташларның өске өлеше (башы) ук сыман очлык белән, кайбер таш мәчет гөмбәзләре контуры рәвешендә киселә. Ташның кырые буйлап (уңнан, сулдан, өстән), 4-5 см. киңлектә, татарча бизәкле орнаменталь бордюр (кайма) уела.

Иң өстә, ташның очланган өлешендә бу шәхесләрнең классик типтагы тугралары (логотип, герб) ясала, уеп языла. Гарәп язулы тугра – шәхеснең билгесе, абстракт рәвештәге портреты.

Аннан соң хәзерге татар алфавиты хәрефләре (кириллица) белән мәрхүм шәхеснең исеме, атасының исеме, фамилиясе, туган һәм вафат булган даталары языла. Иң аста мәрхүмнең рухына багышланган теләк-дога языла: «Рәхмәтуллаһи галәйһи рәхмәтән васигатән» (ир кеше өчен), «Рәхмәтуллаһи галәйһә рәхмәтән васигатән» (хатын-кыз өчен). Бу дога татар кабер ташларында Алтын Урда чорындагы Болгар кабер ташларыннан ук язылып килә: «Аңа (аның рухына) Аллаһның киң рәхмәтләре ирешсен!»

Уртадагы дикоратив панно бу ике каберташны берләштереп тора. Ул татар милләтенең атаклы җырчысы Рафаэль Ильясовның рухына багышлана. Үзәктә «срипичный ключ»ка охшашлы гарәби язу: «Аллаһка мактау булсын!» «Фатиха» сүрәсенең башындагы бу гыйбарә шундый талантлы зур артистны татар милләтенә бүләк иткән Аллаһка мактау булып яңгырый, шөкер итү билгесе. Ерактан ук бу билге ошбу урында музыка, җыр әһеле дәфен кылынган икәнен күрсәтеп тора. Өстәвенә анда нота станы да урын алган, халкыбызның җырчы репертуарындагы иң күркәм «Олы юлның тузаны» җырының ноталары.

«Әлхәмдү лиллаһи» язуы югарыга менгән кыңгырау чәчәкләре белән чолганып алынган. Татар җиренең (урманы, болыны) чәчәкләре – матурлык, гүзәллек, гармония символы».

Каберташ алдындагы таш плитәдә китап сурәтләнгән. Анда Р.Ильясов рухына багышланган шигырь. Анысын җырчы белән озак еллар бергә эшләп, дустанә мөнәсәбәттә яшәгән кеше буларак, кызлары Айгөл үтенече белән мин яздым.

Син татарның җырчы кошы идең,
Җанга шифа булды моңнарың.
Халкың барда – аның күңелендә
Мәңге тынмас Синең җырларың.

Бу каберташ эскизы Нәҗип Нәккаш тарафыннан башкарылган дистәләрчә хезмәтләрнең берсе.

Нәҗип Нәккаш – үзе дә халкыбызның талантлы улы. Ул Татарстанның халык рәссамы дигән мактаулы исемне йөртә. 2017 елда гамәли-сәнгати хезмәтләре өчен Республикабызның иң зур бүләгенә – Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек булды. 12 августта аңа 75 яшь. Аны 70 яшьлеге белән котлап шигырь язган идем. Шуны аз гына үзгәртеп тәмамлыйм. Ул аңа «Мәдәни җомга» гәзитәсен укучы зыялы әбүнәчеләребезнең дә котлавы булып ирешсен.

Борынгы Нәҗип Нәккаш ул!
Бөтен галимнәр белә.
Пәйгамбәрнең хәдисләрен
Хәзер шәрехләп бирә.
Архивларда аның кебек
Казынучылар сирәк.
Нәккаш хәзер ясап бирер –
Кемгә шәҗәрә кирәк?
Нәҗип Нәккашка җитмеш биш!
Сиксән, туксан тулачак.
Татар халкы яшәгәндә
Булган, бар һәм булачак!

Рафис КОРБАН.

Равил Насыйбуллин 1945 елда Үзбәкстанда дөньяга килә. Аңа 4 яшь чагында алар гаиләсе белән әнкәйләренең туган тияге Башкортстанга кайтып төпләнә. Равил Башкорт дәүләт университеты филология факультетының татар-рус бүлегендә белем ала. Мәктәптә балалар укыта, соңрак социология фәне белән ныклап шөгыльләнә башлый. 1991 елдан ул – социология фәннәре докторы, профессор. Галим шулай ук әдәби иҗат эше белән дә мавыга, шигырьләр яза. 2015 елда Башкортстан китап нәшриятында аның «Былбыл кунды күңелем кылларына» дигән китабы да басылып чыга.

Равил НАСЫЙБУЛЛИН

Гаиләгә мәдхия

(Өзекләр)

I

«Яратам» дигән сүз
Күккә чөя,
Йолдызларга безне күтәрә...
Тик ул биеклеккә ирешүләр
Язык кебек бүген
Күпләргә...

«Яратам» дигән сүз –
Мәкерле сүз –
Утка сала,
Суга төшерә...
«Яратам», дип, шашып
Утта янган,
Суда калган
Күпме кешеләр...
«Яратам» дигән сүз –
Тылсымлы сүз –
Сихри хискә үрелеп ярала.
«Яратам» дип,
Уйнап кабатласаң,
Сөю көче җилгә тарала.
«Яратам» дип
Уйнап кабатлаудан
Ярылып ята
Күпме яралар...

II

Ике сөйгән йөрәк,
Оя корып,
Тормыш дигән борма юллардан
Атлап барган һәрбер адымы
Күчеп килә елдан елларга…
Һәрбер кышы, һәрбер җәе дә,
Һәрбер көзе, һәрбер язы да,
Шул ояның тарих китабына
Җыр юллары булып языла.
Корган ояң
Җырдай булсын өчен
Җырлап кына яшәү кирәкми –
Мәхәббәттән үрелгән хис булсын
Җилкендерә торган йөрәкне.
Мәхәббәтсез гаилә
Җилкәнсез көймә ул,
Тыныч суда, бәлки, йөзәр дә...
Тик аз гына дулкын күтәрелсә –
Рухи халәт җитми түзәргә...
Бер-береңне янып сөю булсын,
Ышанычың булсын парыңа.
Шул вакытта гына җиңеп була
Юл авырлыгының барын да.
Көтмәгәндә килгән уңышлардан
Баш әйләнеп киткән чагында,
Кайчак ялгыш басып абынганда,
Барысы да кайта урынына,
Мәхәббәткә гаилә табынганда.
Чын сөюдә туган гаиләнең
Гомере озын була шатлыкта.
Яратуың чын һәм төгәл булса –
Ким дә түгел,
Түгел артык та.

III

Беләсең бит,
Бергә булу үзе генә әле
Бердәмлекне тәэмин итәлми.
Бердәм булалмасаң,
Гаилә дә
Чын гаилә булып китәлми.
Бергә булу гына шарт булалмый-
Бердәм булу – гаилә нигезе.
Ә бердәмлек килә гаиләгә
Мәхәббәттә булса тигезлек.
Тигез булмаганда мөнәсәбәт,
Тигез булалмасаң мәхәббәттә,
Гаилә кору –
Бәхетсезлек булып,
Алып килә олы һәлакәткә.
Беләсең бит...

IV

– Әйе, беләм…
– Яратасыңмы...
– Белмим...
– Ә син...
– Мин дә...
– Сагындыңмы...
– Әйе...
– Ә син...
– Мин дә...
– Яши алмам кебек мин синсез...
– Ә син...
– Мин дә...
– Димәк, яратасың...
– Ә син...
– Мин дә...
– Бергә булыйк......
– Әйе...
– Оя корыйк...
– Белмим....
– Ә син...
– Мин дә...

V

Ничә тапкыр
Җиргә җәйләр килгән...
Нинди генә җәйләр булмаган да
Нинди җилләр тынны бумаган...
Нинди җилләр җанны куырмаган,
Күпме язмыш шартлап сынмаган...
Яфракларын коеп җир өстенә
Күпме көзләр килеп киткәннәр...
Ак биләүгә бала төргән кебек
Ак бизәккә күмеп гаиләне
Көзләр тагын кышка илткәннәр...
Тәрәз аша күзләгәндә генә
Ак мамыктай күренә яуган кар.
Ак мамык дип күргән
Ап-ак карда
Күгәргәнче басып торган бар...
Бер бурансыз кышлар буламы соң,
Бер салкынсыз кышлар буламы...
Булмыймыни ул салкын җилләрнең
Үзәкләргә үтә торганы...
Гаиләне урап үтми алар,
Тик барыбер үтеп китәләр.
Сөйгән парга
Җан җылысы өстәп
Тагын язлар килеп җитәләр...
Чәчәкләрне үреп чәчәкләргә
Җылы җәйгә тагын илтәләр...

VI

Сәгать-минутларны санау да юк,
Әйтерсең лә еллар агылмый…
Һаман
Бер иркенләп,
Икәү генә калып,
Сөйләшергә җае табылмый.
Бер-береңә шулай әллә күпме
Әйтер сүзләр,
Серләр җыела…
Кайсыларын әйтергә кыймаган…
Кайсын әйтү бездә тыелган…
Ник кыймаган…
Нигә тыелган…
– Күңел түрләреннән булса әгәр
Ник әйтмәскә…,
Нигә тыясың ?
Күзләремә кара –
Күз – күңел көзгесе –
Анда чын сөюнең билгесе.
Күрәсеңме,
Укып туймассың:
«...Минем бәхетемә тугансың син,
Минем бәхетемә үскәнсең...
Синсез миңа бәхет тимәс иде,
Син бәхетле мине иткәнсең...
Мин бәхетле булдым мәхәббәттә,
Сине сөюемдә, әлбәттә...
Мин бәхетле булдым сөюемдә –
Мәхәббәтем диеп җан атуда...
Мин яраткан мине сөяме дип,
Беркемгә дә сорау бирмичә,
Мин яраттым үзем белгәнчә...
Мин яраттым үзәк өзелгәнче...
Мин яраттым каным кайнаганчы...
Мин бәхетле булдым мәхәббәттә...

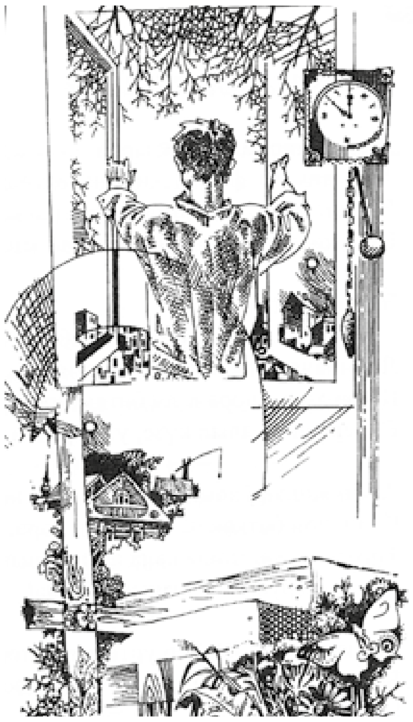

Яратканнар
Сорап яратырмы...
Сорап җан атырмы –
Яратканнар –
Аңын җуймаса...
Яратырмы бәхетен туймаса...

* * *

Мин бәхетле булдым мәхәббәттә –
Җиңел бәхетме бу,
Түгелме...
Сине беренче кат күрүемдә
Җаным хисләр булып түгелде...
Йолдызларга җырлар җырладым мин
Сине яратуым турында...
Биш кат үлеп,
Биш кат терелдем мин,
Синең күзләреңнең нурыннан.
Терелдем дә
Сине теләдем мин...
Җаным-тәнем белән теләдем.
Син дә мине теләгәнсеңдер ул –
Белгәнсеңдер –
Бары тик мин
Бу дөньяда синең тәрәгең.
Кемгә-кем кирәге кемгә кирәк,
Бер-береңә шулай тартылгач?
Беребездән башка икенчебез
Тын алмагач.
Беребездән башка икенчебез
Торалмагач...
Очсыз хисләр белән вакланмадык,
Син минеке,
Мин синеке булып,
Бәхет тапкан өчен шатландык.
Мине сайлап,
Бердәнбереӊ иттеӊ.
Дөньяңда мин булдым –
Бердәнбер...
Сине сайлап
Бердәнберем иттем
Син дөньямда булдың –
Бердәнбер...

* * *

Заман җилләренә каршы басып,
Атлый алмас идем адым да-
Мин югалган булыр идем күптән,
Әгәр син булмасаң янымда.
Ярый әле,
Икәү кавышканбыз,
Чәчләребез киткән бәйләнеп...
Мин, хыялый,
Һаман сине эзләп
Йөрер идем дөнья әйләнеп...
Тумаган да булыр идем әле,
Җиргә син туасын белмәсәм...
Ә мин белдем.
Беләм –
Шулай була –
Чын сөюне әгәр теләсәң...»

VII

Картаябыз димә.
Картаймыйбыз.
Тик зурая хәтер капчыгы.
Мин һаман да синең
Мәҗнүн-картың,
Син шул Мәҗнүн-картның
Карчыгы.
Син янымда чакта
Дөньям нурга чума
Җанда кайнар хисләр уяна.
Бу бит үзе гаҗәп бер могҗиза
Безне кавыштырган дөньяда...
Ике йөрәк ярсып бергә тибә,
Ике сөйгән йөрәк тиң яна...
Бу бит үзе гаҗәп бер могҗиза –
Үзең корган
Шушы ояда
Сөеп-сөелеп яшәү дөньяда.

Уфа.

Дәрдемәнд даирәсендәге

(Дәвамы. Башы 30, 31 нче саннарда).

Болар төркеменә шул ук уку йортын тәмамлаган, иҗади хезмәткә бәйле еллары шул ук Оренбург каласында узган Тимерша Соловьевны да кертергә кирәктер. Аның да берничә китабы XX гасыр башында Кәримовлар басмаханәсендә нәшер ителгән. Һәм 1918 елларгача монда ук нашир буларак та ул шактый танылган шәхес була.

X1X йөз урталарында иҗат иткән, Пушкинның остазларыннан саналган В.Жуковский белән таныш булган, шуның ярдәмендә өч күләмле поэмасының берсе рус телендә дә басылып чыккан бугай, дип фаразланган Гомәр Мөхәммәт улы Каргалый исеме бөтенләй безнең әдәбият тарихыннан сызып ташланган. Россиянең икенче мөфтие, Оренбургтагы беренче мәчет имамы Габдессәлам бине Габдерәхим әл-Бөгелмәвигә багышланган «Тәзкирәи мөфти Габдессәлам» (1832) һәм «Сәфәрнамәи шаһзадә Александр» (1837, булачак патшаның Оренбург төбәгенә сәяхәте тасвирлана) һ.б. поэмалары элекке башкала архивларында сакланган бу авторны Совет чорында телгә алмауның мәгънәсен аңларга була. Ул заманда муллалар яки патшалар исеме уңай яктан телгә алынган әсәрләр хупланмады. Ә бит бу поэмаларның исем-атамасында мулла яисә патша исеме телгә алынса да, аларның төп эчтәлеге шул заман татар тормышын, татар дөньясын тасвирлауга багышланган. Бүгенге заман татар укучысы Рәсәйнең иң тәүге мөфтиләренең берсе булган Габдессәлам хәзрәткә багышлы поэманы да, булачак император Александр II нең шушы төбәккә килеп, җирле халык белән аралашып йөрүен тасвирлаган әсәрен дә кызыксынып кабул итәр иде. Оренбург янәшәсендәге Каргалыдан чыккан Гомәр Мөхәммәт улының шул чорга багышлы өч күләмле әсәре бүгенге көндә Санкт-Петербург белән Ташкент мирасханәләрендә саклана, дип язды галим Мәсгуд Гайнетдинов. Аларның күчермәләрен генә булса да үзебезгә кайтарырга вакыт җиткәндер бит.

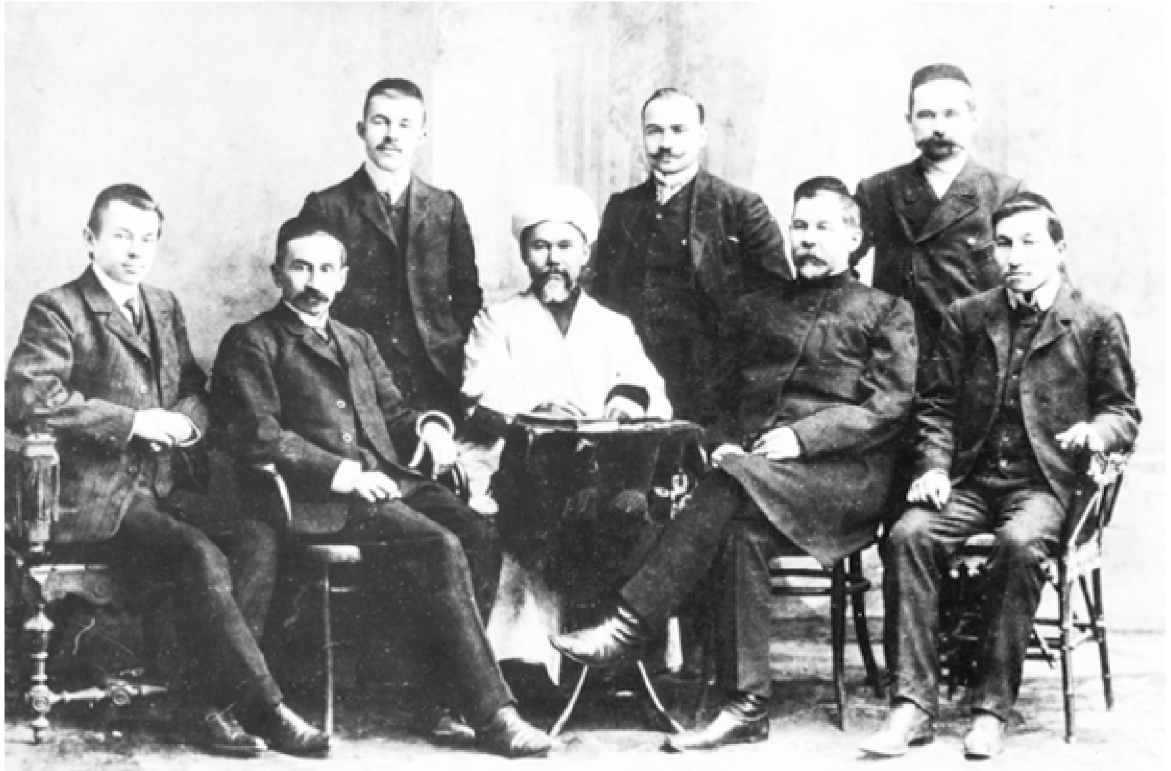

● Дәрдемәнд «Вакыт» газетасы белән «Шура» журналы хезмәткәрләре янында. «Вакыт» басмаханәсен оештыру чорында киңәшче булган Петербург кунагы Госман Акчокраклы Стумыштан (кырым кешесе) да бар. Сулдан (утыралар) Габдрахман Фәхретдинов (Риза хәзрәт улы) – «Шура»да баш редактор урынбасары чоры; Фатих Кәрими, Риза Фәхретдинов, Закир Рәмиев–Дәрдемәнд, «Вакыт» редакторы урынбасары Борһан Шәрәф; басып торучылар: редакция хезмәткәре Ракиб Ракиби, Госман Акчокраклы, «Вакыт» басмаханәсе мөдире (1913 тән соң Дәрдемәнднең кече кызының кияве) Ярулла Вәлиев. Госман Акчокраклы гасыр башында Петербургта кырымлы Ильяс Бораганский типографиясендә эшли.

ТИМЕРША САЛЛАВИ-СОЛОВЬЕВ

Татар энциклопедиясенең бер томында «издатель, журналист» буларак кына теркәлгән Тимерша Салаватулла улы Соловьевның да иҗат юлы хикәя, бәяннар иҗат итүдән башланган. Ниһаять, «Татарская энциклопедия» томнарының 5 нчесендә (2016, 328 б.) аңа багышланган мәкаләне уку өлешчә генә булса да күңелне сөендерде. Димәк, ул да искә алынган. Ә «Әдипләребез» белешмәлегенә, нишләптер, аны әдәби иҗатчы буларак кертмәгәннәр. Кайбер хезмәтләрен «Саллави» тәхәллүсе белән дә бастырган бу шәхеснең татар әдәбияты, татар мәдәнияте өлкәсендә хезмәтләре искә алынырга тиештер. 1900 елда Оренбургта татарча басмаханә ачкан элекке ахун Гыйльман Кәримовның өлкән кызы Гасыйманың ире, димәк ки Фатих Кәримигә дә, Риза хәзрәт Фәхреддингә дә кияү булган бу кеше байтак еллар «Кәримовлар басмаханәсе»нең мөдире дә булып тора. Бу басмаханәдә йөз җитмештән артыграк татарча китап басылган дип саный китап белгечләре. Шуларның күпчелеге, минем исәпләвемчә, Казанда учительская школада белем алган Тимерша Саллави фатихасы белән чыккан булырга тиеш. 1906 елгача ул, кайнагасы һәм кайнишләре белән бергә, «Кәримовлар басмаханәсе»н яшәтүдә катнашкан. Ә 1906 елда, ул басмаханәне заманча техника белән яңарту кирәк булгач, Кәримовлар гаиләсе Мәхмүт бай Хөсәеновка мөрәҗәгать иткән. Шул рәвешле яңа ширкәт – «Кәримов, Хөсәенов вә шөрәкясе» һәм яңа идарә барлыкка килә. Ширкәт рәисе итеп бу басмаханәне яңача җиһазландыру өчен күп кенә акча тоткан Мәхмүт бай улы Хөсәен, типография мөдире буларак Тимерша кияү билгеләнә. Яңарак кына «Вакыт» газетасы мөхәрирлегенә тәгаенләнгән Фатих Кәрими исә төп киңәшче вазифасын үтәүче буларак кала.. Сеңлесе, матбагачы Борһан Шәрәфнең җәмәгате Закирә (ул 2000 елда «Рухият» нәшриятында чыккан «Фатих Кәрими» китабында шулай теркәлгән) хәбәр итүенчә, берничә елдан соң ул ширкәттән китәчәк. Бу вакытта Фатихның энеләре Гариф белән Камил дә Оренбургта булмый. Мәхмүт бай Хөсәенов акчасы исәбенә яңартылган, җиһазландырылган типография уңышлы эшли башласа да, Фатих аның идарәчелеге эшеннән канәгать булмый. «Фатих абзый, забрав свой пай, вышел из состава учредителей», дип яза Закирә Шәрәф («Фатих Кәрими», 2000 ел, 147 б.) Шул пай акчасына ул тиздән Кәрвансарай урамында йорт сатып алачак һәм бар көчен үз иҗади эшчәнлегенә һәм «Вакыт» газетасын нәшер итүгә юнәлдерәчәк. «Фатих абзый аерган типографиягә яңа кешеләр кушыла. Казаннан Галиәсгар Камал әфәнде дә бөтен гаиләсе белән күчеп килә. Шул типографиянең өске катында өч бүлмәле фатирга урнаша. Тик озак тормый. Янә Казанга китәләр», дип яза Закирә.

Тимерша исә, кайнатасыннан калган басмаханә мөдире булудан тыш, 1906-1910 еллар аралыгында «Чүкеч» сатирик журналының мөхәррире вазифасын да үтәячәк.. Мөгаен, ул мәҗмугада да аның үз сатирик вә юмористик әсәрләре дә вакыт-вакыт күренгәләгәндер.

Мәрхүм академик Әбрар ага Кәримуллин татар телендә китап басу эшләрен төпле өйрәнгән шәхес. Бу өлкәдә ул зур мирас калдырды. Ләкин Оренбург архивлары белән якыннанрак таныш булмау сәбәплеме, яисә «Кәримовлар басмаханәсе»н яшәтүчеләрдән Фатих Кәримигә күбрәк өстенлек бирергә теләүдәнме, «Тимершаһ кияү»нең эшчәнлеген ул беркадәр күләгәдәрәк калдырды. Соңгы китабында Әбрар ага Рәмиевләрнең «Вакыт» басмаханәсенең фактик хуҗасы Ф.Кәрими, нинди китапларга юл ачуны ул хәл иткән, диебрәк тә яза. Кемгәдер яллаган хезмәтче ничек хуҗасының мал-мөлкәтенә хуҗа була алсын икән? Бигрәк тә үзе дә әдәбият өлкәсендә каләм тибрәткән, шул чор әдипләрен яхшы белгән Дәрдемәнд кебек хуҗаның кул астында эшләгән килеш? Шушы мәсьәләгә кагылышлы бер мисалны искә төшереп үтик. Дәрдемәнднең Ф.Кәримигә язган хатлары арасында «Вакыт» басмаханәсенә бәйле бер хат та сакланган. Ул 1912 елның 22 октябрендә Орск өязеннән җибәрелгән. «Галимҗан Ибраһимовның китап кулъязмасы миндә, ала кайтырмын. Аңа Киевкә 75 сум акча «йибәреңез», диелгән ул хатта.

Шул ук китабында галим, «Атасы вафатыннан соң Фатих Кәрими «Кәримовлар басмаханәсе»нең төп хуҗасы булып кала, китап басу тәртибен ул гына хәл итә», дигәнрәк фикер дә үткәрә. Дөрес, 1902 елның җәеннән 1906 елга чаклы басмаханә белән җитәкчелек итү Фатих мәхдүм карамагында була. Энеләре һәм Тимерша кияү ул чорда аның кул астында йөри. Әмма тиздән Гариф Кәримов – Мәскәү, Камиле Казан университетларында укый башлыйлар. Димәк, Оренбургтан китәләр. Кул көче кулланып эшләтелгән иске басма станок ике кеше карамагында кала. Әйе, аталары вафат булгач (июнь башы, 1902 ел) элекке йортларын, сыер, атларын сатканнан һәм Шакир Рәмиевтән 3 мең сум акча алып торганнан соң, бу типографиягә икенче искерәк станок та алына. Ләкин уңышлы эшләп китү өчен ул чаралар да җитәрлек булмый, басмаханә зур табыш китерми. Алынган заказларны үтәү вакытлары бик еш кичектерелә, басма китапларның сыйфаты да күпләрне канәгатьләндерми. Шуның өстенә Ф.Кәримине 1906 елның башында «Вакыт» газетасы мөхәррире итеп билгелиләр. Аның үз басмаханәсе эше белән шөгыльләнергә вакыты чамалы кала. Басмаханәгә иркенрәк бина, яңарак җиһазлар алу нияте белән алар сәүдәгәр Мәхмүд Хөсәенов гаиләсенә мөрәҗәгать итә. 1906 елда «Кәримов, Хөсәенов вә шөрякәсе» ширкәте шул рәвешле оештырыла. Аның рәисе итеп Мәхмүд бай улы Хөсәен билгеләнә. Ул, нигездә, яңа җиһаз алу, китап сатуны оештыру, башка төбәкләрдә басмаханә филиалларын ачу һәм тоту (мәсәлән, Уфада) өчен җаваплы була. Тимерша Соловьевка басмаханәнең мөдире вазифасын үтәү йөкләнә. Шуңа чаклы да ул инде басмаханә эше өчен җаваплы булган. Абыйсына багышланган китапта Фатих Кәрими сеңлесе Закирә бу вакыйгаларны белебрәк яза. «Абый бераздан соң үз паен алып, ул ширкәттән чыкты», ди бит. Шул чор хакимиятенә ошамаган китап чыгарганы өчен Т.Саллавиның хөкемгә тартылуы да әлеге фикерләрне раслый.

Сүз чыккач, Кәримовлар нәселенең икенче киявен – Казан матбагачылары Шәрәфләр нәселеннән булган Борһанны да искә алып үтик. 1908-1924 елларда ул да Оренбургта яшәячәк. Шул шәһәргә барып төпләнү тарихы да аның Рәмиевләргә бәйле була. «Әхбар» (Хәбәрләр) газетасында басылган бер тәнкыйди

шәхесләр

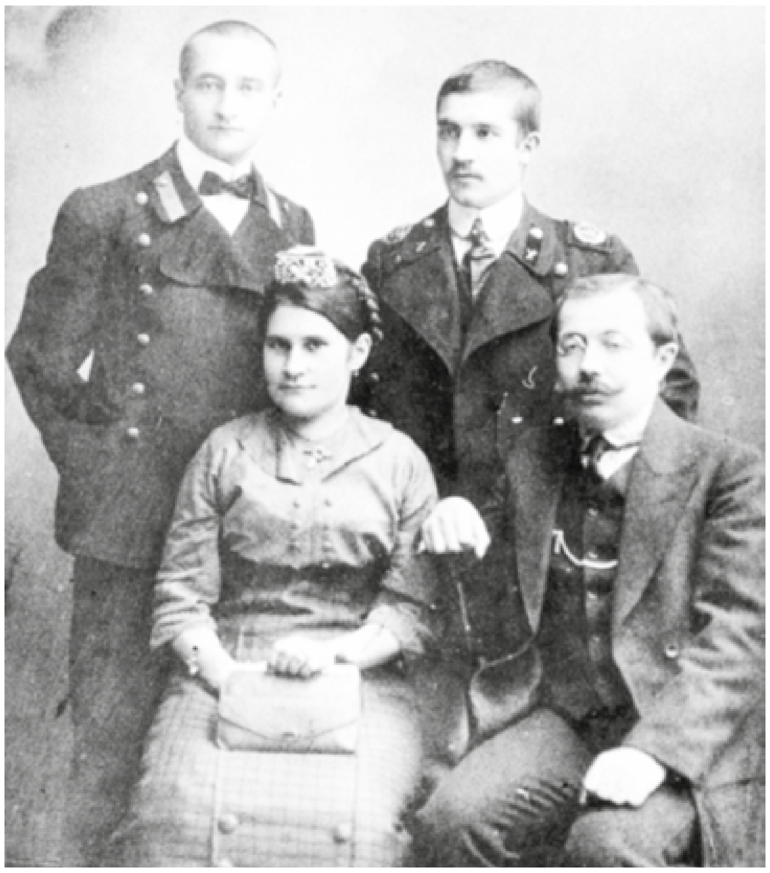

● Тимерша Соловьев хатыны Гасыйма белән. Артта – Гасыйманың энеләре Гариф һәм Камил Кәримиләр. 1912 ел. З.Бәширов фотосы.

мәкаләсеннән соң Казан полициясе Борһанны 1908 елда туган ягына сөргенгә җибәрергә дип карар чыгара. Ул исә Оренбургка китә, «Вакыт» газетасына хәбәрче буларак кабул ителә. Килгән дәвердә аның «Рәмиевләр йортында яшәве» теркәлгән. (Шакир Рәмиев йорты янәшәсендә матбугат хезмәткәрләре өчен махсус төзелгән йортта.) Шул ук архив материалларында аның 1909 елда «Вакыт» редакциясе тарафыннан Иранга командировкага җибәрелүе язылган. Шул елларда Иранда шаһ хакимиятенә каршы халык күтәрелеше булып ала. Борһанның шул вакыйгаларны чагылдырган язмалары соңрак «Вакыт» битләрендә «Иран мәктүбләре» исеме белән басыла. Шуннан кайтып күпмедер торгач, аны «Вакыт» газетасы баш мөхәрриренең урынбасары итеп билгелиләр.

Ләкин аның анда кайчан тәгаенләнүе турындагы документны тапмадым. Риза хәзрәт «Шура» журналы редакторлыгына күчерелгәч, берара ул вазифаны аның улы Габдерахман Фәхретдинов башкаруы турында гына белешмә бар. Шул чор архив материаллары белән таныш булган Мәдинә апа Рәхимкулова хәбәр итүенчә, Борһан Шәрәф Иранда бер ел чамасы булып кайткач, ул Ф.Кәрими сеңлесе Закирәгә өйләнә. Шуннан соң озакламыйча Борһан кайнагасының урынбасары итеп билгеләнәдер, мөгаен. Оренбург зыялылары Рәмиевләрнең Борһанга карата хәерхаһ булуын искә ала. Әйе, Борһанның ага-энеләре Казанда атаклы матбагачылар саналганлыктан, аларның бертуган Рәмиевләр белән үзара мөнәсәбәтләре яхшы булган. Шул төбәк зыялылары кулында бүген дә Борһанның бик күп изге эшләр башкарган иганәче Гани бай Хөсәеновка бәйле истәлек һәм хатларны туплап чыгарган «Гани бай» китабы булыр. Шул ук елларда Б.Шәрәф венгр галиме, атаклы сәяхәтче Г.Вамбериның ике томнан торган «Төркестанга сәяхәт» китабын да тәрҗемә итеп чыгарачак.

1917 елгы вакыйгалардан соң Борһан Шәрәф берникадәр вакыт «Оренбург мөселман бюросы хәбәрләре» газетасы мөхәррире була. Аннары «Хөсәения» мәдрәсәсе нигезендә оештырылган Халык мәгарифы институтында укыта. Шул рәвешле ул 14 ел чамасы Оренбург шәһәрендә яшәп, Рәмиев, Хөсәеновлар кебек халык мәнфәгатен кайгыртып яшәүчеләр белән якыннан аралаша.

Шул ук Закирә сеңлесе истәлекләрендә Ф.Кәриминең элекке басмаханә ширкәтеннән киткәннән соң күбрәк вакытын өендә язу, тәрҗемәләр белән мәшгуль булуы, кичке тарафларда Шакир Рамиевнең өч баласын укытканлыгы хәбәр ителә. Билгеле, Ф.Кәрими бу елларда өйдә генә утырмаган. Бу истәлектә аның сәгать ничәләргә чаклыдыр «Вакыт» газетасы редакциясендә эшләп кайтканнан соң кылган гамәлләре бәян ителә. Закирә ханым Ф.Кәриминең «Кәримовлар басмаханәсе» ширкәтеннән чыгу вакытын төгәл әйтми, 1906 ел вакыйгаларына бәйләп кенә язып үтә. Башка бер чыганакта Ф.Кәриминең бу ширкәттән чыгу вакыты итеп 1909 елның беренче яртысы күрсәтелгән. Мөгаен, бу вакытта инде ул «Тимершаһ кияү» белән дә басмаханә эшчәнлегенә бәйле мәсьәләләрдә килешә алмагандыр. Закирә ханым да бит әнә шул ук язмасында:

«Озакламыйча Фатих абзый белән эшләгән наборщиклар да, мөдир белән килешә алмыйча, чыгып китәләр», дип яза. Әмма мөдир җизнәнең исемен атап тормый Закирә.

«Татар энциклопедиясе» китабының татарча 3 нче томында: «1914 кә кадәр басмаханә белән Ф.Кәрими идарә итә», дигән сүзләр теркәлгән. Башка төр төгәлсезлекләр дә ул мәкаләгә хас. Әйтик, анда Ф.Кәриминең «100 гә якын китабы» үзләрендә басылган кебегрәк әйтелә. Дөрестә аның 1918 елга чаклы нәшер ителгән китапларының берничәсе Казан, Петербурта һәм унлабы, шул исәптән 450 битле «Истанбул мәктүбләре» китабы Рәмиевләрнең «Вакыт» басмаханәсендә чыккан. Димәк, бу мәкаләдә дә төгәлсезлекләр бар. Мәкалә авторы күрсәтелмәгән. Тимерша Саллавиның Кәримовлар басмаханәсендә тулы хуҗа булуы хакында Зариф Бәшири истәлекләрендә дә телгә алына («Замандашларым белән очрашулар», 1968). Т.Соловьевның Якуп Мамишев иҗат иткән «Шәкертләр садасы» китабын нәшер иткән өчен судка бирелүе вакыйгасы да типография эше өчен кемнең җаваплы булуын дәлилли (кара: Татар әдәбияты тарихы, 1986 ел, 3нче том, 70 б.) Аңа чаклы әле Тимершаның Хөсәен Ямашевның «Урал» газетасын нәшер итүдә булышканы өчен җавапка тартылуы да мәгълүм. Бу вакыйгаларда фәкать Тимершаның гына җавапка тартылуы да Кәримовлар басмаханәсенең 1906 елдан башлап кем кулында булуын дәлилли сыман.

Бу шәхеснең туган авылы хәзер Кайбыч төбәгенә караган Шүшермә була. Аның атасы Салаватулланың соңрак Апас тирәлегендә яшәвен әйтүчеләр дә бар. 1920 еллар вакыйгаларыннан соң Тимершаның бер улы Казанда, икесе Мәскәүдә гомер иткән. Оренбург төбәге шәхесләрен барлаучы Мәдинә Рәхимкулованың 1980 еллар ахырында хәбәр итүенчә, Мәскәүдәге улларының берсендә Тимерша аганың зур архивы сакланган була. Анда «Шура», «Чүкеч» һ.б. мәҗмугалар төпләмәләре һәм «Вакыт» газетасы бәйләмнәре дә булган. 1993 елда, Мәскәүгә Бәшир Рәмиев белән очрашуга барганда, мин ул кешене эзләп тә карадым. Мәдинә апа аларның адресларын, телефоннарын язып биргән иде. Тимершаның бер улының хатыны Мәрзия миңа ул ике бертуганның соңгы елларда бер-бер артлы вафат булулары турында әйтте. Архив сакланган фатир хуҗасы соңгы вакытларда ялгыз яшәде, ул вафат булганда мин Казанда, туганнарымда кунакта идем. Архив иясе үлгәч, аның фатирын башка кешеләр алган, архивы юкка чыккан, дип сөйләде. Мөгаен шулай булгандыр да. Тимерша ага үзе 1947 елда, 72 яшендә вафат була...

Энциклопедиянең русча 5 нче томында, Тимерша агага багышланган мәкаләдә дә ачыклап үтәсе бер урын бар: «Ул Түбән Новгородта да яшәде, фәлән кунакханә мөдире булды», дигән җөмләне ачыклыйсы килә. Дөрес, бу шәһәрдә Әхмәт бай Хөсәенов зур бер кунакханә тоткан. Аннан килгән керемне «Хөсәения» мәдрәсәсен яшәтү өчен кулланган. Әхмәт бай исән чакта да, ул вафат булгач та (1906 ел) бу кунакханәнең исәп-хисап эшләрен шул байның контрасында да эшләүче Тимерша ага башкарган. Һәм кайсыдыр елларда шул кунакханәнең мөдире вазифасын да үтәгән. Әмма ул анда даими яшәмәгән. Мәкәрҗә ярминкәсе көннәрендә генә шунда кунакларны кабул итүдә катнашкан. «Мәкәрҗә ярминкәсе»нә бәйле истәлекләрдә ул шул вазифаны үтәүче буларак телгә алына. Әйе, ул анда озаклап яшәмәгән. Белүемчә, аның вазифасы кунакханәне Мәкәрҗә ярминкәсе көннәренә әзерләү һәм ярминкә кунакларын урнаштыру, ашату-эчертү эшләрен күзәтүдән торган. Һәм шул эшләрне башкаруда ярдәмләшү өчен ул, гадәттә, каникулга чыккан мәдрәсә шәкертләрен үзе белән ала торган булган. Гасыйма белән Тимерша гаиләсенең бу шәһәрдә яшәве турында башка истәлекләрдә телгә алынмый. Дөрес, җәйге айларда, ярминкә көннәрендә кунакханә мөдиренең анда гаиләсе белән яшәвенә бирәү дә каршы килмәгәндер. Димәк, һәр елны алар гаиләсенең анда берничә ай торып кайту ихтималы бар. Гаилә башлыгының шул вазифаны башкарудан киткәч, аларның ул шәһәрдә яшәп калу-калмавын ачыклау кирәктер, мөгаен. Шул хакта мин Мәскәүдәге киленнәре Мәрзиядән дә сорамаганмын. Чөнки әле аларның ул шәһәрдә яшәгәнлекләре хакында хәбәрем юк иде. Казанда яшәгән, опера театрында нindидер хезмәт башкарган улы турында да бик соңлап белдем. Бәлки әле аның балаларында бабаларына бәйле истәлекләр сакланадыр.

Тимерша Соловьёв-Саллавиның китап рәвешен алган һәм әлегә барланган әдәби иҗат үрнәкләре түбәндәгеләр. Аерым дәфтәргә теркәлгән бер язмамда аның беренче китабы «Хикәят» (1900) дип кенә аталган дигәнмен. Энциклопедиядә, Марсель Әхмәтҗанов мәкаләсендә исә 4 китап исеме теркәлгән. Шуларның өчесе – әдәби эчтәлекле әсәрләр китабы: «Мужик илә мулла...» (1902, Оренбург), «Биби – Казан» (1905) һәм «Ишан Хәдичәсе» (1906). Болар хикәяме, кечерәк күләмле бәянмы (ул заманнарда бәянны «озын хикәя» рәвешендә дә тәкъдим иткәннәр), әллә романнармы – анысы ачыкланмаган. Әсәр жанрлары энциклопедиядә дә теркәлмәгән. «Мәктәп вә мәдрәсәләрне Духовное собраниегә бирү» китабы (1908), әлбәттә, безнең темага керми. Тимерша Саллавиның үзе нәшер иткән «Чүкеч» һәм башка мәҗмугалар битләрендә дә аерым әдәби парчалары, юмор-сатира әсәрләре басылган булырга тиеш. Ләкин алар әлегә барланмаган. Ә узган гасыр башында Оренбургта чыккан татар матбугаты тарихы тупланган архивның бер өлеше Кызыл Урда шәһәрендә саклана, дигән хәбәр бар. 1925 елда Казакъ республикасы башкаласы Оренбургтан шул шәһәргә күчерелгән. Алар, бер вагонга төяп, монда татарча, казакъча басылган китапларны, газета-журналларны да алып киткәннәр. Казакъ язучысы, элек Кызыл Урдада комсомол өлкә комитеты секретаре булган Торсынкулов Калаубәк ул архивның барлыгын белүе турында да сөйләгән иде. Гайнан Кормашев сеңлесенең үтенече буенча, ул аннан Гайнанның матбугатта басылган нindидер язмасын табып җибәрешкән. Безнең берничә галимгә шундый архив барлыгын сөйләгән булсам да, әлегә аның ишеген ачып керүчеләр турында ишеткәнем юк. Ә менә башкорт кардәшләрнең анда да барып җитешкән булуы ихтимал. Соңыннан Уфада яшәп иҗат иткән олуг шәхесләрдән Афзал Таһиров, Давыт Юлтый, Сәгыйть Агиш һ.б., шул исәптән «Башмагым» һәм шуның ише комедия әсәрләре тудырган Хәйбүш Ибрайларның башлангыч иҗат юлы Оренбург каласына бәйле ич.

● Борһан Шәрәф (1893-1942). Ул да Гыйлман ахун кияве, «Вакыт» газетасында баш мөхәррир урынбасары.

(Дәвамы киләсе санда).

Лирон ХӘМИДУЛЛИН.

Мансур ВӘЛИ-БАРҖЫЛЫ

Күл буенда очрашу

(Ахыры. Башы 31 нче санда).

Соңрак мин шул гүзәл, сихри мизгелләрдән бик күп картиналар ясадым. Бу гүзәл тәннең, бу илаһи сынның су эченә керә баруын тасвирлаган иң яраткан әсәрләрем булды алар! Чөнки тере музыка, җанлы симфония иде ул мизгелләр!

Ә ул иртәнең рәхәтен күрдек без! Башта икәү янәшә йөзеп каршы як ярга чыктык. Аның шактый текә, төрле үлән белән капланган, матур ап-ак каеннар белән бизәлгән ярында хәл җыеп утырып тордык, үзебез йөзеп киткән якка карап сокландык. Чибәркәй янәшә, иртәнге тынлыкта, әнә шулай утыру үзе үк бу дөньяның, бу яшәүнең иң зур бәхетедер кебек иде!

Аннары без тагын суга кердек, тагын йөзеп киттек... Бер дә ашыкмый гына, күл тирәсендәге гаять гүзәл табигатьне күзли-күзли йөздек... Әнә шул җәйге гүзәллек, илаһият тантанасы вакытында инде бүтән бер генә ым да, бер генә сүз дә кирәкми сыман иде. Әнә шундый камил, һәр яктан килгән, тулы гүзәллеккә бүтән бер нәрсә дә, кечкенә генә ишарә дә кирәкми иде инде!

Бермәлне, безнең бәхетебезне бүлеп, урман эчендә быргы авазы ишетелде. Бу тавыш икебезне дә чынбарлыкка кайтарды.

– Балалар уяна инде... – диде Валя, тавышына һичнинди ашыгу, борчылу чалымы чыгармыйча гына. Үзе йөзеп барган җиреннән сүзсез генә ярга таба борылды. Мин дә аңа иярдем.

Ул иртәне Валяны тар урман сукмагы буйлап азата бардым. Аларның лагерьлары капкасына хәтле диярлек... Ә юлда, әлеге тар сукмакта әллә ни сөйләшеп булмый. Ул акрын гына атлап алдан бара, ә мин аның артыннан... Ике якта – яшь юкәләр, ап-ак каеннар... Куе булып үлән үскән... Әмма Валя тирә-юньгә күз дә салмый, ул гел алга гына карап бара. Әллә артыннан мин баргангa инде: кыенсынып, бераз гына тартыныбрак атлый сыман. Әллә үз-үзеннән ояла инде шунда...

Ә аларның лагерьлары күренгәч, мин аны сак кына туктаттым.

– Валя...

– Мин сезне тыңлыйм, әфәндем! – диде ул назлы тавыш белән.

– Бүген кич белән нишлисең син? Вакытың бармы? – дидем мин ашыга-ашыга һәм җавап көтеп, аңа текәлдем.

Ә ул аңламаган сыман:

– Ә нигә? – дип сорый.

– Әйдә, кичен дә су коенабыз! Монда кичен су җылы, рәхәт була!

Минем бу сүзләрдән соң Валя бераз тын тора һәм аннары:

– Килеп аласыңмы соң? – дип куя. Аны килеп алмаган кая инде!

– Әлбәттә! – дим, эчемдәге бәхет, шатлык ташкынын ничек тыярга белмичә...

Көне буе ни эшләгәнмендер, ул озын җәйге көннәрне ничек кенә үткәргәнмендер – хәзер аларын хәтерли алмыйм. Әмма шунысын өзеп әйтә алам: кичке очрашу бер генә минутка да исемнән чыкмады. Мин көне буе, үз-үземне белештермичә, җиңелчә томан эчендә йөзгәндәй яисә бер сихри төш күргәндәй йөрдем. Шуңа күрә лагерь янына да вакытыннан алдарак килдем бугай. Балаларны тезеп кичке тикшерү үткәргәннәрен көтә-көтә алҗып беттем. Үзем ул тирәдә әрле-бирле йөргән бихисап кешегә күренергә дә куркам – ниндидер бер җинаять яшьләргә җыенам, диярсең... Кызык инде, валлаһи, мәхәббәт хәлләре!

Шулай, лагерь ягына карап, зарыгып тора идем, бермәлне арттан килеп минем күзне ике йомшак кул капламасынмы? Сискәнеп киттем хәтта... Песи адымнары белән генә ничек килә алган диген син аны! Ул икәнен белдем, билгеле! Монда тагын кем була алсын соң инде?.. Аның кулын күзләремнән алмыйча гына, кулларымны артка таба сузып, кочаклап та алгандай иттем. Көне буе уйлап Валяны нык сагынган идем, кулларым биленә тигәч, аларны бер дә аласым килмәде – борылгач та, яңадан бер ныклап кочакладым һәм битеннән генә үбеп тә алдым әле.

Валя халаттан гына иде. Ә җилкәсенә тастымал салган... Кичке караңгыда ул бөтенләй бүтәнчә күренә, гадирәк тә кебек, шул ук вакытта, яңа бер кыяфәткә кергәч, серлелеге дә арткан шикелле...

Аны көтә-көтә инде тәмам караңгы төшкән иде, ул алдан барырга курыкты: «Әйдә, син алдан бар әле», – дип мине алга чыгарды. Аз гына ара киткән идек:

– Болай да куркам мин... Арттан кемдер килер дә, менә-менә тотып алыр сыман! – дип, Валя яңадан минем кулга килеп ябышты. Ә мин нишлим инде, сул кулым белән аның кулыннан тоттым, ә уң кулым белән җиңелчә генә биленнән кочаклаган көе сукмак буйлап киттек. Ул да моңа карышмый, миңа таба авышыбрак атлый бирә. Мондый караңгы урманда алдыбызда яктырып яткан тузанлы сукмактан атлый-атлый, агач тамырларына абына-абына, көне буе хыялланган күл буена тәки төшеп җиттек! Төнге, җылы сулы, якты күл буена!

Җиттек үзебезнең урынга, бер мәл төнге күл өсте белән хозурланып тордык. Шундый рәхәт, җылы бер төн иде ул – андый рәхәтлекне аңлатуы читен. Ә бераздан мин:

– Әйдә, эчкә керик инде,– дим. Валя моңа бер сүз дә әйтми, тын тора... Аннары гына, кеше ишетмәсен дигән сыман, минем колак янына ук килә дә, ни өчендер пышылдап кына:

– Бар, син керә тор, ә мин аз гына соңрак керәм... – ди.

Аның пышылдавы әллә нинди тылсым сыман тәэсир итә, баш әйләнеп киткәндәй була. Әмма ни өчен соңрак керергә теләвен һич тә аңлый алмыйм... Аптырагач, «Ярар, алайса», дим дә, акрын гына суга кереп китәм. Төнге су, чыннан да, май кебек – башта бераз чиркандыра да, аннары тәннең судан һич аерыласы килми – шундый да рәхәт, ләззәт!

Мин ярдан әлләни ерак китмичә генә, кечерәк кенә бер түгәрәк ясап йөзеп киләм. Ә күзем һаман ярда басып торучы Валяда. Ул исә артына да борылып караган була, миңа таба да күз ташлый, бер-ике адым атлап та куя, әмма ни өчендер һаман да халатын салмый... Мин тәмам аптырыйм. Тагын бераздан:

– Әйдә инде, үземә генә күңелсез бит монда! – дим, су эчендә килеш.

Ә ул миңа ярдан торып болай димәсенме:

– Син миңа таба карама, яме!

Һич төшенмим, ләкин ул әйткәнне тыңлап, кире як ярга таба йөзеп киткән булам. Ерак та китә алмыйм, яңадан аның тавышын ишетәм:

– Алай ерак китмә син!

Шулай дигәч, тагын аңа таба борылам һәм суга кереп баручы Валяны күрәм. Мин борылганны күрү белән ул шундук суга чума һәм эшнең нидә икәнен аңлап алам: Валя бөтенләй чишенеп аткан икән бит! Аның күкрәкләре бөтенләй капланмаган! Шуны башта ук аңлый алмаганга үземне битәрләп куям. Ә үземне көчле дәрт, ашкыну били баруын тоям. Ирексездән Валяга таба якынаям. Ә ул, киресенчә, минем яннан узып, теге як ярга таба йөзеп китте. Аның артыннан, өч-дүрт адым ара калдырып, барам сабыр гына йөзә-йөзә.

Ул бераз бара да, борылып миңа дәшә:

– Син мондамы? – ди. Ә мин шундук аны тынычландырырга ашыгам:

– Мин һәрчак синең янында, Валя! – дим ышанычлы һәм кинаяле тавыш белән.

Безнең күл бик зур түгел, аркылысы утыз метрлар чамасы булыр. Шактый озак йөздек. Һәрхәлдә, миңа шулай, бик тә озак тоелды.

Аннары Валя теге як ярга якынлашты да, судан чыкмыйча гына аяклары белән төпкә басып, ял итә башлады. Мин исә аңа карарга да кыймыйчарак, шул тирәдәрәк бөтерелгән булам. Ләкин су өстендә гел йөзеп йөреп булмый ич инде, бераздан чүт кенә читкәрәк китеп, туктап калам. Арабыз шулай ук өч-дүрт адам чамасы гына. Валя миңа:

– Уф, йөзә-йөзә арыдым! – ди. Миңа да нидер әйтергә кирәк, әмма телгә бер генә җөмле сүз дә килми. Аның карауы мин үзем акрын гына аңа таба якынлашам. Хәзер инде Валя миннән курыкмый сыман – әллә ул минем якынлашканны сизмиме?

Шулай шикләнә-шикләнә, мин аның кырыена ук килеп басам, без икебез дә муеннан су эчендә... Күлнең төбе бик үк тигез түгел. Кайсыбер урыннары батып та киткәли... Мин нидер сөйләгән булып Валяга тәмам якынаям һәм бер дә сизмәгән төсле генә аның биленә кагылам...

Шул чакны әллә аның аягы таеп китте, әллә башка бер хикмәт булды – ул «Ой!» – диде дә, үзе ике кулы белән миңа ябышты, ә мин аны чынлап торып кочаклап алдым. Тулы күкрәкләрен һәм сылу гәүдәсенең бөтен муллыгын, барча чибәрлеген каты итеп, нык итеп үземә таба кыстым! Ул, чыннан да, бер нәрсә дә кими генә кергән икән суга... Иреннәр үзләреннән үзләре табышты... Ерак та түгел йомшак чирәмле урыннар бар иде...

Без аның белән көн дә су керә идек. Нинди генә көн булса да!

Әмма шунысы кызык: ул бер генә мәртәбә дә минем дачама килеп карамады! Ә бит аны еш чакыра идем. Моңа каршы Валя: «Йә бөтенләй калырмын дип куркам», – дип куя иде, әллә уйнап, әллә уйлап шунда.

Сез «бу роман ничек тәмамланды?» – дисезме. Аның практикасы бетте, без Валя белән көндез һәм төнлә дә озаклап су кердек, мин Валяны үзләренең палаткасына хәтле озатып куйдым. Аннары, кереп киткәндә ул мине бик нык итеп суырып үпте дә:

– Мине эзләмә, яме... – диде.

Ни өчен эзләмәскә кушты – моны әлегә хәтле аңлый алганым юк.

Ләкин, әле монысыннан бигрәк, бүтән бер нәрсәгә аптырадым. Икенче көнне үзем генә күл буена төшсәм – андагы бушлыкка, үземнең җандагы ялгызлык тойгысына чыдап булырлык түгел!

Шулай икеме-өчме көн йөдәгәч, ахыр чиктә чыдамадым, шәһәргә кайтып, иртәгә үк көньякка оча торган самолетка билет алдым да, бернинди юлламасыз-нисез диңгез буена китеп бардым! Күл буендагы газаплы бушлыктан котылу өчен! Ләкин никадәр өметләнеп барсам да, диңгез буенда да үз җаныма тынычлык таба алмадым...

Минем ул җәем бик матур башланды да, күңелемдә гомерлек сагыш калдырып, тиз үк бетеп тә куйды... Әйе, яшьлекнең үзе шикелле гүзәл һәм күңелне әллә нәрсәләргә ымсындыра торган җәй иде ул...

Берлинны яулаган татарлар

(Дәвамы. Башы 30-31 нче саннарда).

Балык Бистәсе район комиссариаты аша фронтка чакырылган 1925 елгы **Габдулла Фәхри улы Нуретдинов** 295 нче укчы дивизия составындагы 1042 номерлы укчы полкта снайпер булып сугыша. Берлинны штурмлаган чакта дистәләгән гитлерчыны мылтыгыннан атып һәм кул белән сугышып юк итә, пулеметларын һәм дотларын эләктерә. Шушы каһарманлыгы өчен 1945 елның 30 апрелендә Советлар Союзы Герое исеменә тәкъдим ителә. Ләкин 1945 елның 4 июнендә татар егетенә Сугышчан Кызыл Байрак ордены белән генә канәгатьләнергә туры килә.

Габдулла Нуретдиновны Герой исеменә тәкъдим иткән рапорт.

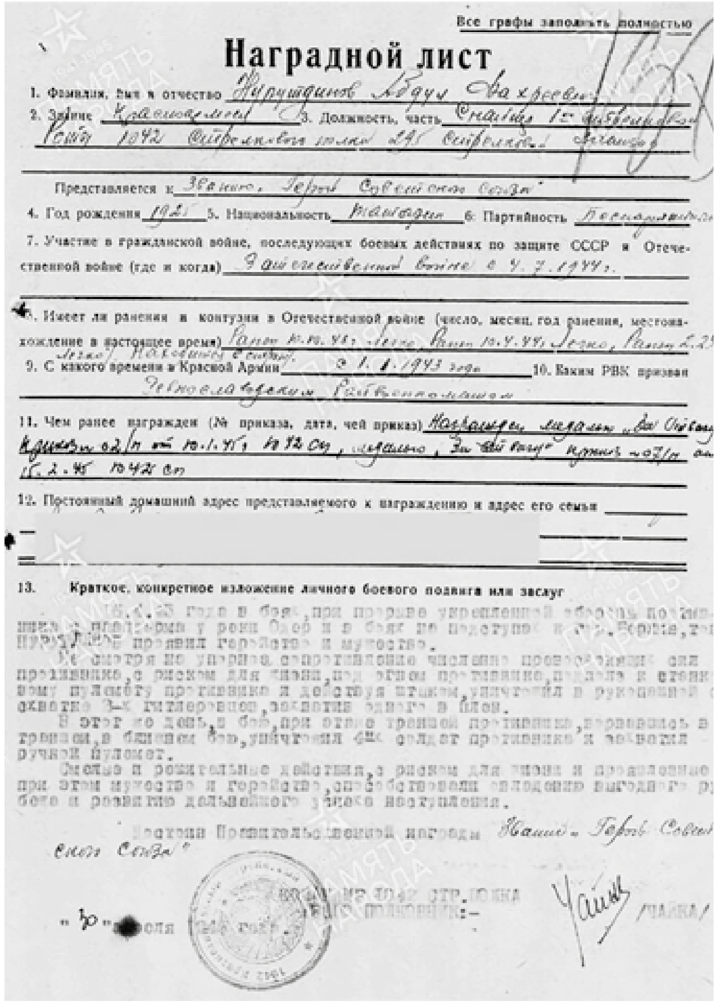

Все графы заполнять полностью

Наградной лист

1. Фамилия, имя и отчество
2. Звание
3. Должность, часть
Представляется к
4. Год рождения 1925
5. Национальность
6. Партийность
7. Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР и Отечественной войне (где и когда)
8. Имеет ли ранения и контузии в Отечественной войне (число, месяц, год ранения, местонахождение в настоящее время)
9. С какого времени в Красной Армии
10. Каким РВК призван
11. Чем ранее награжден (№ приказа, дата, чей приказ)
12. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи
[redacted]
13. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

/ЧАЙКА/

Лаеш районының Атабай авылында 1925 елда туган **Хәйрулла Хәлиуллин** ил сагына баскач, 1 Белоруссия фронтында, 33нче укчы дивизиянең 44нче артеллерия полкында орудие расчетында төзәүче булып яу йөри. Одер һәм Кинеть елгаларын кичү вакытында ук батырлыклар күрсәтә. Берлинны штурмлау башлангач, 24 апрельдә каршылык күрсәтеп, контрһөҗүмнәргә ташланган дистәләгән гитлерчыны, аларның ут ояларын юк итә. 1945 елның 26 апрелендә командирлары, аны Советлар Союзы Герое исеменә тәкъдим итеп, югарыга рапортлар юллый. Тик әлеге татар егетенә дә Сугышчан Кызыл байрак ордены белән канәгатьләнергә туры килә. Сугыштан соң янә Атабайга кайта, туган авылы зиратына җирләнә.

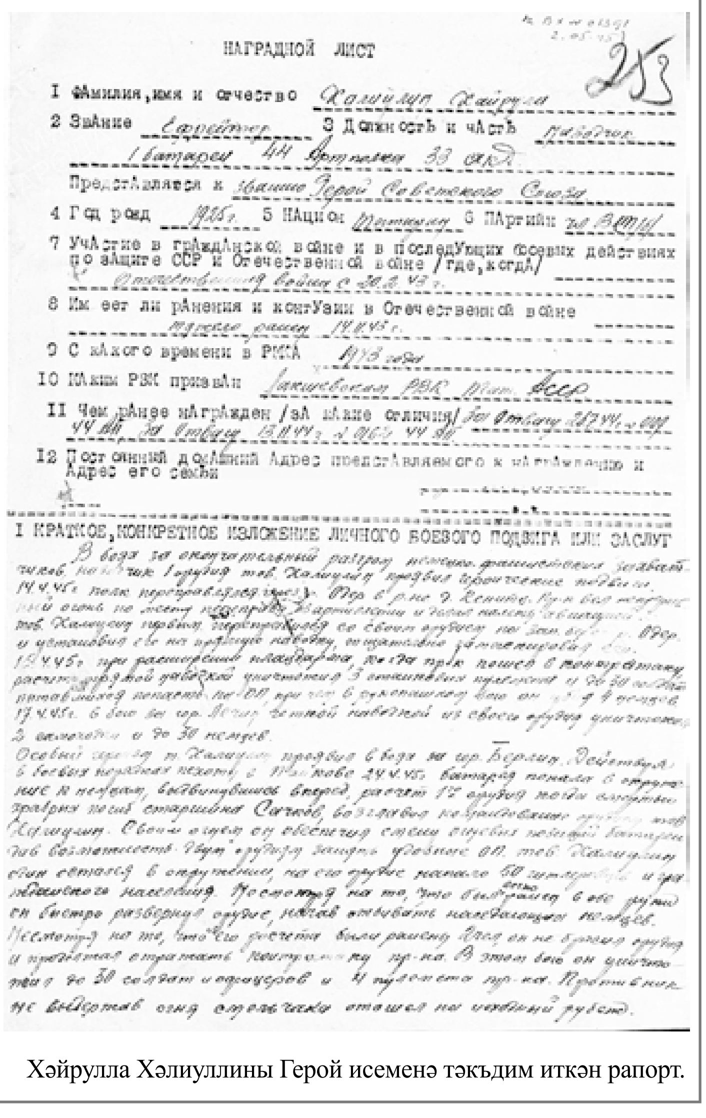

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

I Фамилия, имя и отчество
2 Звание
3 Должность и часть
Представляется к
4 Год рожд
5 Национ
6 Партийн
7 Участие в гражданской войне и в последующих боевых действиях по защите ССР и Отечественной войне /где, когда/
8 Имеет ли ранения и контузии в Отечественной войне
9 С какого времени в РККА
10 Каким РВК призван
II Чем ранее награжден /за какие отличия/
I2 Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи
I КРАТКОЕ, КОНКРЕТНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ ЛИЧНОГО БОЕВОГО ПОДВИГА ИЛИ ЗАСЛУГ

Хәйрулла Хәлиуллины Герой исеменә тәкъдим иткән рапорт.

Капитан **Мортаза Хуҗиәхмәт улы Кутлин** 1903 елда Казанда туган, фронтка 1941 елның июнь аенда ук Сталин хәрби комиссариаты аша чакырылган. Ул 1826 номерлы үзйөрешле артеллерия полкында батарея командиры булып хезмәт итә. Польшаның Олива каласын азат итү өчен яуларда аның СУ-76 орудиеләреннән торган батареясы гитлерчыларның 17 атакасын кире кага, 19 пулемет ноктасын һәм аның расчетларын, 3 туп һәм 120 гә якын дошманны юк итә. 1945 елның 23 мартында Кутлин экипажы дошман траншеясына бәреп кереп һәм туры наводка белән ут ачып, гитлерчыларның 2 дзотын, 4 пулемет ноктасын һәм 20 пехотачыны юкка чыгара. Шушы батырлыгы өчен Кутлин 1945 елның 31 мартында 2 нче дәрәҗә Ватан сугышы ордены белән бүләкләнә. Кутлин 1945 елның 22 апрелендә үк Берлин каласын штурмлауга ташлана, әмма беренче сәгатьләрдә үк һәлак була. Аны вафатыннан соң бүләкләү турында кайгыртучы табылмый.

Мортаза Кутлинны 1945 елның 31 мартында бүләкләү кәгазе.

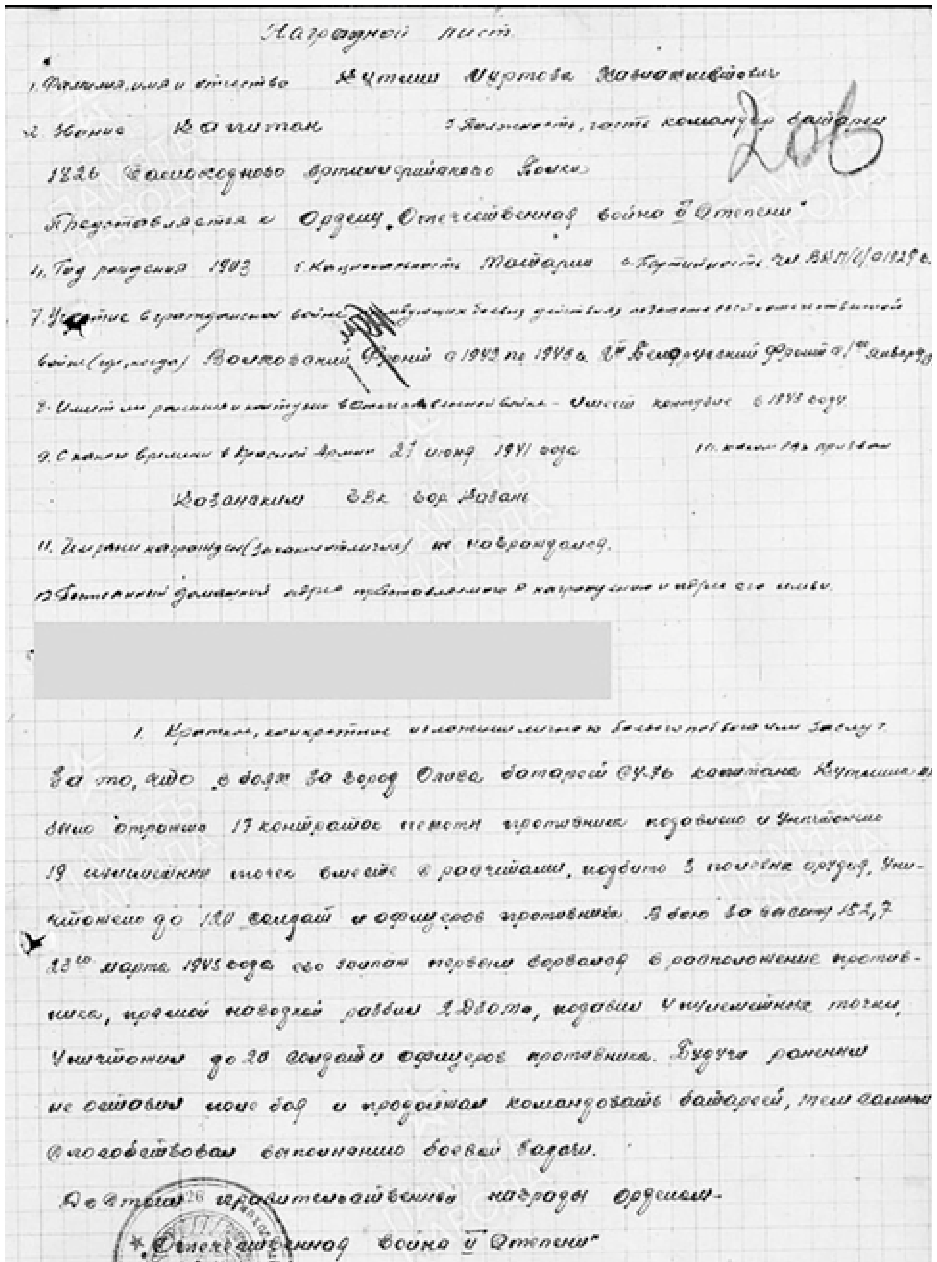

[redacted]

(Дәвамы киләсе санда).

Михаил ЧЕРЕПАНОВ.

«Миллиард татар» челтәреннән. **Вахит ИМАМОВ** тәрҗемәсе.

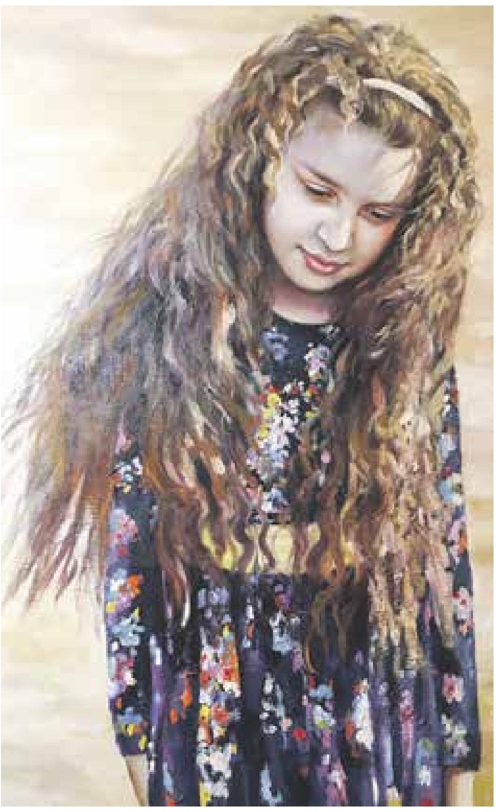

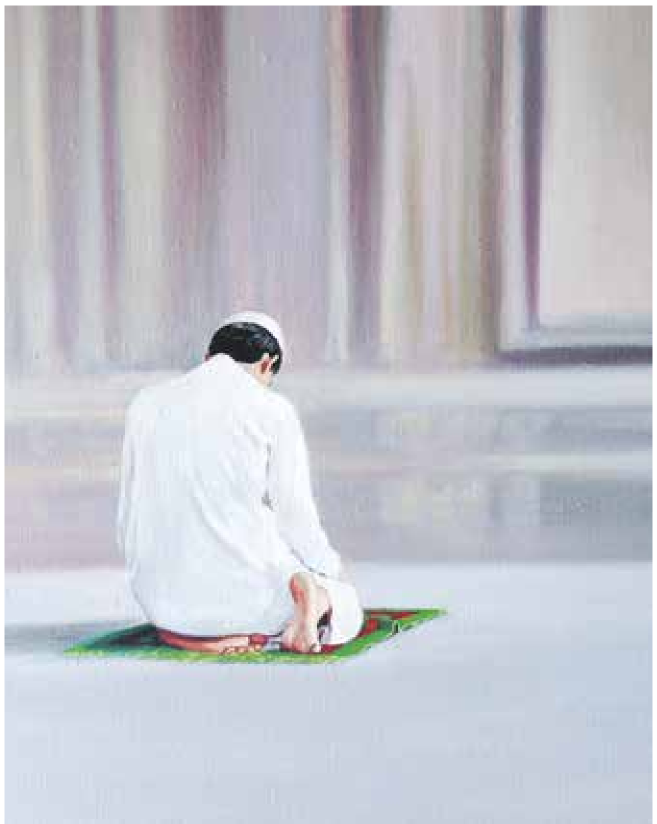

СЕБЕР ТАТАРЫНЫҢ

Санкт-Петербургның талантлы рәссамы, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Елена Сайтбагинаның иҗаты игътибарга лаек. Ул ясаган портретлар арасында татар тарихында тирән эз калдырган шәхес образлары да байтак.

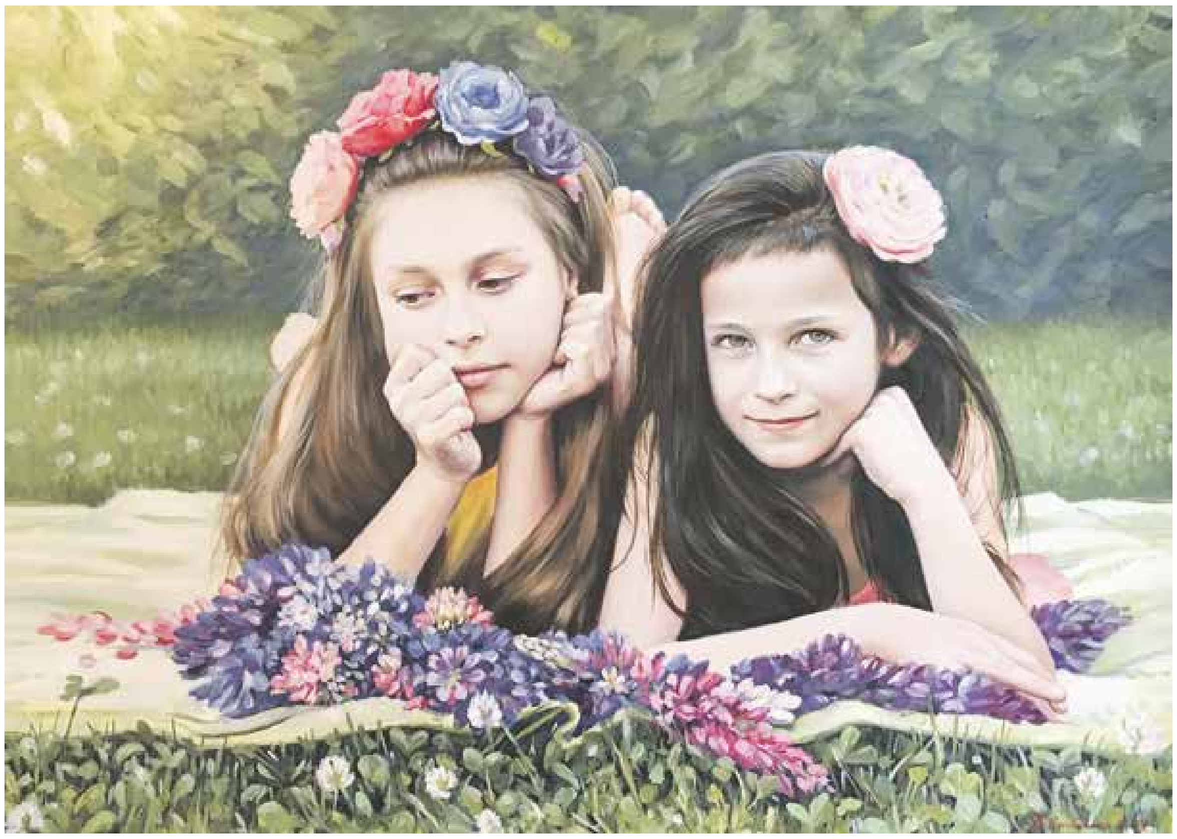

Елена Сайтбагина 2000 елда Санкт-Петербургның Н.К.Рерих исемендәге сынлы сәнгать училищесын тәмамлаган. «Бу училищеда укырга теләүчеләр һәрчак күп, чөнки ул каладагы уңышлы уку йорты дип санала, – дип аңлатты рәссам үз карарын. – Аннан соң мин инде 2007 елда Санкт-Петербургның А.Л.Штиглиц исемендәге сәнгать-сәнәгать академиясен тәмамладым». Елена бүгенге көндә – ирекле рәссам.

Ул мәдәният һәм массакүләм коммуникацияләр үсешенә зур өлеш керткәне өчен РФ Мәдәният һәм массакүләм коммуникация министрлыгының Мактау грамотасына, мәдәният үсешенә һәм милли мәдәнияткә зур өлеш керткәне өчен ТР Мәдәният министрлыгының «Мәдәнияттәге казанышлары өчен» күкрәк билгесенә лаек булган. Аңа шулай ук Санкт-Петербург губернаторы һәм Санкт-Петербург мәдәният комитеты Рәхмәт хаты да тапшырылган.

Елена катнаш гаиләдә үскән. «Мин 1981 елның 6 июлендә Пушкин шәһәрендә дөньяга килгәнмен. Әнием Инна Федор кызы тумышы белән Брянск өлкәсеннән, ә этием Әнвәр Ризван улы – Омск шәһәреннән, ул себер татары. Алар Ленинградта танышып, гаилә корганнар. Гаиләдә мин үзем генә түгел, апам Татьяна да бар. Без аның белән бик дус. Дөрес, апам табиблек өлкәсен сайлады, ул тире авыруларын дәвалый. Ә мин сабый чактан бирле ясадым, ике яшемнән үк. Диварларны, үз өстемдәге киемнәрне, идәнне рәсемнәр белән чуарладым, бәхеткә, сүз әйтүче, ачуланып, тыючы булмады. Әниебез бу вакытта балалар бакчасында эшләде, аның да рәсем ясауга сәләте бар, шуңа күрә аның үзенә дә балалар бакчасын бәйрәмчә бизәргә туры килә иде. Әни ягыннан дәү этием дә үзешчән рәссам иде, кечкенә чагымда аның күренекле кылкаләм осталары картиналарының искиткеч күчермәләрен ясаганын да карап торганым булгалады, рәссамлык мине һәрчак үзенә тартты. Әти-әни сәләтләремне үстерү өчен балалар сынлы сәнгать мәктәбендә дә укытты.

Уку йортларын тәмамлагач та дизайнер һөнәрен сайлап, хезмәт куя башладым. Белгечлегем буенча да мин дә график-дизайнер бит. Ләкин шулай килеп чыга бит инде ул: әлеге һөнәрдә булуым мине картиналар язудан һич тә читләштерә алмады. Киресенчә, минем һәр көн матур картиналар иҗат итәсем килде.

Гаилә кордым һәм кызыбыз Ирина туды. Бераздан янә сынлы сәнгать белән бәйле иҗатыма әйләнеп кайттым. Ул чорда күп портретлар яздым. Чөнки халыкта акча бар иде һәм күпләр үзләренең сурәтен киндердә күрергә хыялланды. Әмма хәзер мондый заказларым юк инде, вазгыять тә үзгәрде бит, – ди иҗатчы. – Мин милли темадагы картиналарыма ничек килдемме?! Кызым үсә барган саен милли тамырларыбызга игътибарымны арттыра башладым. Мин милләтем буенча да яртылаш татар бит, димәк, татар тарихын белү дә безнең өчен мөһим нигез. Балам да татар мәдәниятенә тартылды. Кызым татар мәдәниятен, сәнгатен, әдәбиятын, әкиятләрен яхшы белеп үсәргә тиеш, дип саный башладым. Аннары ул инде мәктәпкә керде һәм аның үз милләте үзенчәлекләре белән кызыксынуы тагын да арта төште. Мин дә татар әкиятләре темасына алындым. Мәсәлән, «Сандугач» татар халык әкиятенә багышлап, зур картина ясадым».

Шулай итеп, рәссам ханым тиз арада үз иҗатына милли ноталар өстәгән икән. 2016 елда ук ул башта «Яшь Сөембикә» портретын язган. Киндердәге образ шат күңелле, ихлас, аның тормышы гел күләгәсез булып, Кояш нурлары яктысында гына барыр төсле. Киндердәге чиксез киң һәм иркен дала, пар кош шуңа ишәрәли сыман. Соңрак инде ханбикәгә багышлап тагын бер күләмле портрет ясаган. Анысында инде ханбикә гомере ахырында, бердәнбер улы белән күрешә алмый, авыр тормышының тәмамланып килүен дә аңлый һәм аның алдында алга таба атлап китәр җир дә картина композициясенә кермәгән... Елена ханбикәне талчыккан, тәмам күңелсез халәттә итеп тасвирламыйча булдыра алмаган. Әйе, сәясәт каты таләпләр буенча бара шул һәм сугыш-орышларга калса, һәр сугышта да, акыл иясе әйтмешли, зур җиңүнең аталары бихисап, җиңелү генә – һәрчак ятим...

«Миннән ни өчен Сөембикәне генә ясадың, дип тә сорыйлар. Татарларда бит тарихи сәясәткә мөнәсәбәтле хатын-кызлар аңа кадәр дә да булган. Образны сайлап алу – һәр рәссамның үз күңел халәте, теләге белән бәйле... Бәлкем, алдагы елларда мин башка портретлар иҗат итәргә дә алынырмын һәм алар башка гаярь йөрәкле ханым образларын да ачыклар.

Гомумән, портретларны балачактан ук ясыйм. Мин һәр

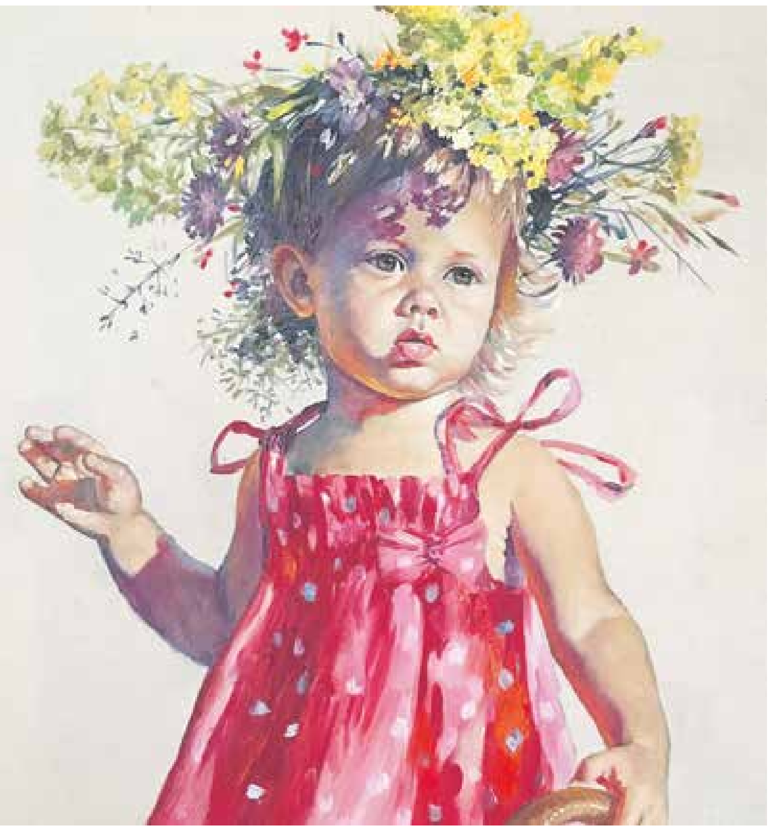

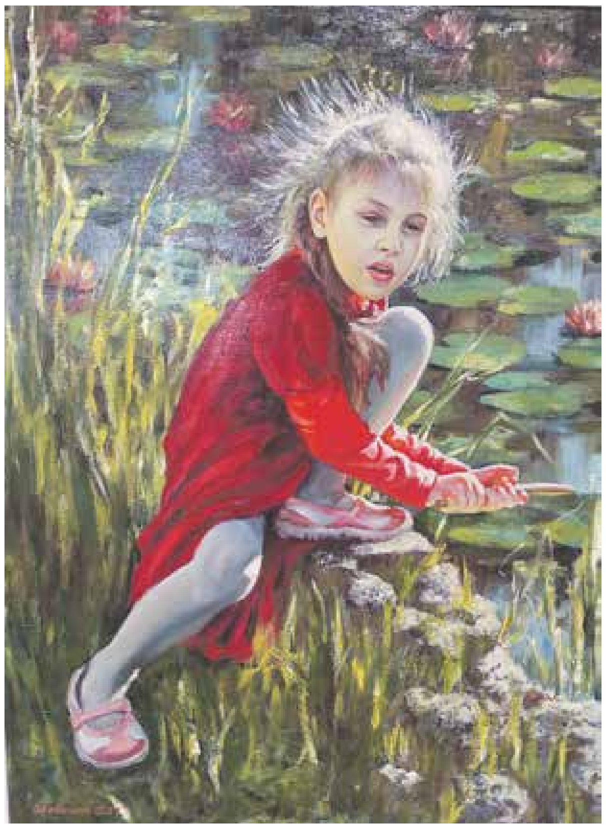

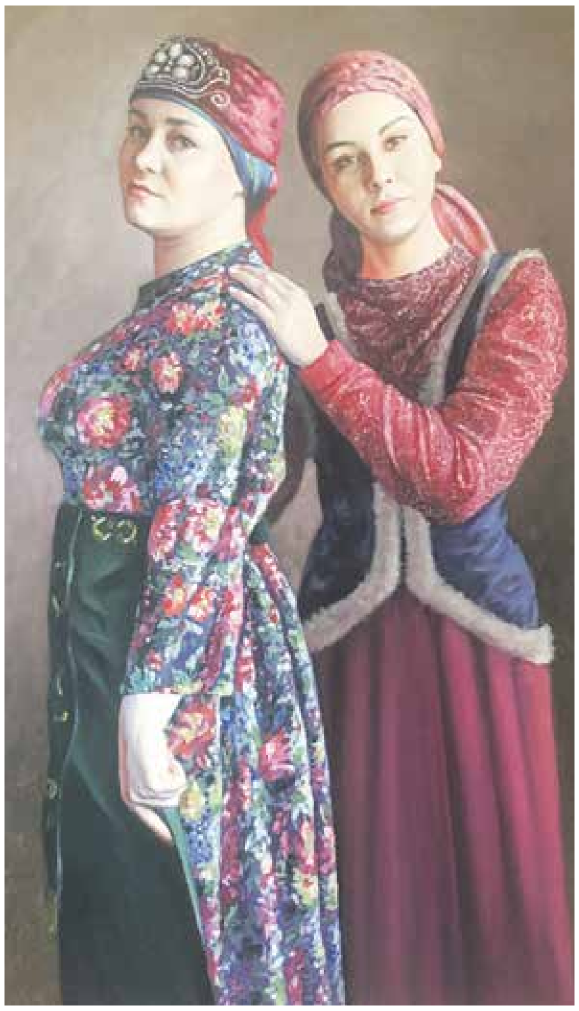

ТАЛАНТЛЫ КЫЗЫ

көн кеше йөзе үзенчәлекләрен өйрәнүдә. Һәм дә кешеләрнең бер-берсеннән шулкадәр аерылып торуына соклануда! Аллаһы Тәгалә безнең барыбызны да уникаль итеп бар иткән. Мин хәтта әтиемнең туган ягы – Омск өлкәсенең Тарский районы Речапово (Шыклар) авылына кунакка кайткач та, андагы кешеләрне дикъкать белән өйрәнә идем. Бервакыт әтинең дусты сурәтен дә ясадым әле.

Портретларны җиңел язам. Иҗат эшенә бары күтәренке рухта чакта гына тотынам. Мәшһүр Шиһабетдин Мәрҗани, Олуг Мөхәммәт хан образларына да мөрәҗәгать иттем, алар хакында мөһим мәгълүматлар да тупладым.

Минем иҗатка атлар сурәтләре дә хас. Атларны да җиңел сурәтлим. Алар шулай ук татар тарихы белән дә бәйле булулары белән күңелне били...

Елена Әнвәр кызының милли киемле үз автопортреты да бар. Аның портретларында бертуган апасы сурәтләре дә хәйран. «Ни дисәм дә, Татьянада татар хатын-кызларына хас чалымнар җитәрлек, аны шуның өчен генә дә теләп язам», – дип аңлата ул.

«Күргәзмәләр оештырылганда аларда катнашудан баш тартканым юк. Портретларымны 2016 елда башкаланың «Казан» милли-мәдәни үзәге галереясында ачылган «Питерның бар төсләре сиңа, яраткан Казаным» дип аталган күмәк күргәзмәгә куйган идем. Шул чакта Казанны беренче тапкыр күрдем һәм бик ошаттым. Мин бит сынлы сәнгатьтә егерме еллап кына дәвам иткән модерн стилен бик үз итәм. Казанга беренче тапкыр килүемдә үк шушы стильдә төзелгән биналарга сокланып йөрдем. Кызганыч, мондый архитектура үрнәкләрендәге йортларны инкыйлабтан соң башка төзеп тормаганнар да инде... Әмма мине Казанның берничә борынгы мәчетендәге шундый архитектур бизәлешләр, кайчандыр Казан хәрби округы командующие яшәгән сарай бинасы, Шамил йорты аеруча сокландырды. Билгеле, Мәскәү, Санкт-Петербургта да гаҗәеп архитектура үрнәкләре санап бетергесез. Әмма Казан аурасы – ул үзгә! Бу дәверләрне кичкән гүзәл калага ни өчен туристлар агылуын шуның белән дә аңлатып буладыр. Минем картиналарым Санкт-Петербургта һәм Казанда берничә мәртәбә күрсәтелде. Аннары Алабугада, ТР Дәүләт советы бинасында, Чуаш Республикасы Милли китапханәсендә дә күргәзмәләрем уңыш белән узды. Бөтендөнья татар конгрессының 2017 елгы VI корылтае делегатлары да хезмәтләремне ошатып карады. 2018 елда М.Җәлил исемендәге дәүләт опера һәм балет академия театрында «Сөембикә» операсы премьерасы көнне ачылган күмәк күргәзмәдә дә катнаштым.

Менә быел да графика белән бәйле яңа проектка алындым. Ул да модерн стиле белән бәйле. Проект рәсемнәрен кулдан гына ясаячакмын. Чөнки мин компьютер программаларын бик үз итмим. Дөрес, аларны куллану эш барышын тизләтә, ләкин киндерләрдәге хезмәтләр рәссамнарны да, тамашачыларны да үзенә күбрәк җәлеп итә. Сынлы сәнгать музейларында эленеп торучы әсәрләрне карап чыгарга туры килде. Бу һәр иҗатчыга кирәк гамәл, аннары мондый чаралардан соң күңел дә илһам белән тулылана, тәҗрибә дә арта.

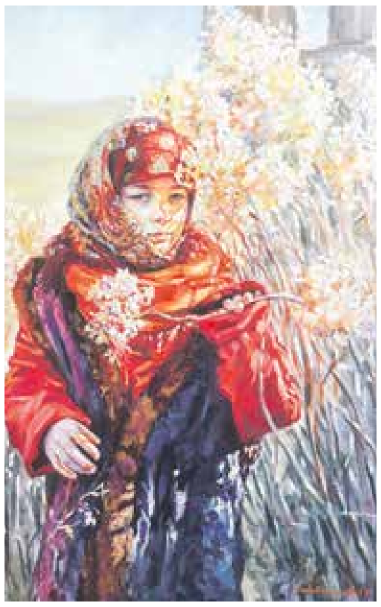

Рәссамны тышкы сөйкемлеге өчен түгел, ә эшләрендә чагылган осталыгы өчен хөрмәт итәләр, ә мондый хөрмәткә лаек булу өчен гомерлек профессияңне бик үз итеп, һәрдаим алга атларга гына кирәк. Шул ук вакытта күңелне сәяхәтләр, мәдәни чаралар да үсендерә. Әйтик, 2019 елда миңа «Үзбәкстанда Татарстан Республикасы мәдәнияте көннәре» кысаларындагы заманча сәнгать күмәк күргәзмәсендә дә катнашырга насыйп булган иде...

Ә иң мөһиме: 2015 елда Татарстан Республикасының Санкт-Петербург шәһәре һәм Ленинград өлкәсе буенча вәкиллекнең даими вәкиле итеп Ренат Нәкыйф улы Вәлиуллин билгеләнгәч тә, биредәге татарлар өчен бар мөмкинлекләр булдырыла башлады. Вәкиллек бихисап чаралар үткәрә, болар – рәссамнар күргәзмәләре дә, концертлар, спектакльләр, хезмәт кешеләрен, Ленинград блокадасын кичкәннәрне, сугыш ветераннарын кайгырткан социаль-мәдәни акцияләр дә...

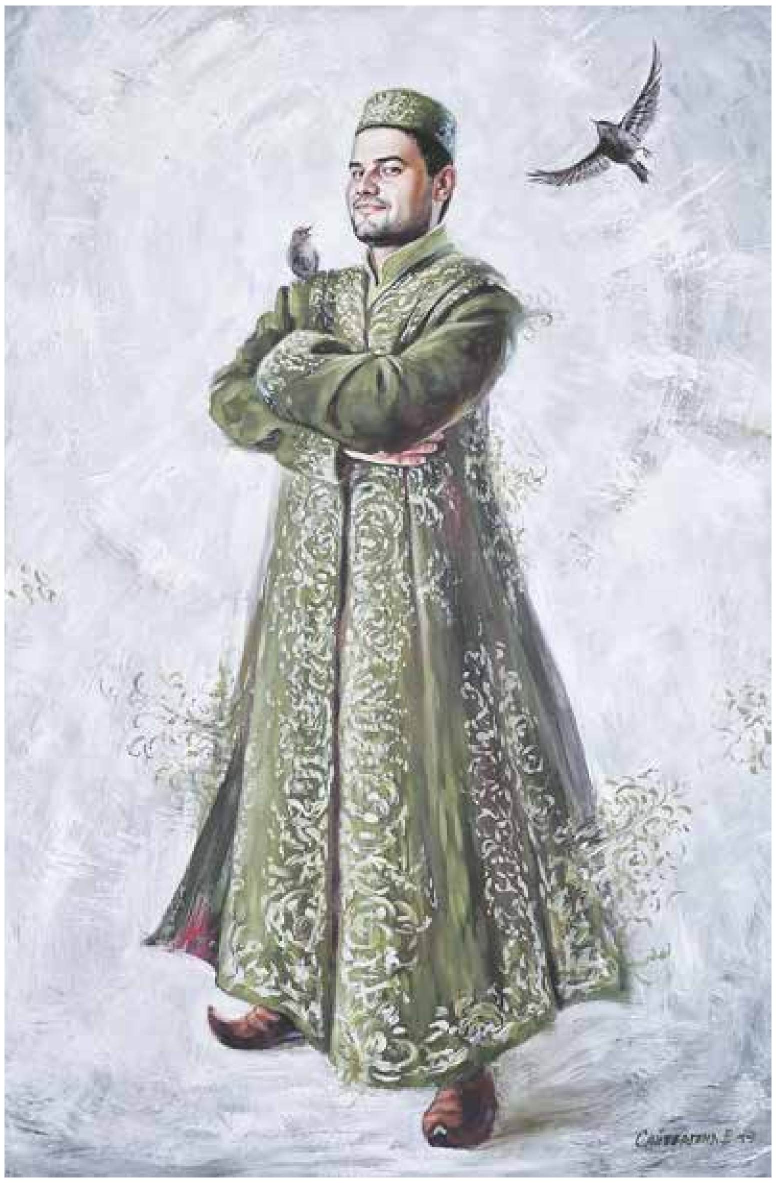

Вәкиллекнең биниһая тырышлыгы белән узган бар төр чараларда катнашып, без тагын да берләшәбез, дуслашабыз, үзебезне бәхетлерәк итеп хис итәбез. Минем Санкт-Петербургта, Казанда узган бар күргәзмәләрем дә вәкиллек ярдәме, Ренат Нәкыйф улы булышлыгы белән дә бара. Шуңа күрә дә мин вәкиллегебез җитәкчесенә бик тә рәхмәтлемен».

Зилә НИГЪМӘТУЛЛИНА.

ҖЫРЛАРЫ –

Без – Луиза Батыр-Болгари җырларын тыңлап үскән буын. Аның «Мин сине шундый сагындым», «Су буеннан әнкәй кайтып килә», «Кайту», «Син бит татар кешесе» кебек халык бәгырен кузгатырлык җырлары һәр җирдә яңгырый һәм сөеп җырлана иде. Хәер, алар хәзер дә халкыбызның иң яраткан, тузмас җырлары исәбендә. Шедевр җырларыннан тыш, композитор «Әйдә барыйк, кызлар карыйк», «Эх машина, машина», «Сихерле урман» кебек 25ләп комедия-мюзикллар, күп санлы инструменталь әсәрләр авторы да. Тик соңгы елларда без аны бераз югалттык. Бүген исә Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Тукай исемендәге бүләк иясе Луиза ханым – редакциябез кунагы. Без аннан гомер юлы, иҗаты, сикәлтәләр, табышлар, борчулары хакында сөйләттек.

МИНДӘ – БАБАЙЛАР РУХЫ

Әтием Миңнегали Хәйдәр улы – Пермь өлкәсеннән, Пугачевның бер ставкасы торган Озын Алан авылыннан. Ерак бабабыз Батыркай Иткинин исә Пугачев гаскәрендә яубашы булган. (Аны «Пугачев явында татарлар» хезмәтендә В.Имамов та искә ала, ул бабамны 1773 елның декабрь аенда ук Уса, Көңгер, Красноуфимск калаларын яләктерү өчен яулар алып барган, полковник дәрәҗәсенә ирешкән, дип яза). Туры сүзлелек, уйлаганымны курыкмыйча әйтә алу кебек сыйфатларым шул бабамнан ук киләдер, дип уйлыйм. Әнием, Миңлегөл Исламгали кызы – Әлки мишәре, техникум тәмамлагач, аны юллама белән Уралдагы химзаводка эшкә җибәрәләр. Мин шунда, Бобровка дигән эшчеләр бистәсендә туганмын. Без анда бердәнбер татар гаиләсе идек, әтине «Мишка-татарин» дип йөрттеләр. Миңа 4 яшь тулгач, гаиләбез Казанга күченеп кайтты. Әти Уралга киткәнче, Островский урамындагы Ш.Камал музей-фатиры ишегалдында туганы белән йорт җиткезгән иде. Минем балачагым, үсмер, яшьлек елларым шул Островский урамындагы 15 нче йортта, шәһәрнең үзәгендә узды. Мин урыс телле Казанда үстем, урыс мәктәбендә укыдым. Кырык балалы сыйныфыбызда бер биш бала татар булгандыр. Кечкенәдән шовинистик мөнәсәбәтне үз җилкәмдә тоеп үстем, дия алам. Еллар үтеп, Әбрар Кәримуллин кебек шәхесләр белән аралаша башлагач кына мин чын тарихыбызны, нинди бөек халык булуыбызны аңладым. Өйдә әти-әнием, Хәсбиҗиһан әби урысча бер авыз сүз белмәгәнгә күрә, гел татарча гына сөйләшәләр иде. Аннары өйдә һәр иртәдә Татарстан радиосы сөйләп, татар музыкасы яңгырап тора иде…

Ш.Камал йортының икенче катында язучының сеңелесе Хаҗәр апа яши, әти-әнием аннан миңа музыка белән шөгыльләнү өчен «Кызыл Октябрь» пианиносын сатып алды. Ул чакта музыка коралларын юнәтү шактый авыр эш… Ә Хаҗәр апаның ире Шәрәф бабай миңа балалар җырлары тупланган калын китап бүләк итте. Бу 1920-1950 еллардагы совет балалар җырлары антологиясе иде һәм ул минем өчен чын ачыш булды.

Шәһәрнең тарихи үзәгендә яшәгәч, Качалов театрына, ТЮЗга даими йөри, Натан Рахлин оркестры концертларын бер дә калдырмый идем.

УНИКЕ ЯШЕМНӘН МУЗЫКА ЯЗА БАШЛАДЫМ

Дөресен әйтим, музыка мәктәбен мин башта бер дә яратмадым, хәтта күралмый идем. Чөнки Галина Всеволодовна атлы музыка укытучысы гел кулларыма суга, кычкырып җибәрергә дә күп сорамый. Гаммалар уйнарга мәҗбүр итә… Музыкадан тәмам гайрәтем чикте. Дүртенче сыйныфка кадәр һәр елны музыка мәктәбен ташларга җыендым, тик әни «ташласаң ташларсың, тик уку елы ахырына кадәр генә түз инде» дип үгетли дә, җәйге каникулда теге газаплар онытыла төшә һәм барысы да яңадан башлана иде. Шулай итеп дүртенче класска җиттем. Тәнәфес вакытларында, гаммалар уйнаудан тәмам туеп, күнелемә ошаган көйләргә үземнән импровизацияләр өстәп, уйный башладым. Сүз уңаеннан әйтим, әтием дә белеме энергетик булса да, пианинода импровизацияләр уйнарга ярата иде. Минем шулай төрле көйләр чыгарып уйнаганны иптәшләрем укытучыларга да җиткергән. Музыка мәктәбенең директоры уникаль шәхес – Роза Шәмси кызы Болгарская миңа шунда ук аерым игътибар бирә башлады. Мине Василий Иванович Виноградов атлы композиторга дәрескә йөртә башладылар. Ул заманында Җиһанов тарафыннан читкә кагылган талантлы композиторларның берсе иде. Аның өенә аена ике тапкыр барып, дәресләр ала башладым, мәктәп аңа монын өчен аена 30 сум акча түли иде. Якшәмбе көннәрендә 3-4 сәгать шөгыльләнәм. Ул миңа өйгә заданиеләр бирә, мин ике атна эчендә ул кушканча язып килә идем. Композиторлык белемен 4 ел буена нигездә мин анда алып чыктым. Ул чорда кадрлар үстерүне бик кайгырталар иде. Яшь композиторлар конкурсларын гел уздырып торалар. Күп тапкырлар беренче урыннарны алдым, хәтта Бөтенсоюз конкурсында да җиңдем. Музыка мәктәбен тәмамлагач та олы җанлы укытучыларым мине гел кайгыртты. Пианистка да буласым килгәч, миңа музыка училищесының берьюлы өч бүлегендә укырга мөмкинлек тудырдылар: пианино, теория, композиция юнәлешләрендә белем алдым. Училищены тәмамлаганда Ленинград консерваториясенә рекомендация-юллама язып бирделәр, укуымны бик тә шунда дәвам итәсем килә иде. Хыялым – джаз пианисты булу… Шулай очынып йөргән көннәрдә училище директоры Гомәров абый чакыртып алды да, Нәҗип Җиһанов шалтыратып, мине Казан консерваториясенә чакырганын әйтте. «Әгәр син аны тыңламыйча Ленинградка китәсең икән, ул анда шалтыратып әйтәчәк һәм сине анда кабул итмәячәкләр», – диде.

АҺӘҢЕМНЕ ҖУЙМАДЫМ

Шулай итеп, Казан консерваториясендә укый башладым. Мине Рафаэль Белялов классына билгеләделәр. Үзе болай яхшы кеше булса да, карашлары бөтенләй башка, ул авангардист һәм мине дә шул юнәлешкә борырга тырыша иде. Минем аһәңле көйгә, мелодизмга тартылуымны ул искелек калдыгы дип саный, модасыз, иске музыка язасың, дип шелтәли. Бу басымга түзә алмадым, беренче курсны тәмамлауга мин Мәскәүгә, композитор һәм педагог Альберт Семенович Леман янына консультациягә киттем. Ул – безнең барлык милли композиторларыбызның укытучысы, заманында Җиһанов белән конфликт аркасында Мәскәү консерваториясенә киткән. Аның белән бер сөйләшү миңа барлык икеләнүләремнән котылырга мөмкинлек бирде. Минем ноталарымны карагач, ул: «Сез музыкаль материалны яхшы үстерә беләсез, тик мелодизм-аһәң ягын тирәнәйтә төшү кирәк», – диде. Рафаэль Нуриевич мине аһәң өчен тәнкыйтьләсә, Леман миңа нәкъ шул юнәлештә эшләргә киңәш бирде! Мин канатланып кайттым. Консерваториягә инде күңелем суынган иде, бәйләнмәсеннәр өчен генә юк-бар авангард музыка язып илтәм. Җитмешенче елларда ук менә шулай музыканы җимерү башланган иде инде, авангард юнәлешләрне алга сөрделәр. Мин исә эшкә чумдым: балалар хорында концертмейстер, пединститутта – фортепиано укытучысы, республиканың нәфис гимнастика җыелма командасында композитор-аккомпаниатор булып эшлим… Консерваторияне ул чакта әти-әни рөхсәт итмәгәнә өчен генә ташламадым…

ТӘҮГЕ ҖЫРЛАР

Консерваторияне тәмамлауга мине Владимир өлкәсендәге бер балалар санаториена музыка укытучысы итеп чакырдылар, баруга фатир да була, дип вәгъдә иттеләр. Инде китәр көнем җиткәч, Татарстан китап нәшриятына музыкаль редактор итеп чакырдылар. Шулай итеп, мин шагыйрьләр, язучылар кайнап торган җиргә килеп эләктем. Музыка училищесында, консерваториядә классик музыка, Европа традицияләре белән тәрбияләнгән шәһәр баласы өчен бу ниндидер яңа дөнья ачылуга тиң иде. Миңа ул чакта инде танылган шагыйрә, җырлар авторы булган Гөлшат Зәйнашева шунда ук дикъкат итте һәм «Луиза, әйдә, көй язып кара әле» дип үзенең шигырьләрен бирде. Иң беренче җырларым – «Бөтен нәрсә сине хәтерләтә» һәм «Бәхет юллары» язылды. Алар радиодан яңгырый башлауга ук халык арасында популярлашып та китте. Үзем дә сизмичә, мин милли җыр иҗат итү дөньясына чумдым…

МӘШӘКАТЬЛӘР…

Җырларым халыкка танылса да, тормыш мәшәкатьләре, бигрәк тә фатир мәсьәләсе хәл ителмәү үзәккә үтте. Хәләл җефетем, талантлы үзбәк композиторы Абусәид Нәбиев, бәлки, республикабызның милли музыка сәнгате өчен дә күп файда китерә алган булыр иде, тик мондагы союзда аңа якты чырай булмады һәм без Ташкентка китеп бардык… Сәид Америка симфоджазына гашыйк, үзе дә шул юнәлештә яза, күп фильмнарга музыка, фортепиано өчен әсәрләр язды. Тик иҗатында заманча юнәлешләргә мөкиббән булса да, анда көчле шәрык холкы, ә минем ирек сөючән рухым аның карашларына баш бирергә теләмәде… Үзбәк илендә иркен фатирда яшәсәк тә, мин бөтенләй диярлек музыка язмадым, балалар белән мәш килүче өй хатынына әйләндем. Болай озак дәвам итә алмый иде, мин яңадан Казанга кайтып киттем…

Тик өч бала әнисе, танылган композитор булсам да, Казанда мине хәтта фатир чиратына да куярга теләмәделәр. Матбугатта Фәния Хуҗахмәтнең язмасы чыкканнан соң гына боз кузгалды. Фатирны алырга миңа Министрлар Советы ярдәм итте. Горисполкомга ордер алырга баргач, Композиторлар берлегеннән миңа фатир бирмәүне (!) сорап язылган хатны күрсәттеләр. Ышанасызмы, башка иҗат берлекләре үз иҗатчыларына фатир бирүне сорап яза, ә монда бирмәүне сорыйлар!.. Шулай да миңа, хәлемә кереп, ул фатирны бирделәр. Соңрак, күршеләр музыка тавышына ризасызлык күрсәткәч, йорт алырга теләдем. Иҗат кешеләренә җир бирәләр дигәч, мин дә Биектау районына барып җир сорадым, тик иҗат кешеләренә дигән җирләрне ничектер Әлмәт төбәге нефтьчеләренә саттылар, ә минем гаризам җавапсыз калды. Аннары эзли торгач, республикадан читтә бәясе белән кулай йорт таптым һәм шунда күченеп яши башладым…

Дөресен әйткәндә, илдән китәргә әллә нихәтле мөмкинлекләрем булды. Заманында Норвегиягә эшкә чакырдылар, инглиз телен дә өйрәндем… Америкага

ИЛ ЙӨРӘГЕНДӘ

өч визам гына янды. Чөнки теләсә кайда эшли ала идем: мин бит пианист, концертмейстер, педагог, теоретик, редактор, менеджер сәләтем дә бар. Кайда да югалмас идем. Тик мин күңелем кушкан юлны сайладым - милли сәнгатебезгә хезмәт иттем.

УТЫЗ ЕЛГА СУЗЫЛГАН ГАДЕЛСЕЗЛЕК

Островский урамында 1949 елда әтинең йорт салуын, шунда балачагым, яшьлегем узуын сөйләдем инде. 1957 елда шул йортны ЖЭК балансына күчерергә мәҗбүр иттеләр. 1993 елда, бар халыкны тузган торактан күчергәндә, мин бу йортны үземә бирүне сорап, Исхаковка мөрәҗәгать иттем. Анда әдәби-музыкаль музей һәм продюсерлык үзәге ачарга теләдем. Үтенечемә уңай җавап алдым, бу 260 кв. метр җирне һәм 45 кв. метр йортны 3,5 миллион сумга сатып та алдым. Барлык документларым кулымда, инде реконструкция проекты да әзер иде. Тик шәһәр администрациясендәге бер түрә абзыйның бу йорт биләмәсенә күзе төшкән һәм ул аны күршедәге үз участогына кушып, үзенә алырга теләгән булып чыкты. Нәтиҗәдә мин инде сатып алган, рәсмиләштергән җир биләмәсен арткы число белән ялган документлар ясап, шул түрәгә бирделәр. Миңа исә җир өчен дә, йорт өчен дә түләгән акчамны беркем дә кайтарып бирмәде. Судлар башланды, тик гаделлек эзләп бәргәләнүләремнең бер нәтиҗәсе дә булмады, бары тик саулыгымны югалттым, инвалид дәрәҗәсенә җиттем. Шул кичерешләрдән тавышым бетте, озак еллар пышылдап кына сөйләшә алдым. Соңрак Кытай табиблары ярдәме белән генә тавышымны кире кайтардым…

2006 елда шәһәр хакимиятенә Метшин килгәч, яңадан бер талпынып карадым, тик эшне яңадан караудан да баш тарттылар. Халык өчен кирәкле профессиональ продюсерлык үзәге ачу максатым әлегә хәтле хыял булып кала бирә. Югыйсә, мондый үзәк бүген бик тә кирәк...

Ләкин түрәләр өчен шәһәрнең тарихи үзәгендә әдәби-музыкаль үзәк түгел, ә автосервис бизнесы эшләтү мөһимрәк булып чыкты.

Утыз ел элек үк мин үз студиям кирәклеген аңладым. Радионың Горький урамындагы искиткеч тавыш яздыру студиясен пыран-заран китерделәр, югыйсә ул Идел буендагы иң яхшы студия иде. Анда оркестрлар, хор да языла ала иде. Хәзер исә хосусый студияләр генә калды. Нәтиҗәдә үзешчәнлек чәчәк атты, профессионаллар сәнгатьтән китә, чөнки перспектива күрмиләр… Без шул үзешчән наданлыкка күндек, ияләштек. Халыкны кызганам. Без кайчандыр зур булган халыкның абориген кыйпылчыкларына әйләнеп барабыз…

ХӘЛЛӘР УТЫРЫП ЕЛАРЛЫК

Татар халкын музыкасы, җырлары дәүләтсезлек шартларында да саклап калган. Әйе, дин түгел, рухны һәм милли үзаңны нәкъ менә җырлар саклап калган. Искиткеч борынгы халык җырларыбыз – милләтнең рухи генофонды. Ләкин соңгы берничә дистә елда республикабызда һәм эфирда, һәм эстрада сәхнәсендә, концерт залларында, җыр конкурсларында нигездә авыл клубы дәрәҗәсендәге үзешчән музыка яңгырый. Мин һич тә милли үзаңның чишмә башы булган авыл сәнгатенә каршы түгел, тик шәһәр профессиональ җыр культурасының юкка чыгу алдында торуы йөрәкне әрнетә. Бүгенге татар милли эстрадасының дәрәҗәсе хәтта Урта Азия республикалары, Кавказныкыннан да түбәнрәк. Кайчандыр башка халыкларга яктылык, белем өләшкән халкыбыз ничек мондый хәлгә төште соң? Әгәр музыкаль мәдәният белән үзешчән автор һәм җырчылар, ягъни дилетантлар идарә итә икән, республикадагы музыкаль югары уку йортлары, Композиторлар берлегенең нигә кирәге бар?

Гавәми музыкаль мәдәният, ягъни эстрада турыдан-туры милләтнең, бигрәк тә яшьләрнең рухына тәэсир итә ләбаса. Борынгы җырларыбызның халыкның үзендә әлегә хәтле яшәп килүе генә күңелне җылыта. Ләкин шәһәр музыкаль мәдәнияте өлкәсендә хәлләребез хөрти. Беренче чиратта җыр өлкәсендә эшләрлек профессионаллар кытлыгы хөкем сөрә, чөнки хәзерге шартларда яхшы сыйфатлы җыр язу һәм аны яздыру композитор өчен файда китерми, алай гына да түгел, аны фәкыйрьләндерә. Чөнки яңа җырга аранжировка ясату һәм җырны яздыру өчен ким дигәндә 40 меңне чыгарып салырга кирәк, ә Мәдәният министрлыгы җыр өчен нибары 10 мең сум түли. Әле җырны халыкка ирештерү өчен дә ротациягә радио һәм телевидениегә әлләни хәтле акча китә. Бүген җырны яхшы прфессиональ сыйфатта яздыру өчен талант һәм белем генә җитми, ә кесәң калын булу да кирәк. Кызганыч ки, һәр җырчы һәм композиторның моңа хәле җитми. Нәтиҗәдә сыйфатсыз язмалар эфирга чыга, акчасы булганнарның түбән сыйфатлы җырлары ротацияләнеп, милли эстраданы кирегә өстери…

Музыка өлкәбездәге торгынлыкның икенче сәбәбе – эстрада өлкәсендә милли кадрлар булмау. Казандагы музыка вузларында академик һәм фольклор юнәлешләр өчен җырчылар, дирижерлар, укытучылар әзерләнә, ә эстрада юнәлеше өчен юк диярлек. Дөрес, музыка училищесында күптән түгел эстрада җыры бүлеге ачылды, бәлки, эшенең нәтиҗәсе булыр. Ә менә Казан консерваториясе хәзер теләсә кайсы юнәлештә милли кадрлар әзерләүгә бармак аша карый, чит ил студентларына коммерция нигезендә белем бирүгә йөз тота…

Чагыштыру өчен үземне мисалга китерәм. 11 яшемдә музыка яза башлаган балага 60нчы елларда үсү өчен барлык шартларны тудырдылар, чөнки милли кадрларны кайгырту югары дәрәҗәдә иде. Яшь композиторлар өчен конкурслар даими үткәрелде, милли кадр буларак, миңа училищеда берьюлы берничә белгечлек буенча белем алырга мөмкинлек бирделәр. Ни кызганыч, милли талантлар үстерүгә карата булган бу мөнәсәбәтне хәзер сагынып искә алырга гына калды.

Эстрадабыздагы кризисның өченче сәбәбе – дипломлы, белемле җырчыларның иҗатта перспективалары булмау, продюсерлык үзәкләренең юклыгы. Үзен продюсер дип таныткан Фәттахов әфәнде кебекләр чын продюсер булудан ерак тора. Продюсер – ул җырчыны акча эшләү чарасы итеп кенә караучы түгел, ә беренче чиратта, аның башкару мөмкинлекләрен бәяли алучы, киләчәген күзаллаучы, шагыйрьләр, композитор, аранжировщик, тавыш режиссерлары белән эш алып баручы, замана сәнгатендәге музыкаль юнәлешләрне аңлаучы кеше. Ә яшь җырчының согын сыгып, кабалага төшереп, соңыннан судлашып йөрерлек хәлдә калдыручы түгел… Фәттаховның республика бюджеты хисабына җыр конкурслары үткәреп, авторларның әсәргә хокукларын үзләштереп, шәхси баю чарасына әйләндерүе хакында да дәшмичә мөмкин түгел. Бер генә үзен хөрмәт иткән композитор да мондый конкурста катнашмаячак, үз әсәренә хокукларыннан символик бәягә баш тартмаячак. Нәтиҗәдә әлеге конкурста уртакул җырлар катнаша, җиңә һәм рекламалана.

Эфирның коммерцияләнүе, анда түбән сыйфатлы музыканың яңгыравы, сайлап алуның булмавы турында да күп сөйләргә мөмкин. Халык рухының сакчысы булган җыр сәнгате сату-алу коралына әйләнеп калды… Югыйсә, эфирның кечкенә өлешен түләүле итеп, аны үзешчән җырларга бүләргә булыр иде. Ләкин эфирның төп өлеше иң яхшы профессионал әсәрләр белән генә тутырылырга тиеш.

Гомумән, республикада бүген музыка сәнгатен үстерүгә, аның дәрәҗәсен күтәрүгә юнәлтелгән бердәм сәясәт юк. Хәтта Мәдәният министрлыгында гомергә эшләп килгән сәнгать бүлеген дә юкка чыгардылар, сәнгать юнәлешләре буенча белгечләр калмады. Халыкның культурасын һәм зәвыгын тәрбияләү, бай милли классик мәдәнияте белән таныштыру белән хәзер беркем дә шөгыльләнми.

Бу мәсьәләләрне хәл итү максатында, милли музыканы күтәрү өчен төрле юнәлешләр буенча белгечләрне (музыкант, җырчы, композитор, аранжировщик һ.б.лар) туплаган зур сәнгать берләшмәсе оештыру кирәк.

Борынгы кыймматле җыр мирасыбызны кадерләп дөнья дәрәҗәсенә чыгарасы урынга, «Үзгәреш җиле» кебек фестивальләр үткәреп, милли җырларыбызны танып булмаслык дәрәҗәдә бозуларын күрәбез. Мәскәү музыкантлары, заманча яңгыраш артыннан куып, татар җырларының милли рухын үтерә, еш кына авторларның җырларын да бозып башкаралар. Әлеге фестивальгә биниһая бюджет акчасы сарыф ителсә дә, килмешәк музыкантлар татар эстрадасына бернинди дә үсеш өстәми шул. Фестивальнең музыка җитәкчесе В.Эйленкриг минем «Ни өчен безнең милли җырларыбызны бозасыз, рухларын һәм стильләрен үзгәртәсез, ни өчен аранжировкалар исән авторлар белән киңәшеп эшләнми?» дигән соравыма җавап итеп, үзенең музыка өлеше буенча бөтенләй дә җаваплы түгеллеген әйтте. Ә минем «Су буеннан әнкәй кайтып килә», «Бөтен нәрсә сине хәтерләтә» кебек җырларым аныңча һич тә милли әсәрләр түгел икән… Фестивальдәге җырларга аранжировканы 7 ел буена Белгород өлкәсеннән С.Артеменко исемле музыкант яза икән. Югыйсә, үзебездә дә бер дигән талантлы аранжировка осталары бар бит. Милли сәнгатебезне үстерәсе йөз меңнәр менә шулай татар җырын тоймаган кемсәләргә исраф ителә…

Автордан. Халкыбыз музыка сәнгатен гүзәл әсәрләре белән баеткан композиторыбызның күңеле иҗади гамь белән генә түгел, борчу-зар белән дә тулы шул. Бу көннәрдә ул үзенең 70 яшьлек гомер бәйрәмен билгели. Иҗат эшчәнлегенә исә 55 ел тула. «Мәдәни җомга»лылар исеменнән без аны чын күңелдән тәбриклибез. Кызганыч ки, шушы түгәрәк бәйрәме уңаеннан булса да без аның ничә еллар опера-балет театры киштәсендә тузан җыеп ятучы «И Сабантуй-тамаша!» музыкаль комедиясен дә, балалар өчен «Тылсымлы урман әкияте» балетын да, автор тарафыннан планлаштырылган ике авторлык концертын да тамаша кылудан мәхрүмбез. Мәдәният министрлыгы танылган композиторның юбилеен лаеклы билгеләп үтүнең кирәклеген аңлар дип өметләнеп калабыз… Күпме артыннан йөреп тә, үзе дистә елдан артык китап нәшриятында музыкаль редактор булып эшләп тә, җырлары җыентыгы да әлегәчә басылып чыкмады. Беренче һәм бердәнбер «Якты моңнар» җыентыгы исә 1988 елда ук 6 мең ярым данә тираж белән басылып чыга һәм ике атна эчендә таралып та бетә. 225 җырны туплаган 3 томлы «Аккош моңы» җыентыгы исә күптән әзер булса да, әлегәчә дөньяга чыкмаган – акча юк, диләр… Менә шулай кадерлибез сандугачыбызны. Тик шулай да Луиза Батыр-Болгари – бәхетле кеше. Чөнки ул гомере буе намусы кушканча яшәгән, уйлаганын кешенең күзенә карап әйткән, гаделсезлекләргә күз йоммаган. Ә аның иҗаты, әсәрләре, җырлары – милләтнең йөрәгендә, бәгырендә, хәтерендә…

Эльмира СИРАҖИ.

Тимердәге сурәтләр

Рәссам, тыйнак холыклы, алтын куллы оста ул Илдар Таһиров. 1960 елда Казанда дөньяга килгән. Әтисе Ильяс – инженер, әнисе Фәния исә «Радиоприбор» заводында химик-инженер булып хезмәт куйган. Гаиләдә ике ир бала үскән.

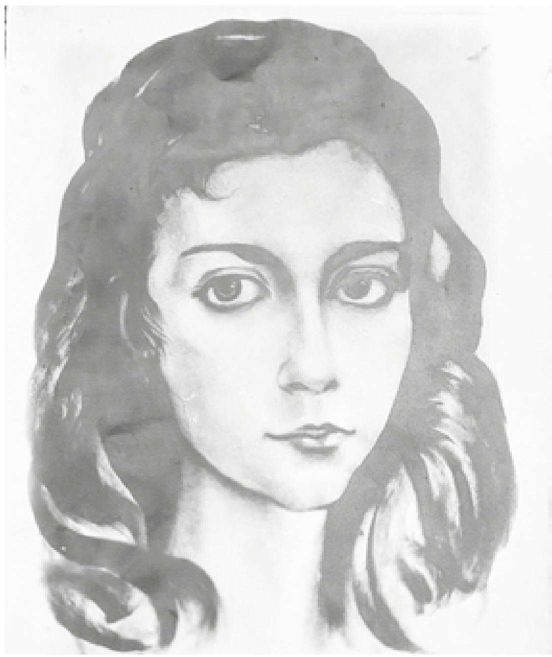

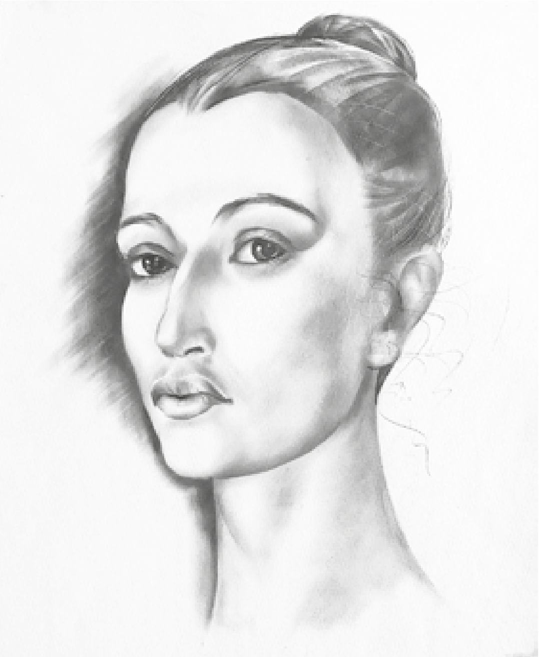

«Без бит совет чоры кешеләре, – ди әңгәмәдәшем. – Ә ул чакларда металлны чүкеп ясау белән мавыгалар, сәнгатьнең шушы төре бик популяр иде. Мин дә, «мөстәкыйльлек иләә», кибеткә үзем барып, өслегенә «Набор чеканщика» дип язылган бер тартма алып кайттым. Анда бар техник җайламалар бар иде. Шуннан төрле сурәтләрне бакыр өслекләргә чокырга тотындым. VI сыйныфта укыганда Казанның 2 нче балалар сынлы сәнгать мәктәбендә рәссамлык буенча белем туплый башладым. Әнием мине һәрчак үсендереп торды.

VIII сыйныфны тәмамлау белән Казан сынлы сәнгать училищесында рәссам-педагог белгечлегенә укый башладым. Училищены бетергәч, 1980 елда Ленинградка, Мәскәүгә барып, югары уку йортларына имтиханнар тапшырырга теләдем. Тик андагы укытучылар гына: «Бездә хәрби әзерлек кафедрасы да юк, син барыбер армиягә китәчәксең. Армиядән соң килсәң, яхшырак булыр иде», – диделәр. Шуннан соң, аларның киңәшләренә дә колак салып, Мәскәүгә кабат армия хезмәтен үткәч кенә бардым. С.Г.Строганов исемендәге Югары сәнгать-сәнәгать училищесында биш ел белем алдым. Белгечлегем буенча мин – металлны һәм башка төр материалларны сәнгати эшкәртү остасы».

Илдардан ни өчен башкалада калмавы белән кызыксындым. Ул болай җаваплады: «Бу минем өчен иң озак уйлаганнан соң кабул ителгән карар булгандыр, чөнки башкалада рәссамнар өчен эш күбрәк. Мин студент чакта ук өч җәй Арбатта портретлар ясадым бит. Ул елларда акчам булды, заказлар да.... Минем турыда «ач студент» дип әйтеп булмый иде. Аралашучан булгач, дусларым да күп, теләсәм, минем белән гаилә корырга әзер Мәскәү туташлары да бар иде. Мәскәүдә чакта берара мәшһүр сынчы, СССРның халык рәссамы, биш дистәгә якын иҗат эшен гамәлгә ашырган Владимир Цигаль белән дуслашып, остаханәсендә аның иҗат эшләрен ясарга булышып, хәйран тәҗрибә дә туплаган идем. Әмма никадәр баш ватсам да, мин Казанга әйләнеп кайтырга булдым. Язмыштыр да... Бу карарыма үкенмим. Зур Кызыл урамындагы шушы Сәнгать фондында эшли башладым. Остаханәм дә бар. Ә менә Казанга кайткан елларым үзгәртеп кору чорына туры килде. 1990-1992 елларда Казан сынлы сәнгать училищесында белем бирдем».

Илдар Ильяс улын укытучы итеп чакыруның бер яңалыгы булган: ул еллардагы училище директоры Фәрит Габдрахман улы Суюров әлеге уку йортына керүче 7 яшүсмерне металлны сәнгати эшкәртү белеменә төшендерергә ният кылган. Илдар Таһиров шушы төркемне укытырга алынган һәм ике ел эчендә яхшы нәтиҗәләргә дә ирешелгән. Рәссам ул вакытны аеруча сагынып искә ала һәм остаханәсендә саклаучы бер папканы ачып, үз укучылары тарафыннан кәгазь битләренә ясалган эскизларны да күрсәтте. Эскизлардагы сурәтләр буенча гына да эшләнмәләрнең күп төрле идеяларга корылган булуы гаҗәпләнерлек иде. «Без аларны Казанның бер һөнәри училищесына алып барып, андагы тимерчеләрдән эшләтеп карадык, – ди ул. – Хәтта мактау сүзләре дә ишеттек. Шәкертләрем үтә дә тырыш, сәләтле булып чыкты. Кызганыч, бу төркемне ике елдан соң таркаттылар, чөнки алга таба укыту өчен училищеның бар техник чаралар да булдырылган махсус остаханәсе юк иде. Студентларның кайсы – башка бүлеккә, кайсы Казан театр училищесында рәссам-бутофор белгечлеген алуга күчте. Миңа укытуымны дәвам итәргә тәкъдим ясадылар, әмма мин училищедан китәргә булдым... Аннары Казан сынлы сәнгать училищесын Мәхмүт Әхәт улы Ваһапов җитәкли башлады һәм ул, алдынгы карашлы директор буларак, барыбер шушы юнәлештәге тулы бер бүлекне ачты. Андагы студентларны инде гамәли сәнгать остасы, сынчы Игорь Николай улы Башмаков укытты. Бу уңай үзгәрешләрне мин читтән генә күзәттем, әмма училище остаханәсендә дә булгалап, замана яшьләренең иҗатын барладым».

Илдар Таһировның эшләнмәләре «Зур Идел» төбәкара күргәзмәсендә дә урын алган. Ул – талантлы медальер да. Бу өлкәгә кергән кеше кече формалар ясау сәнгате өчен вак детальле сурәтне төгәл итеп күрсәтеп бирә белергә тиеш. Илдар Ильяс улына бу хас. Ул ясаган эшләнмәләр арасында рәссамнар Сальвадор Дали, Константин Васильев, ракета-космик техника өлкәсе галиме, совет инженеры Валентин Глушкога багышланган медальләр дә бар. Ә менә даһи рәссам Николай Фешинга багышланган бронза медале аеруча да күркәм килеп чыккан. Бу сурәттә атаклы якташыбызның нечкә психологик сыйфатларга ия затларга хас киеренке холыклы, уйчан зыялы икәне ачык чагылыш тапкан. Сүз уңаеннан, Н.Фешинның читтә ясаган мәшһүр картиналарын киләчәк гасырларда саклап калу максатыннан чыгып, АКШта аның әсәрләрен хәтта ки металл өслекләргә коюларын да искәртеп үтик. Н.Фешин иҗатына карата мондый кадерле караш мактауга гына лаек. «Мин әлеге даһи рәссамның картиналарын да, график рәсемнәрен дә бик ошатам. Шуңа күрә әлеге медальне ясамый кала алмадым. Кайчан да булса, Казан урамнарының берсендә аңа багышланган һәйкәл ачылыр, дип өмет итәм. Моны бер мин генә түгел, ә күп рәссамнар көтәдер. Аннары аның исемен йөртүче урам да Казан читенә туры килгән. Без бу сәләт иясе белән күбрәк горурланырга, аның иҗаты белән башкаларны да таныштырырга тиешбез», – ди оста.

Илдар Ильяс улы композицияләренә көнкүрешебездәге металл әйберләр кертелгән бер төр эшләр дә иҗат иткән, әйтик, аның төрле формадагы үтүкләргә багышланган сериясен сәнгать сөючеләр бик үз иткән. Карашым остаханә түрендәге киштәдәге күләмле хезмәткә тукталды... «Әбием Рабига бик дини иде. Исемдә, 1976 елның җәендә, мин, 15 яшьлек яшүсмер, училищега имтиханнар биргәндә, ул миңа күз-колак булып торды, чөнки әнием энем белән диңгез буена ял итәргә киткән иде. Шулай бер көн имтихан тапшырып кайтып киләм, безнең йорттагы баскычларда, дүртенче катка кадәр ак яулыклы әбиләр тезелгән. Ишегебез дә ачык, бу хәлне күргәч, беразга куркып калдым. Башымнан «Ни булган икән?» дигән уй да йөгерде. Ә болар әбиемә дога кылдырырга килүчеләр булып чыкты. Совет чорында, мәчетләр ябык булса да, халкыбыз динне онытмады бит...

Менә үндүрт ел узгач, 1990 елда миңа Ярославль өлкәсе Переславль-Залесский шәһәрендә урнашкан Д.Н.Кардовский исемендәге иҗат йортына барырга туры килде. Гадәттәгечә, анда бөтен союздаш республика иҗатчылары җыелды. Шулчак һәрберебез дә нинди дә булса сәнгати әйберләр ясадык. Мин үзем сыйфатлы, шамотлы үзле балчыктан шушы «Дәү әнием» хезмәтен иҗат иттем һәм аны остаханәмдә кадерләп саклыйм», – дип аңлатты ул.

Бүген Илдар Таһиров оста узган гасырларда язылган картина күчермәләрен ясау белән мәшгуль. Заманында ул Казанның тимер юл вокзалы бинасы өчен борынгы рухка туры килерлек купшы люстра эскизын да иҗат иткән, төрле биналарның фасад өлешләрен дә килешле итеп бизәгән.

Зилә НИГЪМӘТУЛЛИНА.

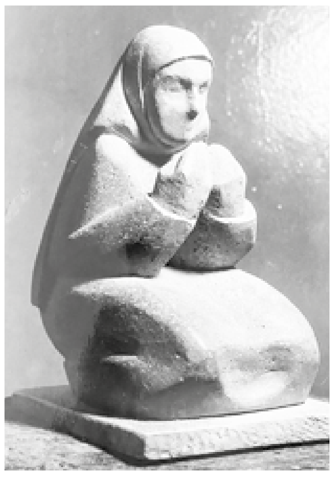

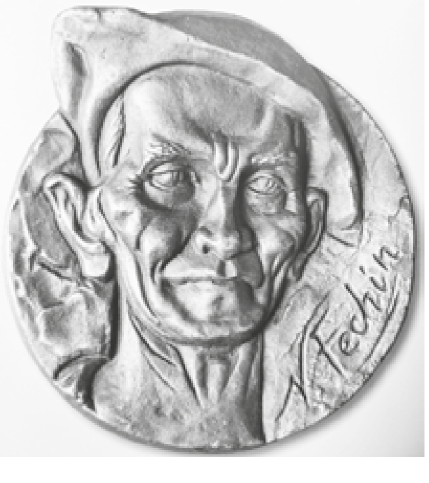

Җаваплы шәхес

Күренекле шәхес – язучы, шагыйрь драматург, журналист Гариф Закир улы Галиевнең тууына 120 ел тулды. Гариф Закир улы 1903 елның 10 маенда Азнакай районының Урманай авылында сәүдәгәр гаиләсендә туа. Гарифка җиде яшь булганда әтисе үлеп китә. Шушы ук елны аны Бәйрәкә мәдрәсәсенә укырга бирәләр (хәзер Ютазы районы). Биредә уку уңышлы килеп чыга. Биредә дин сабагы гына укытмыйлар. Анда укучыларга география, арифметика, геометрия һәм кайбер тормыш итү өчен файдалы фәннәр дә өйрәтелә.

Гариф укырга ярата. Күп кенә вакытын матур әдәбият укып үткәрә. Бу булачак язучыга нык файда бирә. Аны мөстәкыйль фикер йөртергә өйрәтә. 1918 елда Гариф Галиев Бөгелмә укытучылар семинариясендә укый башлый. Аны уңышлы тәмамласа да Г.Галиев укытучы булып китми. Күрәсең, аның күңеленә матбугат якынрак була. 1928-1941 елларда ул «Сабанчы», «Колхоз газеты» газеталары, «Советлар канаты», «Колхоз бригадиры» журналларында җаваплы секретарь.

1941-1946 елларда Гариф хәрби хезмәттә. «Кызыл сугышчы», «Кызыл армия» фронт газеталарында башта хәбәрче, аннары җаваплы секретарь буларак хезмәт итә.

Сугыштан соңгы елларда Гариф Закир улы «Кызыл Татарстан» газетасы, «Татарстан авыл хуҗалыгы» журналы редакцияләрендә эшли. Аның беренче хикәясе «Вәли ничек кызыл армеец булды» 1925 елда «Эшче» газетасында басылып чыга. Авторның беренче җыентыгы «Кызыл армия хикәяләре» 1927 елда дөнья күрә. Җыентык тулысынча армия тормышына багышлана.

Мөгаен, авылда үсеп чыккангадыр, автор иҗатында төп тема – татар авылы тормышы. 1951 елда аның «Еллар һәм кешеләр», 1960 елда «Мин авылны яратам», 1980 елда «Җир турында җыр», 1982 елда «Без авылнықылар», 1986 елда «Истә, һаман истә» җыентыклары дөнья күрә.

Галиев иҗатында киң чагылдырылган икенче бер тема – балалар тормышы. Балаларга багышланган хикәяләре күп аның. «Борчаклар сөенәләр» (1962), «Чәчәкле малайлары» (1965), «Хикәяләр» (1970) җыентыклары балалар тарафыннан бигрәк тә яхшы кабул ителде. Алар кулдан-кулга йөреп укыла.

Автор авыл сәхнәләре өчен күп кенә бер актлы пьесалар язды. Алар бүген дә республика сәхнәләрендә күпләп куела. «Хаттан башланды» комедиясе Гариф Закир улын бигрәк тә нык таныта. Комедия рус теленә тәрҗемә ителә («Началось с письма»). 1949 елда аның премьерасы рус телендә күрсәтелә. 1956 елда спектакль Дрезденда немец телендә дә бара. 1961 елда авторның пьесалары да җыентык буларак чыга.

Замандашлары Галиев иҗатын югары бәяли. Г. Әпсәләмовның 1973 елның 12 маенда «Советская Татария» газетасында «Самобытный талант» мәкаләсе басыла. Х.Хәйри «Казан утлары» журналы өчен «Яңа авыл җырчысы» мәкаләсен әзерли (1983 ел, № 5).

Гариф Закир улы тарихыбызга гомере буе халкыбыз тормышына, хезмәткә, туган як табигатенә дан җырлаган, әсәрләрендә яшьләргә тәрбия бирү, шәхеснең кешелеклелек сыйфатлары формалашуга багышлаучы буларак кереп калды. Язучы 1985 елның 22 мартында Казанда 82 яшендә вафат булды.

Гариф Галиевнең юбилеена багышлап туган авылы Урманай китапханәсендә күргәзмә оештырылган. Бу бөек шәхескә хөрмәт күрсәтү булып тора. Шуның белән бергә күргәзмәгә килгән һәркем авторның күпкырлы иҗаты белән якыннан танышып китә ала. Язучының юбилеена багышлап иҗат берлеге Казанда да күргәзмә оештырырга җыена. Исәннәрнең кадерен бел, үлгәннәрнең каберен бел, дип халык бик дөрес әйтә. Шулай да үлгәннәрнең дә кадерен белгәндә һич кенә дә зыян булмас кебек. Каберләрне дә даими карап тәртиптә тоту зарур. Динебез дә шуны яклый.

Әгъзам ФӘЙЗРАХМАНОВ.

Туган җир тарта

Җир йөзендә мәңге онытылмый торган изге урын бар. Аны гади генә итеп, авыл яки нәни ил дип атыйбыз. Кеше читтә дистәләрчә еллар яшәсә дә аның күңелендә тудым дип аваз салган, авыл дип аталган нәни Ватаны бар. Менә шул изге туфрак тота да искә төшә, үзенә чакыра.

Татарстан һәм Удмуртиянең язучылар берлекләре әгъзасы, атказанган мәдәният хезмәткәре, С.Сөләйманова һәм Риза Шәфи исемендәге бүләкләр иясе Гөлфия Исхакова – гомеренең шактый өлешен Воткинск шәһәрендә яшәп иҗат итүче авылдашыбыз, танылган шагыйрә, чәчмә әсәрләр остасы. Ул беркайчан да туган туфрагын онытмый, Лениногорск районының Мөэмин-Каратай авылына бик еш кайта.

Югыйсә, ул үзе Әлмәт районындагы Кәләй авылында дөньяга килгән. Анда берничә ел яшәгәч, әнисенең туган җире Мөэмин-Каратай авылына кайтып төпләнәләр. Аның күпчелек балачак еллары, үсмер чоры, яшьлеге Мөэмин-Каратайда узган, шуңадыр төп нигезе дип Каратайны саный.

Быел җәй дә Гөлфия Исхакованың кайту хәбәрен барлык авылдашлары, дуслары, сабакташлары зур куаныч белән кабул иттек. Бездә күркәм гадәт бар. Аның кайтуын авылдашлары белән бергә мәдәният йортында әдәбият, сәнгать бәйрәме итеп уздырабыз. Бу юлы да мәдәният йортына җыелдык. Әдәби кичәбез көндезге икедә үк башланып китте.

Гөлфия – күпләгән шигырь, хикәя һәм повестьлар авторы. Аның иҗатында балаларга багышланган үзенчәлекле, мавыктыргыч әсәрләр дә байтак. Аның Татарстан, Удмуртия нәшриятларында басылган 9 әдәби китабы укучыга барып ирешкән, әлеге шигъри күчтәнәчләрнең өчесе балаларга багышланган. Әнә шул балалык еллары авылда үткәнгә, бәхетле мизгелләр исенә төшеп, кулына каурый каләмен ала да, онытылып сабыйлык хакында шигырьләр туа. Кичә барышында да ул нәниләргә багышланган шигырьләре белән таныштырды, керсез хисле шигырьләре күңелләрдә елмаю уятты.

Мондый очрашуларга ашкынып торучы сәләтле укучыларыбыз бар. Алар бии, җырлый, сәнгатьле итеп сөйли дә белә. Рузилә һәм Рәзинә Мортазиналар авторның шигырьләрен мавыктыргыч итеп сөйләде, үзенчәлекле биюләре белән әдәби чараны бизәде. Кичәләрдә халыкны, беренче чиратта, гармун тавышы һәм моң үзенә дәшә. Бу юлы да Нәбиулла Габидуллин, Җәдит Шәрифуллин, Хаҗиморат Әхмәтшин тамашачыларга үзләре яраткан җырларны бүләк итте. Гөлфия Исхакова сүзләренә танылган композиторлар халык күңеленә хуш килгән җырлар иҗат итә. Очрашуда аның үзенчәлекле җырлары да бик күп яңгырады.

Тагын шуны да өстик: Гөлфия үзенең ире белән бергә ике кыз тәрбияләп үстергән. Бүген дүрт оныгының яраткан әбисе дә бит әле ул. Шагыйрәнең кабатланмас иҗади шатлыгы бар – аның язучылык таланты аның кызы Гүзәлдә дәвам итә. Ул да әнисе сукмагыннан атлый, шигырьләр иҗат итә.

Таһир ШӘМСУАРОВ.

Айга кырын карама

Халык медицинасы чаралары белән дәвалануга керешкәнче, табиб белән киңәшү зарур!

19 август (шимбә). ***Сәфәр аеның 3 нче көне. 4 нче Ай тәүлеге. Ай Үлчәү йолдызлыгында, 8.12 сәгатьтә калка, 20.56 сәгатьтә бата. 1 нче фаза. Көн озынлыгы 14.51 сәгать.***

Авыр энергетикалы көн. Теләсә нинди элемтә, танышулар, күмәк эш бүген кыен кичерелә. Озаграк йоклау хәерле. Тәмлерәк һәм күбрәк ашау теләге зур булса да, чаманы югалтмаска кирәк. Ач торырга ярамый.

Канлут мае

Канлут, канлы үлән, төче үлән (чистотел) – искиткеч файдалы үсемлек. Резина перчатка киеп, чәчәк аткан үсемлекне җыялар, кул белән өзгәләп, банкага тутыралар, өстенә яхшы сыйфатлы көнбагыш мае салып, 2 атна төнәтәләр, сөзәләр, суыткычта саклыйлар. Сөял һәм папилломаларга, гөмбәчек зарарлаган урыннарга сөртәләр.

20 август (якшәмбе). ***Сәфәр аеның 4нче көне. 5 нче Ай тәүлеге. Ай Үлчәү йолдызлыгында, 9.28 сәгатьтә калка, 21.01 сәгатьтә бата. 1 нче фаза. Көн озынлыгы 14.46 сәгать.***

Бүген юлда булу әйбәт. Ач тору тыела. Күңел нәрсә тели, күпме тели – шулкадәр ашарга була, бигрәк тә яшелчә файдалы. Башлаган эшне ахырына җиткезү зарур. Ашказаны-эчәк авырулары кискенләшү тискәре энергиянең артык күп тупланууын күрсәтә. Кан әйләнеше системасы, ияк, муен, бронхлар зәгыйфь.

Арпа диетасы

Арпа ярмасын кичтән бөрттерергә куеп калдырып, иртән тозсыз-шикәрсез ботка пешерәләр. Көн буена күпме ашый аласың, шулкадәр ашарга ярый. Бераз гына уылган чи алма, яки өрек, яисә бал кушарга була. Күп итеп су яки яшел чәй эчәргә рөхсәт ителә. 1 атна буе арпа боткасы гына ашап торганда, 5-6 килога ябыгырга мөмкин.

21 август (дүшәмбе). ***Сәфәр аеның 5нче көне. 6 нчы Ай тәүлеге. Ай Үлчәү йолдызлыгында, 10.48 сәгатьтә калка, 21.07 сәгатьтә бата. 1 нче фаза. Көн озынлыгы 14.42 сәгать.***

Хисчәнлек арта. Һәртөрле аралашу күңелгә ятышлы. Бу көннәрдә әти-әнигә ихтирам көче аеруча куәтләнә, гаиләдә бергә җыелып, балачакның күңелле хатирәләрен яңарту яшәү көче өсти. Бизләр системасы, җилкә, кул, үпкә, бронхлар зәгыйфь, салкын тию ихтималы зур.

Лимонлы бал

Кан басымы югары булганда, ярты стакан бал, ярты стакан кишер согы, ярты лимон согын кушып, яхшылап ябыла торган банкада салкынча караңгы урында саклыйлар. Көненә 3 тапкыр, ашарга 1 сәгать кала, 1 әр чәй кашыгы эчәләр. Дәва курсы - 2 ай.

22 август (сишәмбе). ***Сәфәр аеның 6нчы көне. 7 нче Ай тәүлеге. Ай Чаян йолдызлыгында, 12.11 сәгатьтә калка, 21.14 сәгатьтә бата. 1 нче фаза. Көн озынлыгы 14.38 сәгать.***

Һава энергиясенә бәйле көн. Тынгысызланырга, гайбәт сөйләргә ярамый. Ялгыз калып уйлану файдалы. Нерв системасы, үпкә зәгыйфь. Ач тору, ашказанын һәм эчәклекне чистарту уңай нәтиҗә бирә.

(Дәвамы 18 нче биттә).

Айга кырын карама

Сару кайнаганда

Сару кайнап интектергәндә (изжога), 1 әр аш кашыгы сары мәтрүшкә һәм бака яфрагы үләне, 1 чәй кашыгы дару ромашкасын 1 стакан кайнар суга салып төнәтәләр, көненә 3 тапкыр, ашарга 20 минут кала, 1әр йотым кабалар.

23 август (чәршәмбе). ***Сәфәр аеның 7 нче көне. 8 нче Ай тәүлеге. Ай Чаян йолдызлыгында, 13.39 сәгатьтә калка, 21.26 сәгатьтә бата.1 нче фаза. Көн озынлыгы 14.33 сәгать.***

Бүген бигрәк тә ут белән эш иткәндә саклык сорала. Ризык җиңел үзләштерелүчән булырга тиеш. Ашказаны, бизләр системасы зәгыйфь, невралгия һәм стенокардияне кисәтү чаралары уңай нәтиҗә бирә. Колак авыртырга мөмкин. Бу атнада күзне саклау мөһим.

Гөлҗимеш төнәтмәсе

Азканлылык, атеросклероз булганда, организм хәлсезләнгәндә, төрле йогышлы чирләрдән соң иммунитетны ныгыту өчен, гөлҗимеш төнәтмәсе кулланыла. Ярты аш кашыгы вакланган җимешне 1 стакан кайнар суда, өстен каплап, 1 сәгать төнәтәләр, марля аша сөзеп, түбәнчә бал яки шикәр өстиләр. Көненә 2 тапкыр, ашар алдыннан, яртышар стакан эчәләр (балаларга чирегешәр стакан да җитә).

24 август (пәнҗешәмбе). ***Сәфәр аеның 8 нче көне. 9 нчы Ай тәүлеге. Ай Укчы йолдызлыгында,15.11 сәгатьтә калка, 21.45 сәгатьтә бата. 2 нче фаза. Көн озынлыгы 14.30 сәгать.***

Авыр энергетикалы көн, алдашу, ялганга бай. Хәтта сыйфатлы ризык белән дә агулану ихтималы бар. Күп аралашу хупланмый. Фикерләрне тупларга, үзегезне үпкәләткән кешеләрне кичерергә кирәк. Үпкә, ашказаны зәгыйфь. Кан басымы күтәрелергә, йөрәк, арка яки баш авыртырга мөмкин.

Имән кайрысы

Аяк тирләгәндә, 1 аш кашыгы вакланган имән кайрысын берничә кашык суга салып, сүрән утта 10-15 минут пешерәләр дә, сөзеп, 1 стакан су һәм чирек стакан серкә өстиләр, шуны аякка сөртәләр.

25 август (җомга). ***Сәфәр аеның 9нчы көне. 10 нчы Ай тәүлеге. Ай Укчы йолдызлыгында,16.40 сәгатьтә калка, 22.17 сәгатьтә бата. 2 нче фаза. Көн озынлыгы 14.25 сәгать.***

Нәсел, гаилә, гореф-гадәтләр белән бәйле көн. Ял итү, йокы туйдыру, гаиләне ныгыту өчен иң шәп вакыт. Әйләнә-тирәдәгеләргә игътибарлырак булу сорала. Сизү әгъзалары, йөрәк-кан тамырлары системасы, сөякләр зәгыйфь. Ач тору файдалы.

Ташкабактан аджика

1,5 кг ташкабак, 300 әр г кишер һәм татлы борыч, 3 данә ачы борыч, 1 кг помидор, 2 баш сарымсак, 1,5 аш кашыгы тоз, 1 аш кашыгы шикәр, 70 мл 9 процентлы серкә, 100 г үсемлек мае кирәк. Сарымсактан кала барлык яшелчәләрне иттарткычтан чыгарып, шикәр, тоз, май кушып, уртача утта кайнатып чыгаралар, аннары утны киметеп, 1 сәгать пешерәләр. Серкә, издерелгән сарымсак өстәп, тагын 10-15 минут пешерәләр дә, кайнар килеш стериль банкаларга бүлеп, тимер капкач каплыйлар, астын өскә әйләндереп куеп, одеялга төреп суыталар.

Рөстәм хәзрәт ХӘЙРУЛЛИН:

«Имамны фәрештә белән бутыйлар...»

Июль-август айларында урта һәм югары уку йортларында «урак өсте» – абитуриентлардан документлар кабул итү, имтиханнар бара. Җөмһүриятебездә урнашкан дини белем бирүче уку йортларында да шул ук хәл. Төпле дини белем бирүе белән дан тотучы «Мөхәммәдия» мәдрәсәсендә уку йортының җитәкчесе Рөстәм хәзрәт ХӘЙРУЛЛИН белән әңгәмә корып алдык.

«МӨХӘММӘДИЯ» МӘДРӘСӘСЕ

– Рөстәм хәзрәт, «Мөхәммәдия»дә эшли башлавыгызга бер ел тулып килә. Мәдрәсә эшләрен алып баруның җаен алдыгызмы?

– Мәдрәсә минем өчен яңа өлкә, яңа эш булды, чөнки моңа кадәр мәчеттә, имамлыкта, мөфтияттә, мәчет каршындагы курсларда эшләсәм дә, мәгариф системасындагы уку йортында эшләгәнем юк иде. «Мөхәммәдия» мәдрәсәсе – ул югары дини белем бирү учагы, аның бай тарихы бар. Акрынлап җаена төшенеп барабыз, әле өйрәнәсе күп.

– «Мөхәммәдия» республикабыздагы башка дини уку йортларыннан кайсы ягы белән аерыла?

– Узган ел мәдрәсәнең 140 еллыгын уздырдык, аның Галимҗан хәзрәт Барудилар заманыннан килгән бай тарихы бар. Без «Мөхәммәдия»нең борынгыдан килгән традицияләрен дәвам итәбез. Аның иң беренчесе – тирән белем бирү. Безнең максат – дин нигезләрен өйрәтү түгел, безгә гадәттә мәчет каршындагы курсларда башлангыч дини белемне алган укучылар килә. Безнең юнәлеш – югары дини белем бирү. Икенчедән, без милли гореф-гадәтләребезне һәм туган телебезне саклауга зур әһәмият бирәбез. Бездә төп укыту телләре – татар һәм гарәп. Мәдрәсәдә укыган башка милләт вәкилләре дә татарча матур итеп вәгазьләр сөйли ала.

– Мәдрәсәдә күпме шәкерт белем ала?

– Көндезге бүлектә – 200, читтән торып – 250, кичке бүлектә – 500 ләп шәкерт укый. Быел елдагыча көндезге бүлеккә 30 егет, 30 кыз алабыз. Кичкегә исә 100 дән артык, читтән торып укуга 100 дән артык шәкерт кабул итәбез. Укуның хакы зур түгел, елына 12 мең сум түлисе. Шәкертләр тулай торак белән тәэмин ителә. Әгәр шәкерт сәләтле, укырга теләге көчле булып та, гаиләсенең уку өчен түләргә матди мөмкинлеге юк икән, һимаячеләребез, «Зәкәт» комитеты ярдәм итә.

– Укырга кайсы төбәкләрдән киләләр?

– Россиянең төрле өлкәләреннән: Мордовия, Хабаровск, Мәскәү, Питер, Пенза, Омск… Ләкин күбрәк үзебезнекеләрне алырга тырышабыз. Татар конгрессы белән дә элемтәдә без. Кайсыдыр өлкәдә милләттәшләребез мәчет сала икән, шул өлкәдән укырга алырга тырышабыз, имам укытып, әзерләп җибәрәбез. Россия күләмендәге барлык мәчетләрне диярлек бабаларыбыз салдырган. Дөресен әйткәндә, бүген без аларның күбесеннән коры калып барабыз, аларда башка милләт вәкилләре имамлык итә. Төп теләгебез: бабаларыбыз безгә әманәт итеп төзеп калдырган мәчетләребезне кайтарып, үз имамнарыбызны әзерләп, милләтебезгә хезмәт иттерү.

Татарстанда бер мең ярымнан артык мәчет бар, без шуларны имамнар белән тәэмин итәргә тырышабыз. Дөрес, республикабызда тагын 8 мәдрәсә бар, ләкин имамнарның күпчелеге – безнең мәдрәсәне тәмамлаучылар. «Мөхәммәдия»не тәмамлап, укуларын академия, университетларда дәвам итүчеләр дә шактый.

– Шәкертләр авыл мәчетләренә кайтырга ризамы соң?

– Кайберәүләр имамны фәрештә дип уйлый. Фәрештәгә ашарга кирәкми, торыр урын кирәкми, гаиләсен карарга кирәкми. Әйтик, берәр районнан безгә хат килеп төшә. Мәчет салып чыктык, рәхим итеп имам җибәрегез, диләр. Аларга башта: «Ул кайда торыр, нинди акчага яшәр?» – дигән сорауларны бирәбез. Шунда аптырашта калалар. Биш ел укытып чыгарган егетебезне җибәрсәк тә, әгәр анда торыр урыны, хезмәт хакы булмаса, ул күпмедер сабыр иткәннән соң барыбер качар иде. Шуңа күрә бу мәсьәләне баштан ук кайгыртырга кирәк. Элек мәхәллә системасы эшләгәндә, мәчет-мәдрәсә ихтыяҗларын мәхәлләнең бай, хәлле кешеләре күтәргән. Шундый данлыклы байлар булмаса, Мәрҗани дә, башка зур галимнәр дә үсеп чыкмас иде. Аларның нәрсә ашыйм, кайда яшим дигән кайгылары булмаган, байлар тәэмин итеп торган. Хәзер Аллага шөкер, моны аңлый башладылар. Күптән түгел Актаныш районындагы бер авылда мәчет ачылды. Бер шәкертебез гаиләсе белән анда кайтып китте, чөнки мәчетне төзетүче иганәче имам өчен йорт та салдырды, 20 мең хезмәт хакы билгеләде. Алга таба хезмәт хакын арттырырга да сүз бирде.

Без шәкертләребезне шартлары булмаган җиргә җибәрмибез, ахырдан сезнең шәкерт качты, дигән сүзе булмасын өчен. Без аларны укып бетергәнсең икән, әманәт итеп алган гыйлемеңне халыкка тапшырырга тиешсең, дип тәрбиялибез һәм күпчелеге имамлык юлында эшли дә.

– Шәкертләргә уку барышында матди ярдәм күрсәтүчеләр бармы?

– Диния Нәзарәтенә рәхмәтлебез, ел саен иң сәләтле шәкертләргә мөфти стипендиясе түләнә. Укучыларыбызны бушлай диярлек тукландырабыз. Авыл мәхәлләләре гошергә бәрәңге, яшелчәләр китерә, корбан вакытларында ит китерәләр, без аны туңдыргычларга куябыз да, ел буе балаларны ашатабыз.

– Шәкертләр уку барышында практика үтәме?

– Әлбәттә. Кызлар – мөгаллимә, егетләр имам, мөхтәсиб, мәзин буласы кешеләр бит. Мәчетләрдә практика узалар. Тел практикасын чит илләрдә узу мәгълүм сәбәпләр аркасында туктап калган иде, хәзер мөфти хәзрәт сөйләшүләр алып бара. Күптән түгел ул Мисырда бу мәсьәләдә сөйләшеп кайтты, бәлки тиздән шәкертләребез анда барып, гарәп теле буенча практика үтә алыр, дип өметләнәбез.

Әңгәмәдәш –
Эльмира СИРАҖИ.

АЛЫПЛАР

Гигант кешеләр әкиятләрдә генә очрамый, аларның планетабызда гомер итүе фотосурәтләр белән дә расланган. Әмма озын буй – ни дисәң дә шатлык түгел инде. Озын буй бу дөньяда кешегә михнәт кенә китерәдер, дип уйлап та була. Андый инсаннарның күбесе бик озак яшәми дә төсле...

Узган гасыр сакчылары

1903 елда Делида король Эдуард VII нең һәм королева Александраның тәхеткә менүенә багышланган чара – дурбар уза. Бу күләмле бәйрәмне Һиндстанның вице-короле лорд Керзон оештыра. Анда барча махараджа (һинд кнәзләре) һәм Һиндстандагы инглиз чиновниклары да катнаша. Аларның берсе икенчесен уздырырга тели. Бәйрәм итүдә филләр парады да уза, бик кыйммәтле ташлар тупланмалары күргәзмәсе дә гөрли. Әмма король үзе генә, нindидер сәбәп табып, чарада катнашудан баш тарта.

Әлеге бәйрәмдә америка сәяхәтчесе, профессор һәм фотограф Джеймс Рикалтон бик озын буйлы һәм үтә дә көчле гәүдәле ике сакчыны күреп ала. Хәер, аларны күрми калу мөмкин дә булмый. Соңрак әлеге ир-атлар кешелек тарихына Кашмир гигантлары дигән атама белән кереп калачак.

Бактың исә, алар Кашмирдан килгән махараджа Джаммуның сакчылары икән. Баһадирларның берсенең буй озынлыгы – 2.36 см. Ә икенчесенең буй озынлыгы – 2.23 см. Алар – игезәк туганнар һәм бу байга укчылар булып хезмәт итәләр. Гигантларның башларына биек баш киемен махсус кидергәннәр инде, өстәмә эффект өчен. Америка фотографы алар белән беренчеләрдән булып таныша һәм янәшәләренә басып, берничә фотосурәт ясый. Әлеге фотосурәтләр иң яхшылары булып чыга. Чыннан да, бергәләп төшкән фотода Джеймс Рикалтон сакчылардан күпкә кечерәк булып күренә. Сакчылар бәйрәмгә сак коралларын да алып килгән. Аларның икесенең дә үз филләре булып, алар шулар белән байны саклап йөри. Бирегә җыелган халыкара матбугат вәкилләре баһадирлар хакында күп язмалар бастыра. Дурбардан соң да Рикалтон тагын бер фотограф, Джордж Роуз белән яңадан Кашмирга барып, гигантларны янә бер тапкыр фотоларга төшерәләр әле. Әмма әлеге гигантларның алдагы еллардагы тормышлары инде беркем тарафыннан да сурәтләп калдырылмый.

Алардан да озын...

Тик әлеге игезәкләр дөньядагы иң озын инсаннар түгел. Гиннес рекордлар китабына теркәлгән, кешелек тарихындагы иң озын буйлы ир-ат – Роберт Уодлау. Аның буй озынлыгы 2.72 см булган. Ул 1918 елда гадәти бала булып туган: буй озынлыгы – 51 см, гәүдә авырлыгы – 3,9 кг. Гипофиз шеше, акромегалия (гигантлык) белән авырган Р.Уодлау гомере буе үскән. Аның әтисенең буе – 1.80 см, ике энесе һәм ике сеңлесенең буйлары да – гадәти генә. 4 яшькә кадәр Роберт та гап-гади генә бала булган, тик 9 яшендә ул инде әтисен күтәреп баскычтан менә алган. Ә 10 яшенә 1.98 см.лык буй үстергән, 100 кг. авырлыкка җиткән. 18 яшендә Роберт – 2.54 см. озынлыкта һәм 177 кг авырлыкта. Аякларының озынлыгы да – 49 см. Бу чорда ул – мәшһүр, актив тормыш алып баручы ир-ат. Шуңа күрә аяк киемнәрен Робертка бүләк итеп кенә теккәннәр. Мәктәпне тәмамлагач, университетта укыган. АКШ буйлап сәяхәт итеп,

циркта чыгышлар ясаган. Аны яхшы холкына күрә «игелекле дәү кеше» дип тә йөрткәннәр. Тора-бара бу баһадирның сәламәтлеге какшый башлаган, умыртка баганасы авырган, аяклар сиземлеге кимегән, култык таякларына таянып кына йөри алган. 1940 ел җәендә аны янә үлчәп караганнар – 2.72 см. Шул җәйдә, чыгышлар вакытында, ул култык таягы белән аягын җәрәхәтләгән. Аның аша инфекция эләгеп, кан агулануы башланган. Табибләр аны коткару өчен канын алыштырган, операция дә ясаган, әмма ул вафат булган. Роберт Уодлауны күмүдә 40 мең кеше катнашкан. Табутны 12 кеше күтәреп барган, ә табутның авырлыгы ярты тонна тәшкил иткән. Р.Уодлоуның әти-әнисе, улларының каберен башкалар ачып, җәсәден урлаудан куркып, кабер өстен бетонлап куйган. Кабер өстенә мондый язма да урнаштырылган: «At Rest», ягъни «Тынычлыкта», «Ял итә».

Төрек Солтаны

Төркиядә яшәүче Солтан Көсәннең буе – 2.51 см. Куллар колачы – 3 метр. Ул – планетадагы иң биек кеше. Солтан 1982 елда туган. Бүген аңа – 39 яшь. Ул үз ватанында гомер итүче фермер. Буй озынлыгы бу ир-атка мәктәпне тәмамларга мөмкинлек бирмәгән. Чир сәбәбе дә шул ук – гипофиз шеше һәм гормоннарда буталчыклык килеп чыгу. Солтан гадәти буйлы әти-әнисе белән гомер кичерә. Аның да ир һәм кыз туганнары гадәти озынлыкта. Баштарак, мәктәптә укыганда, ул баскетбол да уйнаган, тик инде тупны боҗрага кертү өчен сикереп тә булмый бит, димәк, уенның кызыгы да калмый... Гомумән, мондый кешеләр спорт белән шөгыльләнә алмый, чөнки аларның сәләматлекләре теләсә кайчан зәгыйфьләнеп китәргә мөмкин.

15 яше тулгач, 2010 елдан башлап табибләр Солтанны дәвалаган, операция дә ясаган, буй үсешен туктатырга мөмкинлек туган. Ул тезләре авыртканга күрә таякка таяна. Гиннесс рекордлар китабында теркәлгәч, төрекне төрле чараларга чакыра башлаганнар, ул интернетта үз сәхифәсен дә ачкан. 2018 елда аны планетадагы иң кечкенә кеше 62 сантиметрлык Джоти Амджи белән бергәләп Мисырдагы туризмны алга җибәрү өчен максаты белән төшерелгән фотосессиягә чакырганнар. 2013 елда ул сирияле Мерве Дибога (буй озынлыгы – 1.75см) өйләнгән, ләкин гаилә тиздән таркалган. Холыклары туры килмәгән. Солтан үз сәламәтлегенә зарланмый, әмма култык таяклары белән генә йөри. Аңа кирәкле аяк киемнәрен һәм өс-баш киемнәрен заказга тегәләр, аяк киеме – 62 нче үлчәмле. (Аяк табаны – 36 см). Ул инде 130 га якын дәүләтне күргән, сәяхәтләрне бик тә үз итә. 2021 елны хәтта Мәскәүгә килеп, Д.Борисов алып барган шоу-тапшыруда да катнашкан.

Төркиядә гигант хатын-кыз да бар, Румейса Гөлгинең буе – 2.15 см! Румейсаның бертуганнары да гадәти буйлы. Әлбәттә, бик озын буйлы бу хатын-кыз да, башка гигант кешеләр кебек үк, үзе өчен күпкә уңайсыз мохитта яши. Шуңа да карамастан ул йөзү белән мавыга, күп китаплар укый, интернет аша эшли һәм аның – үз куанычлары, юанычы бар: «Миңа беркем дә өстән аска карап сүз ката алмый!»

Кытайлар да калышмый

Бер карасаң, кытайлар – кечерәк буйлы халык. Әмма алар арасында да гигантлар булган. Әйтик, Чжан Шичай. Ул гадәти буйлы булса, аны башка дәүләтләрдә белмәгән дә булырлар иде. Ул 1841 елда Цзянси провинциясендәге авылда туган. Бер айлык малайның авырлыгы – 20 кг. га җиткән, ә ике яшендә ул инде хәйран үскән балалардан аерылып та тормаган. Бик тиз арада үскән. 1865 елда ул яшәгән авылга цирк өчен гаҗәеп кыяфәтле кешеләрне эзләүче европалылар килеп чыккан. Ул вакытта Чжан Шичай Шанхай янындагы кара буяу җитештерүче фабрикада хезмәт куйган. Чит ил кешеләре аны үзләре белән алып китергә үгетли башлаган. Аның буе бит – 2.48 см! Илләр гизгән Кытай кешесе ун тел өйрәнгән, тышкы кыяфәтен үзгәрткән, гомер буе үстергән чәч толымын кисеп ташлап, сюртук кигән һәм Ливерпульдәге Кэтрин Сэнтлига белән гаилә корып, өч бала үстергән. Аңа яхшы хезмәт хакы түләгәннәр. Ул популяр да булган, 1878 елда сәхнәдән киткән әфәнде Борнмутта кытай чәе кибете ачкан, антиквар әйберләр, кытай бронзасы, кытай ефәге дә саткалаган. Кытайлы үз сәламәтлегенә һичкайчан зарланмаган. Аны белгәннәр болай дип тә раслаган: буй озынлыгына авыру сәбәп түгел. Чжанның әтисенең дә, ир туганнарының да буйлары ике метрдан артык булган бит. Мәшһүр гигант 1893 елда, 52 яшендә үлгән.

Кытайлы Цзэн Цзиньлянь да гигантларның берсе. Аның буй озынлыгы 2.47см булган. Һәм әлеге рекордны узучы хатын-кыз юк. Цзэн Кытайдагы бер авылда, 1964 елда туган, тик умыртка баганасы кәкре булу сәбәпле тураеп йөри алмаган, димәк, аның буе тагын да озынрак булган. 4 яшендә Цзэнның буе инде 1.56 см. Ләкин ул 1982 елда 18 яшендә вафат булган.

Фадланга да тамаша

Солтан Шәмси тарафыннан әзерләнеп, 1999 елда ТКНда басылып чыккан «Әхмәд ибне Фазланның Ител елгасына сәяхәте» китабында да бер алып тарихы искә алынган. Шушы язмадагы өзек моңа аңлатма бирә: «Бервакыт Тәгин углан миңа болгарлар илендә бик зур гәүдәле алып-адәм бар дип сөйләгән иде. Монда килеп төшкәч, шул хакта әлтабардан сорадым.

– Әйе, ул элек бездә яши иде, үлде инде, – дип җавап бирде ул. – Ул читтән килгән кеше, гомумән, гадәти адәм түгел иде. Аның бу якларга килеп чыгуы болай булды: бервакыт безнең сәүдәгәрләр Ител буенча йөзеп барганда елгада су бик нык күтәрелә башлаган. Моны күреп, сәүдәгәрләр кире борылган да кайтып җитү белән минем янга килделәр: «Йа, падишаһ! Су белән нindидер алып-адәм йөзеп килде. Әгәр дә ул күрше кавемнәрдән булып чыкса, безгә бу илдә яшәү мөмкинлеге бөтенләй калмый, башка җиргә күчеп китергә туры киләчәк», – диделәр.

Ителнең өске агымында, чыннан да, бик озын буйлы, гадәттән тыш куәтле бер алып-адәмне күреп хәйран калдык. Буйга унике терсәк тирәсе, казан хәтле баш, карыштан озын борын, зур күзләр, бармаклары да карыштан артыграк булыр. Аның кыяфәте мине куркуга салды. Шулай да, аның белән сөйләшә башладым, ул исә тыңлап кына торды. Аны үземә чакырдым, ә без-дән өч айлык юл ераклыгында яшәгән Вису иле халкына хат язып җибәрдем дә андый алып-адәм турында берәр хәбәр ишеткәнегез юкмы, дип сораштым.

Күпмедер вакыт үткәч, алардан җавап аты килеп төште, анда бу адәмнең Яҗүҗ вә Мәҗүҗ кавеменнән икәне әйтелгән иде. Алар болай дип язды: «Бу кавем бездән өч айлык юл ераклыгында тереклек итә. Безнең арада диңгез җәелеп ята, алар шул диңгезнең каршы ярында яши...»

Әлтабар алып-адәм турындагы хикәяткә тагын шуны өстәде:

– Күпмедер вакыт алып-адәм әле бездә яшәде. Кешеләргә моның зыяны да тигәләде, чөнки берәр малай аның белән очрашса, куркудан җан тәслим кыла, берәр йөкле хатын аны күрсә, баласын төшерә иде. Кайчакта ул берәр кешене тотып ала да ике куллап кысып үтерә. Бу хәлләрне күреп, мин аны нык чылбыр белән юан агачка богаулап куярга куштым. Ул шунда үлеп тә китте. Аның сөякләре белән башын күрәсең килсә, әйдә киттек, – диде ул.

Без атка атландык та урманга киттек, биек агачлар арасына килеп кердек. Әлтабар мине бер юан агач янына алып килде, аның төбендә бик зур баш сөяге аунап ята иде. Шунда ук юан ботакларга охшаган кабыргалары, башка сөякләре дә күренә. Мин бу тамашага хәйран калып бераз карап тордым».

Зилә НИГЪМӘТУЛЛИНА
әзерләде.

Агачтан биек куак

Бөекбританиядә гаҗәеп бер гигант үсә. Эхиум дигән әлеге әрсез куак кайчандыр Урта диңгез ярларында гына очраган, хәзер исә аны бакчачылар кызык өчен үстерә. Ботаника белешмәләрендә биеклеге 1-3 метрдан артмый диелсә дә, бу монстрның 5-6 метрлылары да еш очрый икән. Пембрукшир графлыгындагы Элизабет Уэббер бакчасында исә эхиумның биеклеге 6 метрга җиткән!

(“ABCfakt.ru”).

Киллер быжаннар һөҗүме

Дөньяда тагын бер куркыныч арткан. Япон утрауларын, Һиндстан һәм Көньяк-Көнчыгыш Азияне дер селкетеп торган киллер быжаннар планетаның башка почмакларына да таралган. Vespa mandarinia – дөньядагы иң зур һәм иң усал шөпшә. Озынлыгы 8 сантиметрга җиткән әлеге бөҗәк һөҗүменнән Япониядә генә дә ел саен 40 кешенең гомере өзелә. Ачуын чыгарганда, ул бер генә тапкыр түгел, берничә тапкыр чагарга сәләтле, һәм һәр тешләве тәнгә кайнар кадак кагып кертүгә тиң икән. Азия быжанының төп ризыгы – умарта корты, шөпшә һәм тычкан. Аның казналыгы бик көчле. Мәсәлән, 30 быжан 3 сәгать эчендә 25-30 мең умарта кортының башын тешләп өзә ала. АКШ та бөтен кортлары нәкъ менә шулай үтереп бетерелгән умарталыклар табыла башлаган. Әлеге зур шөпшәләрне Бөекбританиядә дә күргәннәр, һәм алар бал кортлары өчен иң куркыныч дошман санала. Меңләгән ел эчендә Япониядәге Apis cerana japonica умарта кортлары быжаннарга каршы торырга өйрәнгән – аларның феромонын сизеп алуга ук, эчтәге меңгә якын корт оя “ишеге” янына җыйнала, йөзләбе исә урамда очып йөри һәм разведчик шөпшәләрне күзли; тапкач, аларны үзләренә ияртеп эчкә алып керә; андагы күч исә быжанны сырып ала – тыгыз шар эчендә температура 50 градуска кадәр күтәрелә һәм бөҗәк һәлак була, башкаларына умарта турында хәбәр итә алмый. Европа һәм Америкадагы бал кортлары исә болай саклана белми, шуңа быжан өчен җиңел табышка әйләнә. Вашингтон штаты авыл хуҗалыгы департаменты энтомологы Крис Луни әйтүенчә, әгәр Азия кунакларын тиз арада туктатмасаң, оялары җир астына бик яхшы яшерелгән быжаннардан инде беркайчан да котылып булмаячак.

(“The Guardian”).

Йокларга кирәк

АКШ кардиологлары, йокысызлык китергән зыянны өйрәнеп, озак вакыт буе туйганчы йоклый алмаган кешеләрдә инсульт, тулы аритмия, йөрәк җиткелексезлеге килеп чыгу куркынычының артуын ачыклаган. Мичиган университеты галимнәре раславынча, аз һәм тынычсыз йоклау, төнлә әллә ничә тапкыр йокыга китеп, әллә ничә тапкыр уяну кан басымын күтәрә, симертә, болар исә йөрәк-кан тамырлары авыруларының төп сәбәбе булып тора. Хроник йокысызлыктан интегүчеләрдә аритмия башлану ихтималы туйганчы йоклаучылар белән чагыштырганда 29 процентка артыграк була.

(“The New York Times”).

Бер гыйбрәт

Күпләргә мәгълүм булса да, бу хикәятне ишетмәүчеләр дә бардыр әле. Хәтергә төшерү бер дә артык булмас. Бервакыт тычкан хуҗаның абзарга тәбе куюын күргән. Бик хафаланып, ул бу турыда тавыкка, сарыкка һәм сыерга сөйләгән. Тик алар өчесе дә: “Тәбегә син генә эләгә аласың, ә безгә ул бернинди дә зыян китерми, бу проблема безгә бөтенләй кагылмый”, – дип, тычканны тыңлап та тормаганнар. Бераз вакыт үткәч, тәбегә агулы елан килеп капкан. Аны үлгәндер дип уйлап, хуҗа хатыны тәбе янына ук килгән. Елан чаккач, хатынның хәле начарланган, аңа тәмле шулпа ашатам, дип, ире тавыкны суйган. Хәл белергә дип бөтен тирә-яктан хуҗабикәнең туганнары җыелгач, барысын да сыйлар өчен сарыкны суярга туры килгән. Берничә көннән соң хуҗабикә бакыйлыкка күчкән. Җеназага килүчеләрне исә сыер суеп сыйлаганнар. Бу вакытта кечкенә тычкан, ярыктан барысын да тыныч кына күзәтеп торып, аңа бер кагылышы да булмаган бу нәрсәләр турында уйланган. Мәсәлнең нәсыйхәте һәркемгә аңлаешлыдыр, мөгаен.

(“The Local”).

Шундый спортчылар да була

Экваториаль Гвинеядән йөзүче Эрик Муссамбани спорт тарихына үзенең казанышлары белән түгел, бәлки 2000 елгы Олимпия уеннарындагы уңышсызлыгы өчен кергән – 100 метр араны 2 минутта үткән. Сиднейга ул тиешле нормативларны үтәмичә генә Халыкара Олимпия комитеты чакыруы буенча килгән. Австралиягә юл тотканчы, Муссамбани нибары 8 ай буе йөзү белән шөгыльләнгән һәм үз гомерендә бер генә тапкыр да 50 метрлы бассейн күрмәгән – күлдә йөзгән. Әмма Олимпиададагы уңышсызлык аны чыныктырган. Ул спортны ташламаган, һәм инде бер елдан соң дөнья чемпионатында 50 метрны 32 секундта үткән. Афинадагы Олимпия уеннарына кадәр Муссамбани 100 метрны 57 секундта узарга өйрәнгән, әмма Греция аңа виза бирмәгән. Шри-Ланкадан йөгерешче Ранатунге Карунананда да Олимпия уеннарында уңышсыз чыгыш ясаган. 1964 елда Токиода ул 10 мең метрга йөгерүдә катнашкан һәм башкалардан бик нык калышкан. Җиңүче Билли Майлз финишка килеп җиткәндә, Карунанандага әле тагын берничә түгәрәк әйләнәсе калган. Тамашачылар баштарак аннан көлсә дә, туктамавын, ничек тә финишка барып җитәргә тырышуын күреп, соклана, көч биреп тора башлаган. Япониядә ул каһарманга әйләнгән. Ике көннән соң 5 мең метрга йөгерүдә катнашкан, анысында инде иң ахыргы булмаган. 1975 елда ул үзенең Олимпиададагы батырлыгы турында хәтта дәреслекләргә язылган Япониягә күченгән, әмма ни сәбәпледер тиз арада җан тәслим кылган.

(“Die Presse”).

1

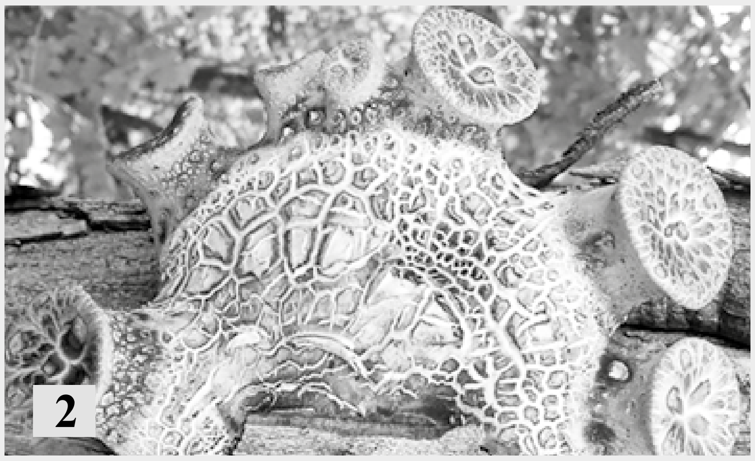
2

3

4

5

6

7

Гөмбәме соң бу?

Планетабызда бик борынгы заманнардан бирле яшәүче һәм искиткеч төрле, ашарга яраклы һәм агулы, әллә нинди формалы һәм төсле, матур һәм куркыныч, караңгыда яктылык сибә торган, көлкеле һәм килбәтсез – болар барысы да алар, гөмбәләр!

1. Кабырчык-гөмбә (Humaria hemisphaerica) бигрәк тә үзенчәлекле формалы, әллә кайдан игътибарны җәлеп итә. 2. Дриада ияре (Polyporus squatosus) паразит гөмбәсе агачларда үсә. 3. Җир йолдызы (Geastrum rufescens) яңгыр гөмбәсенә охшаган. 4. Пирожное-гөмбә (Ganoderma) бик тәмле күренсә дә, үзе бик әче, әмма аннан чәй пешереп эчүчеләр бар. 5. Ми-гөмбәне (Gyromitra esculenta) “бифштекс” дип тә атыйлар, чөнки дөрес кыздырганда ул деликатес санала. Ә менә серен белмичә әзерләгәндә, агуланып үләргә дә мөмкин. 6. Цезарь (яки патша) гөмбәсе (Amanita caesarea) Борынгы Римнән бирле мәгълүм, аны атаклы гурман саналган полководец Лукулл бигрәк тә ярата торган булган. 7. Зефир-гөмбә (Rhodotus palmatus) корыган агачларда бөтен төньяк ярымшарда үсә, яктылык ничек төшүгә карап, төсен үзгәртә. Бик матур булса да, аны ашарга ярамый, агулы.

(“AdMe.ru”).

Газета өчен Алсу ЗӘЙДУЛЛИНА әзерләде.

Душәмбе

21 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
5.50, 7.00, 18.30, 20.30 Татарстан хәбәрләре. 16+
6.00, 7.10 «Манзара». 16+
8.00, 14.30, 19.30, 21.30 Новости Татарстана. 16+
8.10 «Здравствуйте!» 16+
9.00, 17.00 «СИҢА КАЙТАМ». 16+
10.00, 23.00 «СВАТЬИ». 16+
11.00 «Канун. Парламент. Җәмгыять». 16+
11.30, 21.00 «Заман көзгесе». 6+
12.00, 22.10 «АННА ГЕРМАН». 16+
13.00 «Семь дней». 16+
14.00 «Закон. Парламент. Общество». 16+
14.45 «Музыкаль мәйдан». 16+
15.15 «Шаян ТВ» тәкъдим итә». «Акыл батл».
16.00 «Переведи!» 6+
16.30 «Болгар радиосы» концерты. 16+
18.00 «Гаилә учагы». 16+
19.00, 0.50 «Таяну ноктасы». 16+
20.00, 22.00 «Вызов 112». 16+
20.15 «Күчтәнәч».

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.00 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
6.00, 13.05 «Манзара». 16+
8.00 «Үткәннәр сагындыра». 12+
8.40, 18.20, 23.10 «Башваткыч». 12+
9.50 «Семь дней». 16+
11.00, 15.00, 18.00, 21.00, 0.00 «Яңалыклар». 16+
11.30 «Туган җир». 12+
12.05 «Нур сибелгәндә». Дания Нуруллина турында телеочерк. 16+
15.30 «Әдәби хәзинә». 6+
16.00 «Шаян ТВ» тәкъдим итә. 6+
16.30 «Адымнар». 16+
17.00 «Музыкаль мәйдан». 16+
17.30 «Яшьләр тукталышы». 6+
19.10, 22.15 «Тибрәнә җыр дулкыннары». 12+
19.30 «Калеб». 6+
20.00 «Заман көзгесе». 6+
20.30 «Таяну ноктасы». 16+
21.25 «Әниемнең җылы кочагы». 16+

«ЭФИР»

5.00, 7.45 «Новое утро». 16+
7.00, 19.00, 22.00 «Город». 16+
8.30, 23.00 «ЛЕКАРСТВО ПРОТИВ СТРАХА». 16+
9.25, 11.25, 12.55, 21.55 «Казанская Афиша». 16+
9.30 «В НЕБО...ЗА МЕЧТОЙ». 6+
11.10, 14.45 «Театральное закулисье». 12+
11.30 «БАРИСТА». 16+
12.30, 18.30 «Советы Дня». 16+
13.00, 23.45 «ОДНОЛЮБЫ». 16+
15.00 «Энциклопедия загадок». 12+
15.30 «Ядовитый бизнес». 12+
16.30 «НА ДАЛЬНЕЙ ЗАСТАВЕ». 12+
18.00 «Добрый вечер, Казань». 16+
18.50 «Короче говоря». 16+
20.00 «ЦЕЗАРЬ». 16+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

5.00 «Доброе утро».
9.00, 12.00, 15.00, 18.00 Новости.
9.20 «АнтиФейк». 16+
10.00 «Жить здорово!» 16+
10.50, 12.15, 15.15, 16.50, 18.30 Информационный канал. 16+
16.00 «Мужское/Женское». 16+
19.55 «Куклы наследника Тутти». 16+
21.00 «Время».
22.00 «СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ». 12+
23.15 «Большая игра». 16+

«РОССИЯ»

5.00, 9.30 «Утро России».
9.00, 14.30, 21.05 Вести. Местное время.
9.55 «О самом главном». 12+
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 «60 минут». 12+
14.55 «ГОДУНОВ». 16+
16.30 «Малахов». 16+
21.20 «СПАССКАЯ». 12+
23.25 «Вечер с Владимиром Соловьёвым». 12+

«КУЛЬТУРА»

6.30 «Пешком...»
7.05 Легенды мирового кино.
7.35, 16.15 «Ангелы и демоны «умного дома».
8.15 «Жизнь и судьба».
8.35 Цвет времени. Караваджо.
8.55 «ПРОДАННЫЙ СМЕХ».
10.00, 12.30, 17.00, 19.30 Новости культуры.
10.15 «Вильям Похлебкин. Рецепты нашей жизни».
11.00 «СТРАТЕГИЯ РИСКА».
12.15 «Забытое ремесло».
12.45 Линия жизни. Юрий Энтин.
13.40 «Запечатленное время».
14.10 «Эрмитаж».
14.35 «ВОЗВРАЩЕНИЕ БУДУЛАЯ».
16.00 Цвет времени. Эдвард Мунк. «Крик».
17.15 Музыка эпохи барокко. Филипп Жарусски, Жюльен Шовен и камерный оркестр Le Concert de la Loge.
18.15 «Рассекреченная история».
18.45 «Виктор Розов. Пьеса без правил».
19.45 Письма из провинции.
20.15 Абсолютный слух.
20.55 «Спокойной ночи, малыши!»
21.10 «Вишневый сад».
23.10 «Кинескоп».

«НТВ»

4.40 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
6.30 «Утро. Самое лучшее». 16+
8.00, 10.00, 13.00, 16.00, 19.00, 23.20 «Сегодня».
8.25, 10.35 «ЛЕСНИК. СВОЯ ЗЕМЛЯ». 16+
13.25 «Чрезвычайное происшествие».
14.00 «Место встречи».
16.45 «ЗИМОРОДОК». 16+
20.00 «АНОНИМНЫЙ ДЕТЕКТИВ». 16+
23.40 «Путь бойца». 18+

Сишәмбе

22 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
5.50, 7.00, 18.30, 20.30 Татарстан хәбәрләре. 16+
6.00, 7.10 «Манзара». 16+
8.00, 14.30, 19.30, 21.30 Новости Татарстана. 16+
8.10 «Здравствуйте!» 16+
9.00, 17.00 «СИҢА КАЙТАМ». 16+
10.00, 23.00 «СВАТЬИ». 16+
11.00 «Фолиант в столетнем переплёте». 16+
11.15 «Память сердца». 16+
11.30, 16.30 «Татарлар». 12+
12.00, 22.10 «АННА ГЕРМАН». 16+
13.00 «Туган җир». 12+
13.30 «Юлчы». 16+
14.00 «Путь». 16+
14.15 «Не от мира сего...» 16+
14.45 «Музыкаль мәйдан». 16+
15.15 «Төймә».
16.00, 21.00 «Ватандашлар». 16+
18.00 «Казаннан - казанга». 16+
19.00 «Таяну ноктасы». 16+
20.00, 22.00 «Вызов 112». 16+
20.15 «Күчтәнәч».

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.10 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
6.00, 13.05 «Манзара». 16+
8.00 «Үткәннәр сагындыра». 12+
8.40, 18.20, 23.10 «Җырлыйк әле!» 12+
9.40 «Канун. Парламент. Җәмгыять». 16+
10.30 «Заман көзгесе». 6+
11.00, 15.00, 18.00, 21.00, 0.00 «Яңалыклар». 16+
11.30 «Нәсыйхәт». 16+
12.05, 21.25 «Ком сәгате». 16+
15.30 «Әдәби хәзинә». 6+
16.00 «Шаян ТВ» тәкъдим итә. 6+
16.30, 20.30 «Таяну ноктасы». 16+
17.00 «Музыкаль мәйдан». 16+
17.30, 19.35, 0.40 «Татарлар». 12+
19.10, 22.15 «Тибрәнә җыр дулкыннары». 12+
20.00 «Халкым минем». 12+

«ЭФИР»

5.00, 7.45 «Новое утро». 16+
7.00, 19.00, 22.00 «Город». 16+
8.30, 23.00 «ЛЕКАРСТВО ПРОТИВ СТРАХА». 16+
9.25, 11.25, 12.55, 21.55 «Казанская Афиша». 16+
9.30, 20.00 «ЦЕЗАРЬ». 16+
11.30 «БАРИСТА». 16+
12.30, 18.30 «Советы Дня». 16+
13.00, 23.45 «ОДНОЛЮБЫ». 16+
14.45 «Театральное закулисье». 12+
15.00 «Энциклопедия загадок». 12+
15.30 «Ядовитый бизнес». 12+
16.30 «НА ДАЛЬНЕЙ ЗАСТАВЕ». 12+
18.00 «Добрый вечер, Казань». 16+
18.50 «Короче говоря». 16+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

5.00 «Доброе утро».
9.00, 12.00, 15.00, 18.00 Новости.
9.20 «АнтиФейк». 16+
10.00 «Жить здорово!» 16+
10.50, 12.15, 15.15, 16.50, 18.30 Информационный канал. 16+
16.00 «Мужское/Женское». 16+
19.55 «Куклы наследника Тутти». 16+
21.00 «Время».
22.00 «СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ». 12+
23.15 «Большая игра». 16+

«РОССИЯ»

5.00, 9.30 «Утро России».
9.00, 14.30, 21.05 Вести. Местное время.
9.55 «О самом главном». 12+
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 «60 минут». 12+
14.55 «ГОДУНОВ». 16+
16.30 «Малахов». 16+
21.20 «СПАССКАЯ». 12+
23.25 «Вечер с Владимиром Соловьёвым». 12+

«КУЛЬТУРА»

6.30 «Пешком...»
7.05 Легенды мирового кино.
7.35, 16.15 «Кем работать мне тогда?»
8.15 «Жизнь и судьба».
8.45 «ПРОДАННЫЙ СМЕХ».
10.00, 12.30, 17.00, 19.30 Новости культуры.
10.15 К 85-летию со дня рождения Владимира Губарева. «Цитаты из жизни».
11.00 «СТРАТЕГИЯ РИСКА».
12.15 «Забытое ремесло».
12.45 «Рассказы из русской истории». Владимир Мединский.
13.40 «Запечатленное время».
14.10 «Эрмитаж».
14.35 «ВОЗВРАЩЕНИЕ БУДУЛАЯ».
16.00 Цвет времени. Владимир Татлин.
17.15 Музыка эпохи барокко. «Ночь королей». Жорди Саваль, оркестр Le Concert des Nations и Королевская капелла Каталонии.
18.15 «Рассекреченная история».
18.45 «Анатолий Папанов. Тайники души».
19.45 Письма из провинции.
20.15 Абсолютный слух.
20.55 «Спокойной ночи, малыши!»
21.10 Спектакль «Крейцерова соната».
23.10 «Случай Понтекорво».

«НТВ»

4.55 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
6.30 «Утро. Самое лучшее». 16+
8.00, 10.00, 13.00, 16.00, 19.00, 23.20 «Сегодня».
8.25, 10.35 «ЛЕСНИК. СВОЯ ЗЕМЛЯ». 16+
13.25 «Чрезвычайное происшествие».
14.00 «Место встречи».
16.45 «ЗИМОРОДОК». 16+
20.00 «АНОНИМНЫЙ ДЕТЕКТИВ». 16+
23.40 «Путь бойца». 18+

Чәршәмбе

23 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
5.50, 7.00, 18.30, 20.30 Татарстан хәбәрләре. 16+
6.00, 7.10 «Манзара». 16+
8.00, 14.30, 19.30, 21.30 Новости Татарстана. 16+
8.10 «Здравствуйте!» 16+
9.00, 17.00 «СИҢА КАЙТАМ». 16+
10.00, 23.00 «СВАТЬИ». 16+
11.00, 0.00 «Каравай». 6+
11.30, 16.30 «Татарлар». 12+
12.00, 22.10 «АННА ГЕРМАН». 16+
13.00 «Җырлыйк әле!» 12+
14.00 «Туган авылым». 12+
14.15 «Если хочешь быть здоровым». 16+
14.45 «Музыкаль мәйдан». 16+
15.15 «Бергәләп өйрәник».
16.00 «Переведи!» 6+
18.00 «Халкым минем...» 12+
19.00 «Таяну ноктасы». 16+
20.00, 22.00 «Вызов 112». 16+
20.15 «Күчтәнәч».
21.00, 0.25 «Соотечественники». 16+

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.10, 8.40, 18.20, 23.10 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
6.00, 13.05 «Манзара». 16+
8.00 «Үткәннәр сагындыра». 12+
9.40 «Нур сибелгәндә». Дания Нуруллина турында телеочерк. 16+
10.40 «Туган авылым». 12+
11.00, 15.00, 18.00, 21.00, 0.00 «Яңалыклар». 16+
11.30, 17.30, 19.35, 0.40 «Татарлар». 12+
12.05, 21.25 «Кунак БИТ Шоу». 16+
15.30 «Әдәби хәзинә». 6+
16.00 «Шаян ТВ» тәкъдим итә. 6+
16.30, 20.30 «Таяну ноктасы». 16+
17.00 «Музыкаль мәйдан». 16+
19.10, 22.20 «Тибрәнә җыр дулкыннары». 12+
20.00, 0.15 «Гаилә учагы». 16+

«ЭФИР»

5.00, 7.45 «Новое утро». 16+
7.00, 19.00, 22.00 «Город». 16+
8.30, 23.00 «ЛЕКАРСТВО ПРОТИВ СТРАХА». 16+
9.25, 11.25, 12.55, 21.55 «Казанская Афиша». 16+
9.30, 20.00 «ЦЕЗАРЬ». 16+
11.30 «БАРИСТА». 16+
12.30, 18.30 «Советы Дня». 16+
13.00, 23.45 «ОДНОЛЮБЫ». 16+
14.45 «Театральное закулисье». 12+
15.00 «Энциклопедия загадок». 12+
15.30 «Страшная сила смеха». 12+
16.30 «НА ДАЛЬНЕЙ ЗАСТАВЕ». 12+
18.00 «Добрый вечер, Казань». 16+
18.50 «Короче говоря». 16+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

5.00 «Доброе утро».
9.00, 12.00, 15.00, 18.00 Новости.
9.20 «АнтиФейк». 16+
10.00 «Жить здорово!» 16+
10.50, 12.15, 15.15, 16.50, 18.30 Информационный канал. 16+
16.00 «Мужское/Женское». 16+
19.55 «Куклы наследника Тутти». 16+
21.00 «Время».
22.00 «СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ». 12+
23.15 «Большая игра». 16+

«РОССИЯ»

5.00, 9.30 «Утро России».
9.00, 14.30, 21.05 Вести. Местное время.
9.55 «О самом главном». 12+
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 «60 минут». 12+
14.55 «ГОДУНОВ». 16+
16.30 «Малахов». 16+
21.20 «СПАССКАЯ». 12+
23.30 Курская дуга. 80 лет победы. Концерт-посвящение.

«КУЛЬТУРА»

6.30 «Пешком...»
7.05 Легенды мирового кино.
7.35, 16.15 «Перевороты в образовании».
8.15 «Жизнь и судьба».
8.45 «РЫЖИЙ, ЧЕСТНЫЙ, ВЛЮБЛЕННЫЙ».
10.00, 12.30, 17.00, 19.30 Новости культуры.
10.15 «Случай Понтекорво».
11.00 «СТРАТЕГИЯ РИСКА».
12.15 «Забытое ремесло».
12.45 «Рассказы из русской истории». Владимир Мединский.
14.20 «Первые в мире».
14.35 «ВОЗВРАЩЕНИЕ БУДУЛАЯ».
15.45 «Уфа. Особняк Елены Поносовой-Молло».
17.15 Музыка эпохи барокко. Дмитрий Синьковский.
17.50 «Архипелаг Земля».
18.45 Острова. Петр Тодоровский.
19.55 Письма из провинции.
20.25 Спектакль «Обыкновенная история».
22.45 80 лет со дня разгрома фашистских войск в Курской битве. «Чистая победа».
23.30 Курская дуга. 80 лет победы. Концерт-посвящение.

«НТВ»

4.50 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
6.30 «Утро. Самое лучшее». 16+
8.00, 10.00, 13.00, 16.00, 19.00, 23.20 «Сегодня».
8.25, 10.35 «ПЁС». 16+
13.25 «Чрезвычайное происшествие».
14.00 «Место встречи».
16.45 «ЗИМОРОДОК». 16+
20.00 «АНОНИМНЫЙ ДЕТЕКТИВ». 16+
23.40 «Путь бойца». 18+

Пәнҗешәмбе

24 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
5.50, 7.00, 18.30, 20.30 Татарстан хәбәрләре. 16+
6.00, 7.10 «Манзара». 16+
8.00, 14.30, 19.30, 21.30 Новости Татарстана. 16+
8.10 «Здравствуйте!» 16+
9.00, 16.30 «СИҢА КАЙТАМ». 16+
10.00, 0.00 «СВАТЬИ». 16+
11.00 «Каравай». 6+
11.30, 16.00 «Татарлар». 12+
12.00, 23.10 «АННА ГЕРМАН». 16+
13.00 «Кәмит Җәвит». 16+
14.00 «Туган авылым». 12+
14.15 «Классный час». 16+
14.45 «Музыкаль мәйдан». 16+
15.10 «Сөенеч».
15.15 «Шома бас» һәм «Алты хәреф».
17.30 «Точка опоры». 16+
19.00 «Таяну ноктасы». 16+
20.00, 22.00 «Вызов 112». 16+
21.00 «Погружение на 100». 12+
21.10 «Соотечественники». 16+
22.10 «Безнең Республика - безнең гамәл». 16+

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.10 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
6.00, 13.05 «Манзара». 16+
8.00 Сафьян Ибраһимов җырлары. 16+
8.40, 23.10 «Кәмит Җәвит». 16+
9.40 «Гаилә учагы». 16+
10.40 «Туган авылым». 12+
11.00, 15.00, 18.00, 21.00, 0.00 «Яңалыклар». 16+
11.30, 17.30, 19.35, 0.40 «Татарлар». 12+
12.05, 20.00 «Әниемнең җылы кочагы». 16+
15.30 «Әдәби хәзинә». 6+
16.00 «Шаян ТВ» тәкъдим итә. 6+
16.30 «Таяну ноктасы». 16+
17.00 «Музыкаль мәйдан». 16+
18.20 «Кунак БИТ Шоу». 16+
19.20, 22.20 «Тибрәнә җыр дулкыннары». 12+
21.25 «Йөрәктән-йөрәккә». Туфан Миңнуллин турында телеочерк. 16+

«ЭФИР»

5.00, 7.45 «Новое утро». 16+
7.00, 19.00, 22.00 «Город». 16+
8.30 «ЛЕКАРСТВО ПРОТИВ СТРАХА». 16+
9.25, 11.25, 12.55, 21.55 «Казанская Афиша». 16+
9.30, 20.00 «ЦЕЗАРЬ». 16+
11.30 «БАРИСТА». 16+
12.30, 18.30 «Советы Дня». 16+
13.00, 23.45 «ОДНОЛЮБЫ». 16+
14.45 «Театральное закулисье». 12+
15.00 «Энциклопедия загадок». 12+
15.30 «Диагноз: гений». 12+
16.30 «НА ДАЛЬНЕЙ ЗАСТАВЕ». 12+
18.00 «Добрый вечер, Казань». 16+
18.50 «Короче говоря». 16+
23.00 «СВИДЕТЕЛИ». 16+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

5.00 «Доброе утро».
9.00, 12.00, 15.00, 18.00 Новости.
9.20 «АнтиФейк». 16+
10.00 «Жить здорово!» 16+
10.50, 12.15, 15.15, 16.50, 18.30 Информационный канал. 16+
16.00 «Мужское/Женское». 16+
19.55 «Куклы наследника Тутти». 16+
21.00 «Время».
22.00 «СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ». 12+
23.15 «Большая игра». 16+

«РОССИЯ»

5.00, 9.30 «Утро России».
9.00, 14.30, 21.05 Вести. Местное время.
9.55 «О самом главном». 12+
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 «60 минут». 12+

14.55 «ГОДУНОВ». 16+
16.30 «Малахов». 16+
21.20 «СПАССКАЯ». 12+
23.25 «Вечер с Владимиром Соловьёвым». 12+

«КУЛЬТУРА»

6.30 «Пешком...»
7.05 Легенды мирового кино.
7.35, 16.15 «Технологии чистоты».
8.15 «Жизнь и судьба».
8.45 «РЫЖИЙ, ЧЕСТНЫЙ, ВЛЮБЛЕННЫЙ».
10.00, 12.30, 17.00, 19.30 Новости культуры.
10.15 К 80-летию со дня разгрома фашистских войск в Курской битве. «Чистая победа».
11.00 «ЖЕЛЕЗНЫЕ ИГРЫ».
12.15 «Забытое ремесло».
12.45 «Рассказы из русской истории». Владимир Мединский.
13.50, 23.45 «Первые в мире».
14.10 «Эрмитаж».
14.35 «ВОЗВРАЩЕНИЕ БУДУЛАЯ».
15.45 «Посёлок Юрино. Марий Эл. Шереметевский замок».
17.15 Музыка эпохи барокко. «Пёрселл-гала». Жан Тюбери и ансамбль La Fenice.
18.30 Цвет времени. Анри Матисс.
18.45 Острова. Маргарита Терехова.
19.45 Письма из провинции. Валдай.
20.15 «Встреча на Курской дуге».
20.55 «Спокойной ночи, малыши!»
21.10 Спектакль «Правда - хорошо, а счастье лучше».

«НТВ»

4.40 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
6.30 «Утро. Самое лучшее». 16+
8.00, 10.00, 13.00, 16.00, 19.00, 23.20 «Сегодня».
8.25, 10.35 «ПЁС». 16+
13.25 «Чрезвычайное происшествие».
14.00 «Место встречи».
16.45 «ЗИМОРОДОК». 16+
20.00 «АНОНИМНЫЙ ДЕТЕКТИВ». 16+
23.40 «Путь бойца». 18+

Җомга

25 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
5.50, 7.00, 18.30, 20.30 Татарстан хәбәрләре. 16+
6.00, 7.10 «Манзара». 16+
8.00, 14.30, 19.30, 21.30 Новости Татарстана. 16+
8.10 «Здравствуйте!» 16+
9.00, 17.00 «СИҢА КАЙТАМ». 16+
10.00 «Йөрәктән - йөрәккә». 16+
11.00 «Нәсыйхәт». 16+
11.30, 16.30 «Татарлар». 12+
12.00 «Ком сәгате». 16+
13.00 «Башваткыч». 12+
14.00 «Актуальный ислам». 16+
14.15 «Здоровая семья: мама, папа и я». 12+
14.45 «Музыкаль мәйдан». 16+
15.15 «Тизрәк! Алга! Җитезрәк!» һәм «Алты хәреф».
16.00 «Әдәби хәзинә». 6+
18.00 «Родная земля». 12+
19.00 «Болгар радиосы» концерты. 16+
20.00, 22.00 «Вызов 112». 16+
20.15 «Күчтәнәч».
21.00 «Юлчы». 16+
22.10 «КВН РТ- 2023». 16+
23.10 «ПИСЬМА К ДЖУЛЬЕТТЕ». 12+

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.10 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
6.00, 13.05 «Манзара». 16+
8.00 «Үткәннәр сагындыра». 12+
8.50, 18.20, 23.10 «Ком сәгате». 16+
9.50, 16.30, 0.15 «Нәсыйхәт». 16+
10.30 «Ватандашлар». 16+
11.00, 15.00, 21.00, 0.00 «Яңалыклар». 16+
11.30, 17.30, 19.35, 0.40 «Татарлар». 12+
12.05 «Йөрәктән-йөрәккә». Туфан Миңнуллин турында телеочерк. 16+
15.30 «Әдәби хәзинә». 6+
16.00 «Шаян ТВ» тәкъдим итә. 6+
17.00 «Музыкаль мәйдан». 16+
18.00 «Яңалыклар». 12+
19.10, 22.20 «Тибрәнә җыр дулкыннары». 12+
20.00 «Туган җир». 12+
20.30 «Таяну ноктасы». 16+
21.25 «Венера йолдызлыгында». Венера Ганиева турында телеочерк. 16+

«ЭФИР»

5.00, 7.45 «Новое утро». 16+
7.00, 19.00, 22.00 «Город». 16+
8.30, 23.00 «СВИДЕТЕЛИ». 16+
9.25, 11.25, 21.55 «Казанская Афиша». 16+
9.30 «ЦЕЗАРЬ». 16+
11.30 «Код Кирилла. Рождение цивилизации». 12+
12.30 «Обыкновенные рецепты здоровья». 16+
13.00, 23.45 «ТИМ». 16+
15.00 «Энциклопедия загадок». 12+
15.30 «Последний романтик контрразведки». 12+
16.30 «НА ДАЛЬНЕЙ ЗАСТАВЕ». 12+
18.00 «Добрый вечер, Казань». 16+
18.20 «Fam TV». 16+
18.50 «Короче говоря». 16+
20.00 «ПРИЛИЧНЫЕ ЛЮДИ». 16+
21.40 «География вкуса». 12+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

5.00 «Доброе утро».
9.00, 12.00, 15.00, 18.00 Новости.
9.20 «АнтиФейк». 16+
10.00 «Жить здорово!» 16+
10.50, 12.15, 15.15, 16.50 Информационный канал. 16+
16.00 «Мужское/Женское». 16+
18.40 «Человек и закон». 16+
19.45 «Поле чудес».
21.00 «Время».
21.45 «СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ». 12+
23.00 Гала-концерт международного конкурса песен «Автора!» 12+

«РОССИЯ»

5.00, 9.30 «Утро России».
9.00, 14.30, 21.15 Вести. Местное время.
9.55 «О самом главном». 12+
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 «60 минут». 12+
14.55 «ГОДУНОВ». 16+
16.30 «Прямой эфир». 16+
21.30 «ХИТРОВКА. ЗНАК ЧЕТЫРЁХ». 12+
23.55 «БЕЛЫЙ ТИГР». 16+

«КУЛЬТУРА»

6.30 «Пешком...»
7.05 Легенды мирового кино.
7.35 «Секреты долголетия».
8.15 «Жизнь и судьба».
8.35 Цвет времени. Анри Матисс.
8.50 «ПРИКЛЮЧЕНИЯ МАЛЕНЬКОГО МУКА».
10.00, 12.30, 17.00, 19.30 Новости культуры.
10.15 «Весёлые ребята». Мы будем петь и смеяться, как дети!»
10.55 «ВЕСЕЛЫЕ РЕБЯТА».
12.45 «Рассказы из русской истории». Владимир Мединский.
13.40 «Запечатленное время».
14.10 «Эрмитаж».
14.35 «ОСЕННИЕ СНЫ».
16.00 Цвет времени. Леон Бакст.
16.15 «Бионические полеты».
17.15 Музыка эпохи барокко. Василиса Бержанская и оркестр Pratum Integrum.
18.05 «Билет в Большой».
18.45 85 лет Александру Антипенко. Острова.
19.45 К 75-летию Льва Зеленого. Линия жизни.
20.40 Искатели. «Валентин Серов. Тайна последнего шедевра».
21.25 К 100-летию со Дня рождения Юлия Карасика. Острова.
22.05 «ЖДИТЕ ПИСЕМ».
23.35 «Феодосия. Дача Стамболи».

«НТВ»

4.50 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
6.30 «Утро. Самое лучшее». 16+
8.00, 10.00, 13.00, 16.00, 19.00 «Сегодня».
8.25, 10.35 «ПЁС». 16+
13.25 «Чрезвычайное происшествие».
14.00 «Место встречи».
16.45 «ЗИМОРОДОК». 16+
20.00 «ЗАПОВЕДНЫЙ СПЕЦНАЗ». 16+

Шимбә

26 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
6.00 «Йөрәктән - йөрәккә». 16+
7.00 «Sиңа Миннән Sәлам». 16+
9.00 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
10.00 «Кайнар хит». 16+
11.00 «Туган авылым». 12+
11.20 Раяз Фасихов концерты. 16+
12.00 «Каравай». 6+
12.30 «Видеоспорт». 16+
13.00 «Канун. Парламент. Җәмгыять». 16+
13.30 «Гаилә учагы». 16+
14.00 Спектакль «Әлдермештән Әлмәндәр». 16+
17.00 «Татар халык җырлары».
17.30 «Әдәби хәзинә». 16+
18.00 «Кәмит Җәвит». 16+
19.00 «Халкым минем...» 12+
19.30, 21.30 Новости в субботу. 16+
20.00 «Адымнар». 16+
20.30 «Җырлыйк әле!» 12+
22.00 «КунакБит-шоу». 16+
23.00 «ЧАРОДЕЙКА». 12+

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.10 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
6.00, 0.30 «Идрис Газиев тәкъдим итә. Моңга чорналган язмыш. Александр Ключарев». 16+
7.00, 15.05 «Sиңа Миннән Sәлам». 16+
9.00 «Кунак БИТ Шоу». 16+
10.00 «Кайнар хит». 16+
11.00, 18.15 «Башваткыч». 12+
12.05, 19.05 «Җырлыйк әле!» 12+
13.00 «Туган авылым». 12+
13.20 «Рәхмәт, тормышымда булган өчен». Айгөл Бариева концерты. 16+
17.15 «Сандугач булып сайрармын». Гөлшат Имамиева җырлый. 6+
17.45 «Халкым минем». 12+
20.00 «Адымнар». 16+
20.30 «Олы юл әйтте...» циклыннан. Үткәннәрне барлап.. 16+
22.20 Спектакль «Курчак туе». 16+

«ЭФИР»

5.00, 8.30, 0.45 «Архивы истории». 12+
5.25 «Земля людей». 12+
5.50 «Легенды кино». 16+
6.30, 14.45 «Театральное закулисье». 12+
7.00 «Смешарики. Новые приключения».
7.30 «Фиксики».
8.00 «Круиз-контроль». 12+
8.45 «ПОЛЕТ БАБОЧКИ». 12+
12.00, 20.00 «Fam TV». 16+
12.30, 20.30 «Обыкновенные рецепты здоровья». 16+
13.00 «АВАНТЮРИСТКИ». 16+
15.00 «Инженер Шухов. Универсальный гений». 6+
15.50 «ИДЕАЛЬНЫЙ МУЖЧИНА». 12+
19.00 «Город». 16+
21.00 «ЛЮБОВЬ: ИНСТРУКЦИЯ ПО ПРИМЕНЕНИЮ». 16+
23.15 «ИНДИЙСКОЕ ЛЕТО». 16+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

6.00 «Доброе утро. Суббота».
9.45 «Слово пастыря».
10.00, 12.00, 18.00 Новости.
10.15 «Вызов». 12+
11.10 «Поехали!» 12+
12.15 «Видели видео?»
13.15 «Символы России». 12+
14.05 «Милосердие». 12+
14.35 «БЛАГОСЛОВИТЕ ЖЕНЩИНУ». 12+
17.00 «Роман Мадянов. С купеческим размахом». 12+
18.20 Концерт к 85-летию Иосифа Кобзона в Кремле. 12+
19.55 «Кто хочет стать миллионером?»
21.00 «Время».
21.35 «Сегодня вечером». 16+
23.20 «ЭЙФЕЛЬ». 16+

«РОССИЯ»

5.00 «Утро России. Суббота».
8.00 Вести. Местное время.
8.20 Местное время. Суббота.
8.35 «По секрету всему свету».
9.00 «Формула еды». 12+
9.25 «Пятеро на одного».
10.10 «Сто к одному».
11.00, 17.00, 20.00 Вести.
11.30 «Доктор Мясников». 12+
12.35 «ТАМ, ГДЕ ТЫ». 12+
17.50 «Привет, Андрей!» 12+
21.00 «ПОВОРОТ НА СЧАСТЬЕ». 12+

«КУЛЬТУРА»

6.30 «Библейский сюжет».
7.05 Мультфильмы.
8.00 «ЖДИТЕ ПИСЕМ».
9.30 «Классная тема!»
10.00, 19.30 Новости культуры.
10.15 Тайны старого чердака. «Эпоха».
10.40 «НАШ ДОМ».
12.15 «Первые в мире».
12.30 Неизвестные маршруты России. «Тверская область. Из Торжка в Калязин».
13.15 «Серенгети».
14.10, 22.30 «Беларусь. Несвижский замок».
14.40 «ПОХОЖДЕНИЯ ЗУБНОГО ВРАЧА».
16.00 «Встреча на Курской дуге».
16.40 Искатели. «Подземный дом Ваганьковского холма».
17.25 «Я - АЛЬБЕРТО СОРДИ».
19.45 «Эстрада, которую нельзя забыть».
20.30 «Пике Даля».
21.10 «ЖЕНЯ, ЖЕНЕЧКА И «КАТЮША».
23.00 Ансамбль «Аллегро» под управлением Николая Левиновского.
23.55 «ОСЕННИЕ СНЫ».

«НТВ»

4.25 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
8.00, 10.00, 16.00 «Сегодня».
8.20 «Поедем, поедим!» 16+
9.20 «Едим дома».
10.20 «Главная дорога». 16+
11.00 «Живая еда». 12+
12.00 «Квартирный вопрос».
13.00 «Следствие вели...» 16+
15.00 «Своя игра».
16.20, 20.20 «ЗИМОРОДОК». 16+
19.00 «Центральное телевидение».
21.00 «Секрет на миллион». 16+
23.10 «Международная пилорама». 18+

Якшәмбе

27 август

«ТАТАРСТАН - ЯҢА ГАСЫР»

5.35 «Оныта алмыйм...» 12+
6.00 «Марат Мухин хитлары». 16+
8.00, 13.00 «Адымнар». 16+
8.30 Мультфильмы.
8.40 «Сөенеч».
8.45 «Әти һәм мин».
9.15 «Тамчы- шоу».
9.45 «Сәләт».
10.15 «Ачыктан ачык». 16+
11.00 «Туган авылым». 12+
11.20 «Өмет йолдызы». Эльмира Кәлимуллина концерты. 16+
12.00 «Каравай». 6+
12.30 «Закон. Парламент. Общество». 16+
13.30 «Погружение на 100». 12+
13.40 «ЯЗМЫШЛАРДАН УЗМЫШ ЮК ИКӘН». 16+
15.00 «Әниемнең җылы кочагы». 16+
16.00 «Ком сәгате». 16+
17.00 «Видеоспорт». 16+
17.30 «Соотечественники». 16+
18.00 «Башваткыч». 12+
19.00, 22.00 «Семь дней». 16+
20.00 «Заман көзгесе». 6+
20.30 «Батырлар». 6+
20.45 «Болгар радиосы» концерты. 16+
21.00 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
23.00 «А ВОТ И ОНА». 12+

ТНВ-ПЛАНЕТА

5.05, 12.35 «Халкым минем». 12+
5.30 «Нәсыйхәт». 16+
6.00 «Заман көзгесе». 6+
6.30 «Адымнар». 16+
7.00 «Канун. Парламент. Җәмгыять».
7.30 «Тормыш яме». 16+
9.00 «Җан авазы - шифалы моң». Миңгол Галиев турында телеочерк. 16+
10.00 «Әдәби хәзинә». 6+
10.30 «Калеб». 6+
11.10 «Тамчы-шоу». 6+
11.40 «Бергәләп өйрәник». 6+
12.05, 0.40 «Яшьләр тукталышы». 6+
13.00 «Туган авылым». 12+
13.20 «Гаилә учагы». 16+
13.50 «Яшәү яме». Сиринә Зәйнетдинова концерты. 16+
16.20, 21.00 «Әниемнең җылы кочагы». 16+
17.15 «Әй, язмыш, язмыш...» 16+
18.10 «Кәмит Җәвит». 16+
19.05, 23.50 «Ком сәгате». 16+
20.00 «Семь дней». 16+
21.50 «Мин бу җирне матурларга тудым». Әнгам Атнабаев иҗатына багышланган кичә. 16+

«ЭФИР»

5.00 «Архивы истории». 12+
5.25 «Земля людей». 12+
5.50 «Легенды телевидения». 12+
6.30, 14.35 «Театральное закулисье». 12+
7.00 «Смешарики. Новые приключения».
7.30 «Фиксики».
8.00 «Инженер Шухов. Универсальный гений». 6+
8.50 «ИДЕАЛЬНЫЙ МУЖЧИНА». 12+
12.00, 20.00 «Fam TV». 16+
12.30, 20.30 «Обыкновенные рецепты здоровья». 16+
13.00 «МЕЧТЫ ИЗ ПЛАСТИЛИНА». 16+
14.45 «Блин.Ком. Некоторые любят погорячее». 16+
15.45 «ПОЛЕТ БАБОЧКИ». 12+
19.00 «Город». 16+
21.00 «ГАМБИТ». 12+
22.30 «СЧАСТЛИВО ОСТАВАТЬСЯ». 16+

«1 НЧЕ КАНАЛ»

6.00, 10.00, 12.00, 18.00 Новости.
6.10 Подкаст.лаб «50 мгновений весны». 16+
6.55 «Играй, гармонь любимая!» 12+
7.40 «Часовой». 12+
8.10 «Здоровье». 16+
9.20 «Мечталлион». 12+
9.40 «Непутевые заметки». 12+
10.15 «Жизнь своих». 12+
11.10 «Повара на колесах». 12+
12.15 «Видели видео?»
13.25 «ОДИНОКИМ ПРЕДОСТАВЛЯЕТСЯ ОБЩЕЖИТИЕ». 12+
15.05 «Наталья Гундарева. О том, что не сбылось». 12+
16.05 «СЛАДКАЯ ЖЕНЩИНА». 12+
19.00 «Три аккорда». 16+
21.00 «Время».
22.35 «ПЛАСТ». 16+

«РОССИЯ»

6.10 «ФОТО НА НЕДОБРУЮ ПАМЯТЬ». 16+
8.00 Местное время. Воскресенье.
8.35 «Когда все дома с Тимуром Кизяковым».
9.25 «Утренняя почта с Николаем Басковым».
10.10 «Сто к одному».
11.00, 17.00 Вести.
11.30 «Доктор Мясников». 12+
12.35 «ТАМ, ГДЕ ТЫ». 12+
17.50 «Песни от всей души». 12+
20.00 Вести недели.
22.00 Москва. Кремль. Путин.
22.40 «Воскресный вечер с Владимиром Соловьёвым». 12+

«КУЛЬТУРА»

6.30 Мультфильмы.
8.10 «ПОХОЖДЕНИЯ ЗУБНОГО ВРАЧА».
9.30 Диалоги о животных.
10.10 Тайны старого чердака. «Странные художники».
10.40 «ЖЕНЯ, ЖЕНЕЧКА И «КАТЮША».
12.00 «Пике Даля».
12.40 Человеческий фактор. «Музей работает круглосуточно».
13.10 «Лето с вертишейкой».
13.50 «Игра в бисер» «Антон Чехов. «Человек в футляре».
14.30 «ЧЕЛОВЕК В ФУТЛЯРЕ».
16.05 «Космическая одиссея 1991 год».
16.45 «Пешком...»
17.15 «Я очень люблю эту жизнь...»
17.55 «СЛАДКАЯ ЖЕНЩИНА».
19.30 Новости культуры.
19.45 «Эстрада, которую нельзя забыть».
20.30 «Марлен. Прощание с шестидесятыми».
21.20 «ИЮЛЬСКИЙ ДОЖДЬ».
23.05 «Запечатленное время».
23.35 «НАШ ДОМ».

«НТВ»

4.50 «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ». 16+
6.30 «Центральное телевидение». 16+
8.00, 10.00, 16.00 «Сегодня».
8.20 «У нас выигрывают!» 12+
10.20 «Первая передача». 16+
11.00 «Чудо техники». 12+
12.00 «Дачный ответ».
13.00 «НашПотребНадзор». 16+
14.05 «Однажды...» 16+
15.00 «Своя игра».
16.20 «Следствие вели...» 16+
18.00 «Новые русские сенсации». 16+
19.00 Итоги недели.
20.20 «Ты не поверишь!» 16+
21.20 «Звезды сошлись». 16+
23.00 «Основано на реальных событиях». 16+

Аккүздә үз-үзенә кул салу

Актаныш районындагы авылда көтелмәгән фаҗига 25 гыйнвар кичендә була. 35 яшендәге тәртипле, эшчән ир-ат үз ишегалдында ау мылтыгыннан атылып үлә. Аны үз-үзенә кул салу кебек аяныч адымга этәргән төп сәбәп билгеле булса да, бәхәсле мәсьәләләр бар.

Ю.Шәрипов ныклы гаилә башлыгы була. Хатыны Лилия белән ун елдан артык яшиләр, балалар үстерәләр. Юдис хөкемгә дә, административ җаваплылыкка да тартылган кеше түгел, Актаныш районы аучылар һәм балыкчылар оешмасында өлкән белгеч (охотовед) булып эшләү өстенә, авыл хуҗалыгы белән дә шөгыльләнә. Өч-дүрт ел элек салынган зур абзарда 26 баш мөгезле эре терлек исәпләнә, 2021 елда маллар карау өчен В.Ситинны яллаганнар, чит төбәктән килгән Владимир алар белән бер йортта яши.

Шул ук урамда Юлисның әнисе дә гомер итә. Нәфисә апаның (кайбер исемнәр үзгәртелә) олы кызы Себердә, кечесе Миләүшә Түбән Камада, төпчек малае Азат Чаллыда тора, аның белән рәсми рәвештә уллыкка алган 16 яшендәге Булат яши. Узган елның ноябрь азагында аның янына оныгы, ягъни Миләүшәнең 9 нчы сыйныфта укучы кызы Эльвира да килә.

Әнисенең әйтүенчә, күрше райондагы санаторий рәвешендәге интернат мәктәптә укучы бу бала чирләп китү сәбәпле әбисе янына кайта. 1 декабрьдә яшүсмерләр арасында ызгыш чыга, кызы бу хакта хәбәр иткәч, Миләүшә, әбисенә борчу чыгарган өчен, аны әрләп ташлый. Туганнар күчеш чоры дип йөртелә торган яшьтәге кыз белән малайны вакытлыча аерырга дигән карарга килә, ягъни Юнис кунак кызны үзләренә алып китә. Авырый дигән Эльвира төнге сәгать 11 гә чаклы кышкы урамда йөреп кайткач йокларга җыеналар, ялчы башка бүлмәдә, калганнар залда: балалар һәм Лилия – диванга, үсмер кыз белән хуҗа идәнгә ята.

Бу кадәресен нечкәләп бәян итүнең сәбәбе шунда ки, фаҗигале хәлгә, чынлыкта, 1 декабрьдә нигез салына. Әмма яман шеш шактый вакыт узгач кына тишелә, ягъни кызый берничә көн торганнан соң берәр атнага китеп тора, аннан соң тагын кайтып, кышкы каникулларга хәтле яши. Яшүсмер кыз кайчан укый соң, дигән сорау да туа. Аның Түбән Камадан бигрәк Аккүзгә омтылуы үги атаны өнәмәү нәтиҗәседер. Әнисе аның интернаттан алуны сорап ялауларын да яшерми. 25 январьдә да шундый ук кискен сөйләшү була алар арасында, бераздан ярсыган кыз әнисенә барысына да син гаепле, дип язып җибәрә, соңрак нәрсәдә гаепле икәнен аңлатып бирә, ягъни ике айга якын элек, димәк, 1 декабрь төнендә Юдис абыйсы көчләвен әйтеп, Миләүшәне хәйран калдыра. Әлбәттә, шомлы хәбәр туганнарга җиткерелә, әни кеше кызы белән энесен ялган детекторына утыртачагын әйтә.

25 январьдә Юдис олы малаен мәктәпкә озатып куйгач, Чаллыга машинасын төзәтергә китә. Хәтәр хәбәр аңа кайтып килешли барып җиткәнгә охшый, чөнки Миләүшә, мин рульдә дип, күңелсез сөйләшүне ике мәртәбә өзүен, аннан соң андый хәл булмады дип, барысын да кире кагуын әйтә. Ул көнне аның хуҗалыгына бер КамАЗ терлек азыгы китерәләр, йөкне бушаткан, урнаштырган арада, нахак бәла ягулары турында хәләл җефетенә җиткерә ул. Хатын-кызлар сөйләшә, билгеле. Лилия ышанмавын белдерә, Миләүшә үзе дә икеләнә кебек, юкса, икесен дә полиграф тикшеренүенә тартуны гел искә алмас иде. Эш беткәч, бертуганнар арасында да охшаш эчтәлекле сөйләшү булып ала.

Өйдә вәзгыять кыза. Юдис гаепсез икәнең ачыкланыр, дип тынычландырып азапланган хатынына, мондый хурлык белән ничек яшәргә кирәк, дип җавап бирә, үзе ишекле-түрле, чыгып-кереп йөри, шул арада бер-ике чәркә бальзам да эчеп куя. Ишегалдында чакта энесе Азатка шалтырата ул, үзен гаепсез килеш гаепләүләрен әйтә, тынычландыра башлагач, кискен итеп үзен бүлдермәскә боера, апасын һәм аның гаиләсен туган дип исәпләмәскә, үзенең хатынын, балаларын ташламаска, үзен әтисе кабере янында җирләргә куша да, сөйләшүне өзә. Соңрак аның ике дусты белән дә сөйләшүе ачыклана, И.Габделхаковка мөлкәт, мирас мәсьәләсендәге васыятьләрен әйтеп яздыра һәм хатыны Лилиягә тапшырырга куша. Кыскасы, соңгы чиккә җиткән ир-ат якты дөнья белән хушлаша, бәхилләшә ул мәлдә.

Абыйсының рухи яктан сынуын, ниятләре җитди икәнен Азат та аңлый. Үзе ул чакта Чаллыда булганга, ул бу хакта күрше Ахун авылында яшәүче туганы И.Әхмәтов белән сөйләшә. Илвир шунда ук җыенып Аккүзгә таба кузгалса да, өлгерә алмый. Капка төпләренә машина килеп туктавын күреп каршы чыккан Лилия белән өйгә кергәч тә, Юдис кайда, дип сорый, икәүләп ишегалдына чыккач, коточкыч күренешкә тап булалар. Әйтүләренә караганда, чалкан яткан ир-ат әле исән була, ниндидер авазлар чыгара, ләкин тиздән тынып кала.

Ау мылтыгының көпшәсе мәрхүмнең сул кулында, түтәсе аяклары арасында була. Аннан 12 нче калибрлы атылган гильза алына. Эксперт мылтыкны ияк астына терәп югарыга таба атылуын шунда ук әйтеп бирә, моны яра тирәсендәге корым да аермачык күрсәтә, шулай ук җәрәхәтнең үтәли икәне, ягъни ядрәләрнең битнең югары өлешендә 10-12 см озынлыктагы яра ясап тишеп чыгуы да күренеп тора.

Тикшерү барышында үлемнең криминаль, ягъни җинаять нәтиҗәсе түгел икәне шик уятмый. Ләкин хокук саклау органнарына эшне туктатырга дигәнне белдерми бу. Чөнки ни өчен, дигән сорауга җавап табарга, «мотив»ны ачыкларга кирәк. Аннан соң, РФ Җинаять кодексында кешене үз-үзен үтерүгә илтеп җиткерү турындагы 110 нчы маддә дә бар бит әле. Миләүшә ханым соңрак әлеге фаҗига килеп чыкканнан соң туганнар белән яшүсмер кызын көчләү мәсьәләсен сер итеп сакларга сүз куештык, дип белдерә. Әлбәттә ки, авыл җирендә без капчыкны тишеп чыкмый калмый.

Шулай итеп япь-яшь ир-атның кулына мылтыгын алып, атылып үлүенә китергән төп сәбәп мәгълүм була, югарыда телгә алынган 110 нчы маддә буенча җинаять эше кузгатыла. Бу җәһәттән, Актаныш район суды карары нигезендә «Мегафон» элемтә җәмгыятеннән мәрхүм Ю.Шәрипов исемендә булган ике телефонга килгән хәбәрләр буенча мәгълүматлар алына. Тикшерү органнарын яшүсмер кызны көчләү турындагы сөйләшү кызыксындыра. Ләкин мәрхүм Юдиска карата кылынган янау-куркыту, даими рәвештә кимсетүләр, рәхимсезлек күрсәтү кебек кешене «суицид»ка этәрердәй гамәлләр ачыкланмый һәм әлеге җинаять эшен туктатырга карар чыгарыла.

Бусы да Аккүздәге эшкә нокта куелды дигән сүз түгел. Сирәк була торган хәл: март ае азагында ике ай элек гүргә иңдерелгән Юдиска карата балигъ булмаган затны көчләү очрагы буенча җинаять эше ачыла. Гаепленең үлүе сәбәпле дигән билгеләмә белән әлеге эшне дә туктату мөмкинлеге була үзе. Ләкин мәрхүмнең рәсми вәкиле итеп билгеләнгән Азат, тол калган ханым һәм типсә тимер өзәрдәй улын бакыйлыкка озаткан бичара ана Юдиска көчләүче дигән исем тагылуга каршы киләләр, эшне судта каратып аның аклануына өметләнәләр. Яклау ягы әгәр 1 декабрьдә Эльвира мондый явызлыкка дучар булса, моны алданрак әйтер, кунакка килеп йөрүләрен туктатыр иде, кем дә булса кушу буенча яла яккан дип исәплиләр.

Баррикаданың капма-каршы ягындагы зарар күрүчеләр фикере башкача, билгеле. Бу җәһәттән Эльвираның тикшерү комитетының Минзәлә районара бүлегеннән Вилсур Сәлаховка биргән күрсәтмәләренә кыскача тукталып үтәргә кирәк. Ул төндә кунак кыз, өй салкынча булганга, җиңгәсе биргән күлмәк-ыштан һәм үз пижамасын киеп ята. Бу вакытта хуҗа кухняда эчеп утыра. Йоклар алдыннан гел коньяк эчә иде дип, монысын хатыны да раслый. Тиздән шулай ук киенгән килеш Юдис та идәндәге яшүсмер кыз белән уртак юрган астына керә. Кызның әйтүенчә, күп тә үтми абыйсы капшый, кирәкмәгән җирләрен тота, кыскача гына әйтсәк, аның карышуына карамастан, көчләп җенси якынлык кыла. Сул кулы белән авызымны томалаганга кычкыра алмадым, аннан соң, бик кырыс кеше булганга, курыктым, ул йокыга киткәч тавыш чыгармадым, соңрак та беркемгә әйтмәдем, барыбер ышанмаслар дип уйладым, ди Эльвира.

Идәндәге ыгы-зыгыны янәшә дивандагы, баласы черт итсә дә уяна торган хуҗабикәнең сизмәвен кыз сөйләгәннәрнең хаклыгын шик астына алырга этәрә. Ләкин киресен раслардай дәлилләр дә бар. Мәсәлән, төн уртасында укучы бала интернатның бер бүлмәсендә яшәгән дус кызына, кешегә әйтмәскә кушып, үзен көчләүләре турында язып җибәрә. Бу хакта тагын берничә тапкыр хәбәрләшә алар, Эльвира көчләүченең «дядя» икәнен белдерә, Марина полициягә мөрәҗәгать итәргә тәкъдим итә. Язмалар Марина телефонында саклана, күчереп алынып, җинаять эшенә теркәлә.

Тикшерү эшләре барышында, ул төндә кызда һәм Юдиста булган кием-салым җыеп алына, инде күп тапкырлар юылып өлгергән әйберләрдә туры дәлил булырдай биологик калдыклар табылмый. Одеялдагы тапларга үткәргән генетик экспертизаларның да әлләни әһәмияте булмый. Гомумән, гаепләү, башлыча, күрсәтмәләр һәм телефон буенча сөйләшү-язышуларга корыла.

Психиатрлар экспертизасы Эльвираның рухи яктан камил икәнен һәм уйлап чыгарып сөйләргә хирыслыгы ачыкланмавын белдереп, чынлыкта, яклау ягы фикерен кире кага. Сәер тоелыр, әмма психиатрик тикшеренү күптән һәлак булган Ю.Шәриповка да үткәрелә. Белгечләр җинаять эшендәге мәгълүматлар буенча фикер йөртә һәм тәгаен нәтиҗә-белдерүләр ясамыйча, күбрәк фаразлар белән чикләнә. Кыскасы, Юдис көчләүдә гаепләүләр белән килешмичә, гаепләүче якка үпкә йөзеннән, үзен чарасызлыктан аффект хәлендә һәлак иткән, әлеге хурлык һәм җинаять җәзасыннан якты дөньядан китеп кенә котылырга мөмкин дип уйлаган булып чыга. Психиатрлар аның салмыш булуын һәм исереклек йогынтысын да еш искәртә. Бу җәһәттән, аның 25 гыйнварда гына түгел, чынлыкта, язмышын хәл иткән 1 декабрь кичендә дә эчкән булуын искә алыйк. Исереккә диңгез тубыктан дигәндәй, бусы да зарар күргән як күрсәтмәләрен хуплый бит. Миләүшә фаҗига буласы көнне телефон буенча сөйләшкәндә энесенең гафу үтенүен белдерә. Бу психиатрлар белешмәсендә дә билгеләп үтелә, чөнки Юдисның гаебен тануына ишарәли.

Аеруча мөһим эшләр буенча тикшерүне В.Сәлахов, зарар күргән як күрсәтмәләренә өстенлек биреп, балигъ булмаган затны көчләү очрагы булган дип таба һәм мәрхүм Юдиска җинаять кодексындагы 131 нче маддәт буенча рәсми гаепләү белдереп, аның белән законлы вәкил Азат Шәриповны таныштыра. Шул рәвешле, июнь аенда җинаять эше Актаныш район судына тапшырыла. Хөкем утырышлары 19 июльдә башланды. Ул кемгә дә булса җәза бирү белән тәгәлләнмәячәк, ә бәлки бәхәсле мәсьәләгә нокта куячак. Суд карарын фаразлап булмый, шулай да хөкемдар Ю.Шәрипов гаепле дигән карар чыгарыр кебек.

Наил ВАХИТОВ.

Чигү чигә беләсеңме?

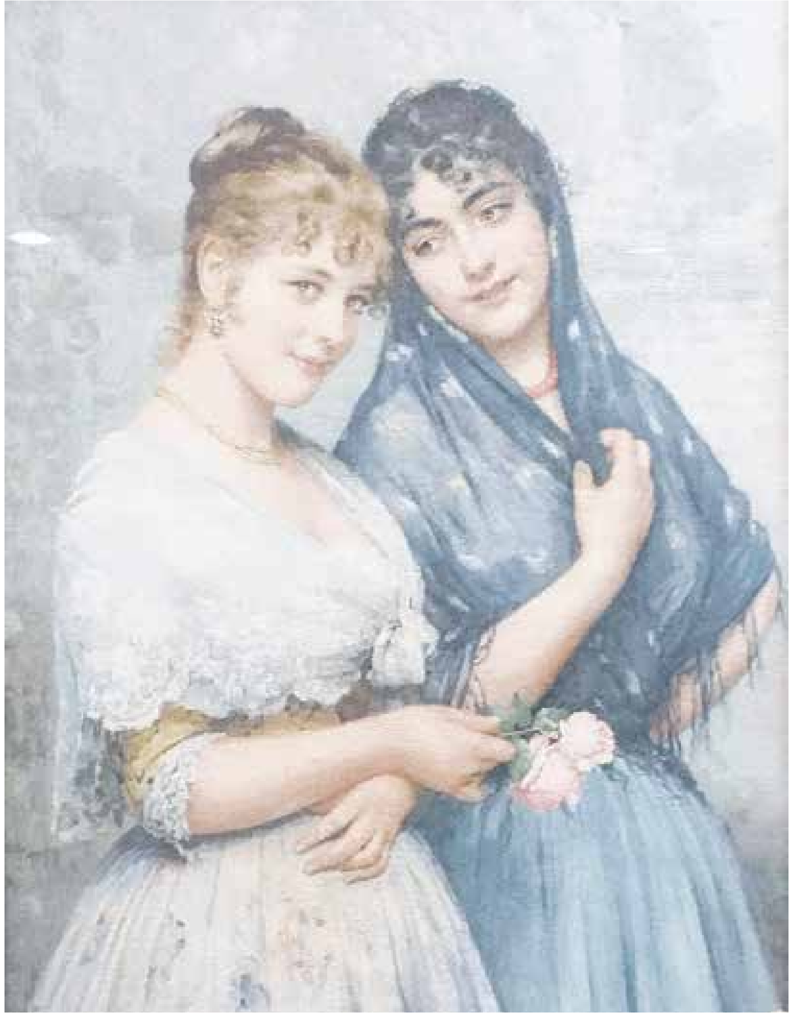

Бу сәхифәдә укучыларыбызга тәкъдим ителгән картиналар майлы буяу белән иҗат ителгән дип уйлаучылар ялгыша, кул осталары аларны чигеп эшләгән. Чигелгән картиналарны «Казан Кремле» музей-тыюлыгында урнашкан «Манеж» күргәзмә залында күрергә мөмкин.

«Дөнья матур» дип исемләнгән бу проект Калининградтан алып Ерак Көнчыгышка кадәр 300 кул остасын берләштерә. Рәссам хатын-кызларның оталыгына шаккатырлык. Бер картинаны иҗат итәр өчен чакрымнар белән исәпләнгән җеп, ике-өч, хәтта биш ел гомер кирәк. Ә күргәзмәдәге бөтен картиналарны эшләргә 300 чакрым җеп, 14 миллион атлам, 55 ел гомер кирәк булган дип исәпләп чыгарганнар.

Проектка 2017 елда нигез салалар. Өч ел үтүгә исә чигелгән картиналарның музей-галереясе барлыкка килә. Әмма анда бер генә иҗат әсәре дә караңгыда тузан җыеп ятмый, алар гел сәяхәт итә.

Казанда бөтен Россиядән җыелган кул осталарының кырыкка якын эше тәкъдим ителгән. Үзебезнең Татарстаннан да катнашучы бар. Рәссам Илдус Морзазинның «Татар биюе» картинасын дизайнер Надежда Ильина һәм кул остасы Татьяна Котельникова иҗат иткән.

Чигү үзе борынгы һөнәрләрдән саналса да, чигүле картиналар – гамәли бизәү сәнгатенең яңа төре. Анда кул осталыгы компьютер технологияләре белән бергә катышкан. Башта дизайнер махсус компьютер программалары ярдәмендә чын картинадагы төсләрнең нечкә ярашуын күрсәтергә мөмкинлек биргән схема ясый. Аннан соң 100 дән алып 200 гә кадәр төсле җеп юнәтелә. Шуннан соң гына кул остасы эшкә керешә.

Күргәзмәдә тәкъдим ителгән эш әсбаплары аша картина чигү технологиясен дә күз алдына китерергә мөмкин.

Миләүшә ГАЛИУЛЛИНА.

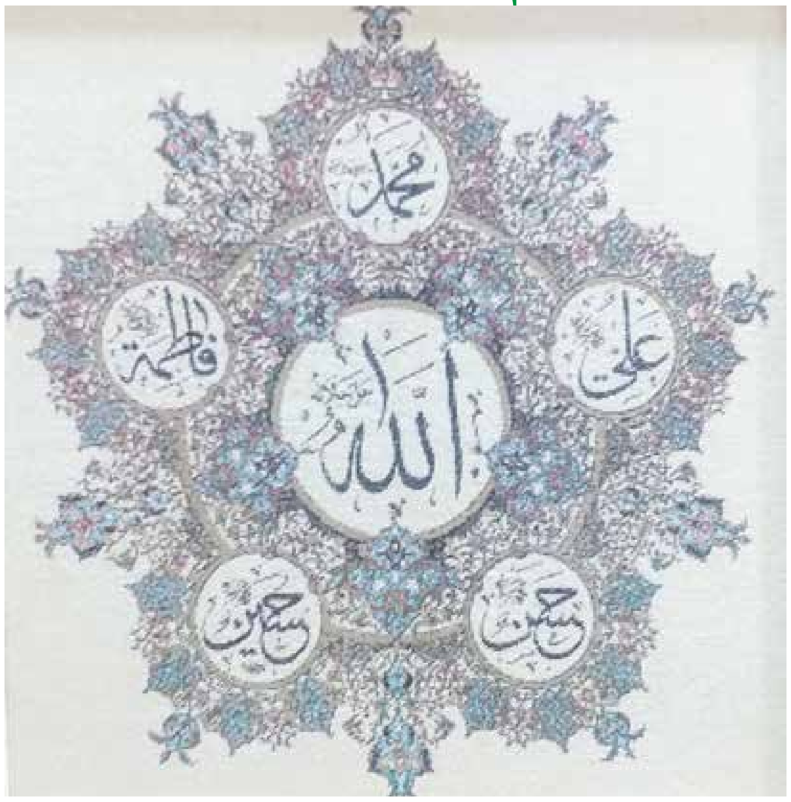

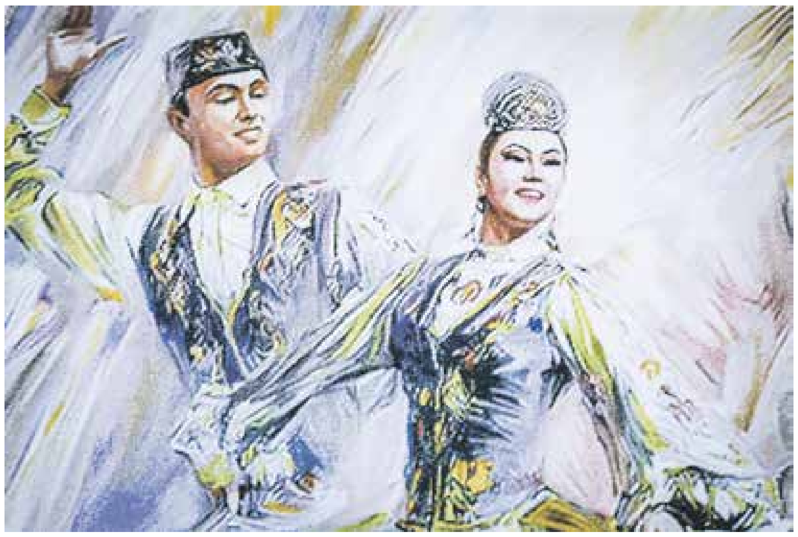

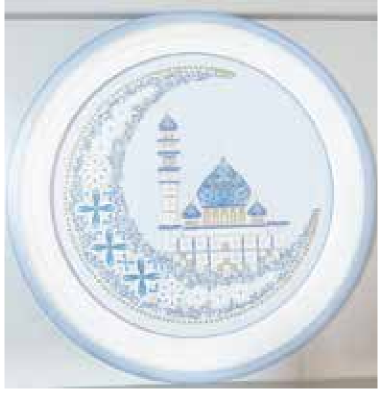

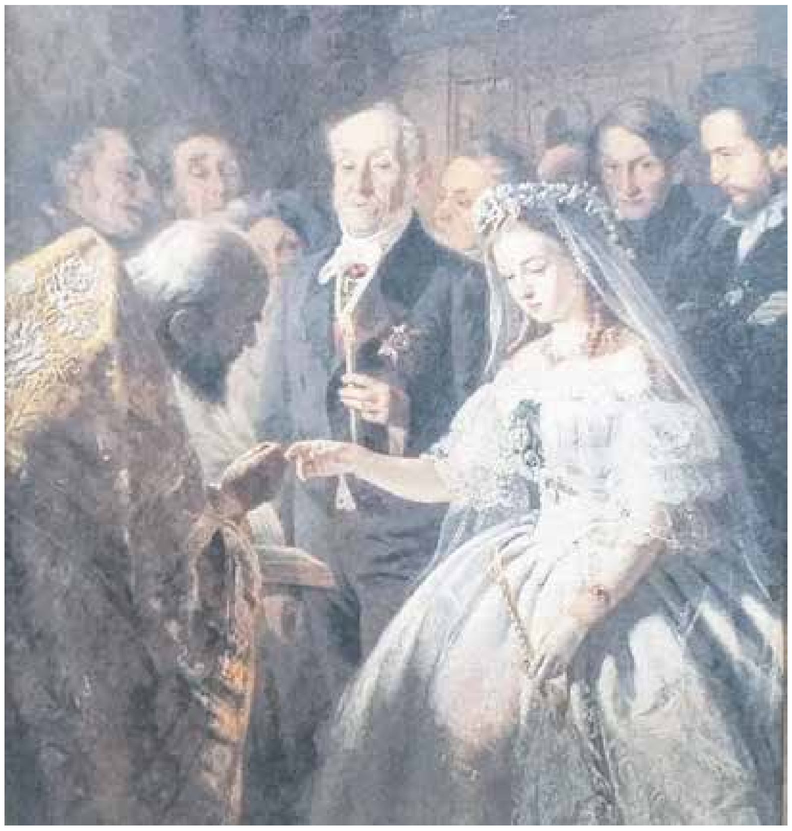

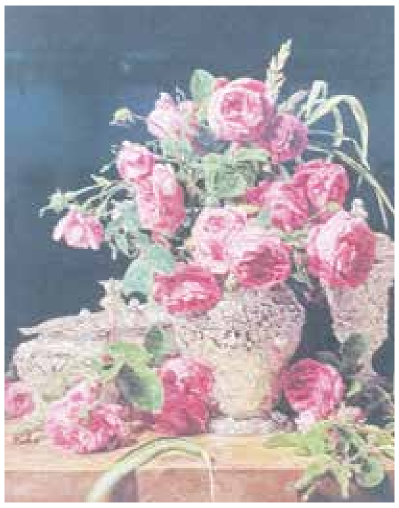

ГАМӘЛГӘ КУЮЧЫ –
«ТАТМЕДИА»
АКЦИОНЕРЛЫК ҖӘМГЫЯТЕ

«ТАТМЕДИА» АҖ филиалы
директоры – баш мөхәррир

Вахит Шәих улы
ИМАМОВ

Җаваплы сәркатип өчен
В. ИМАМОВ

Шылтыратыгыз:

222-09-83 (1562) – кабул итү бүлмәсе;

222-05-47 (1560) – җаваплы сәркатип, компьютер үзәге;

222-05-47 (1561) – иҗтимагый-сәяси тормыш, мәгариф һәм фән, сәнгать бүлекләре; хатлар һәм социаль көнкүреш, тәрҗемә бүлекләре;

222-09-84 (1266) – бухгалтерия.

Реклама хезмәте телефоны:
(843)222-05-47 (1560)

Газета Элемтә, мәгълүмати технологияләр һәм гаммәви коммуникацияләр өлкәсенә күзәтчелек итү федераль хезмәтендә (Роскомнадзор) 2019 елның 9 октябрендә ПИ №ФС 77–76961 нче санлы теркәү таныклыгы алды

Индекс П2355

Авторлар фикере редакция фикере белән аваздаш булмаска да мөмкин

Редакциянең рәсми оешмаларда юллаучы булып йөрү мөмкинлеге юк

Хатлар, кулъязмалар, фотографияләр, рәсемнәргә бәяләмә бирелми һәм алар кире кайтарылмый

© Газетада чыккан материалларны күчереп бастырганда редакциядән язмача рөхсәт алу мәҗбүри

Реклама һәм белдерүләрнең төгәллеге өчен реклама бирүчеләр үзләре җаваплы

Безгә иганәлек ярдәме күрсәтергә теләүчеләр өчен редакциянең исәп-хисап счеты:

ИНН 1655144950 КПП 165802012
ПАО «АК БАРС» банк,
г. Казань
р/с 40702810600020010312
к/с 30101810000000000805
БИК 049205805 ОГРН 1021600000124

НӘШЕР ИТҮЧЕ –
«ТАТМЕДИА» АҖ

420097, Казан, Академия урамы, 2

Редакция, гамәлгә куючы
һәм басмаханәнең адресы:
420066, Казан,
Декабристлар урамы, 2
E-mail: m-jomga@mail.ru

«Мәдәни җомга» газетасы Интернетта:
www.madanizhomga.ru

Басмаханә гаебе белән җибәрелгән сыйфат җитешсезлекләре хакында 562-10-61 номерлы телефон буенча шылтыратырга

Газета һәр атнаның җомга көнендә чыга.
Бу санның чыгу көне 18.08.2023

График буенча бу санга 15 сәгатьтә кул куелырга тиеш. Кул куелды – 14 сәгать 30 минутта.

«Татмедиа» АҖ филиалы – «Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексында басылды

Газетаның сатудагы бәясе ирекле

Тираж – 2500 данә

Заказ 2631

16+